

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVI: BURIAN V., KOPITAR
KOT INSPIRATOR IN PROPAGATOR
PRVIH VUKOVII ZBIRK. — BAUM-
GARTNER E., KOVNICI SLOVENJGRA-
DEC IN KAMNIK V DOBI ANDECHS-
MERANCEV.

IZVESTJA: GLASER J., GREGORČIČE-
VA ČESTITKA DR. LAVOSLAVU GRE-
GORECU. — BAŠ FR., ZGODNJE-
HALLSTATTSKE NAJDBE NA PO-
HORJU IN V MARIBORU. — MRAV-
LJAK J., POČETEK GUŠTANJA.
SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.

1933

IZDAJA ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsebina. — Table des matières.

Stran. — Page.

I. Razpravi. — Dissertations.

- Burian V., Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi. — Kopitar comme inspirateur et propagateur des premiers recueils de chansons populaires de Vuk Karadžić 1
- Baumgartner E., Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andeča-Merancev. — Ateliers monétaires de Slovenjgradec et de Kamnik à l'époque des Andeča-Meranc 17

II. Izvestja. — Rapports.

- Glaser J., Gregorčičeva čestitka dr. Lavoslavu Gregorčcu. — Félicitation adressée par Gregorčič au Dr. Lav. Gregorčec 36
- Baš Fr., Zgodnjehallstattake najdbe na Pohorju in v Mariboru. — Trouvailles de l'ancienne période hallstattienne au Pohorje et à Maribor 37
- Mravljak J., Početki Guštanja. — Les origines de Guštanj 40

III. Slovestvo. — Littérature.

- Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. Bogomir Stupan 47
- Страбаковић Драгослав: Влада Уставобранитеља 1842—1853. Jan Šedivý 48
- Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka. Franjo Baš 48
- Mariborski koledar 1933. Dr. V. T. 49
- Subotič Dragutin: Yugoslav popular ballads, their origin and development. J. A. Glonar . 50
- Sbornik prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. J. Šedivý 52
- Wengert Hermann: Die Stadtanlagen in Steiermark. Franjo Baš 55

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

- Zgodovinsko društvo v Mariboru 57
- Študijska knjižnica v Mariboru 63

Priloga. — Annexe.

- Arhiv za zgodovino in narodopisje 241—304

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50.—, za inozemstvo Din 60.—.

Knjigotrška cena Din 75.—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Časopis
za
zgodovino in narodopisje.

Izdaja
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXVIII.

Uredil
Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1933.
Mariborska tiskarna.

Vsebina. — Table des matières.

Stran. — Page.

I. Razprave in izvestja. — Dissertations et rapports.

Burian V., Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesni. — Kopitar comme inspirateur et propagateur des premiers recueils de chansons popula- laires de Vuk Karadžić	1
Baungartner E., Kovnici Slovenjgradca in Kamnik v dobi Andecls-Merancev. — Die Münzstätten zu Slovenjgradec und Kamnik zur Zeit der Andechs-Meranier	17
Glaser J., Gregorčičeva čestitka dr. Lavoslavu Gregorčcu. — Félicitation adressée par Gre- gorčič au Dr. Lav. Gregorčec	36
Baš Fr., Zgodnjehallstattske najdne na Pohorju in v Mariboru. — Travaux de l'ancienne période hallstatticenne au Pohorje et à Maribor	37
Mravljak J., Početki Guštanja. — Les origines de Guštanj	40
Murko M., Spomini na Ptuj. — Souvenirs de Ptuj	67
Baš Fr., Historično-geografski razvoj Ptuja. — Le développement historique et géogra- phique de la ville de Ptuj	83
Kelčmina J., Hajdina	113
Saria B., Nova raziskavanja po stari Poetoviji. — Neue Untersuchungen auf dem Ge- biete von Poetovio	119
Ahramić M., Opaske o ucinu spomeničina staroga Poetovija. — Bemerkungen zu eini- gen Denkmälern des alten Poetovio	129
Kes M., K postanku ograde meje med Dravo in Rašo. — Les origines de la frontière hongroise entre la Drave et la Rahe	144
Ilešič Fr., Etimologija imena reke Pesnice. — Etymologie des Flussnamens Pesnica	153
Druzovič H., Dva pergamenta s koralnimi notami v ptujskem muzeju. — Zwei Perga- mente mit Choralnoten im Museum von Ptuj	158
Stelč Fr., K stavni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj. — Zur Baugeschichte des Dominikanerklosters in Ptuj	161
Remec Al., K zgodovini prezidave minoritske cerkve in samostana v Ptuj ob koncu 17. stoletja. — Contributions historiques concernant la restauration de l'église mineure de Ptuj vers la fin du XVIIe siècle	189
Sovrč A., Jurij Hauptmanič, Apologus carnificis de horrenda contagione Pettoviensi	199
Kovačič Fr., Nameravani škofijski sedež v Ptuj. — De crigenda sede episcopali Pet- tovii ad Dravum flumen	200
Glaser J., O prvih ptujskih tiskih. — Die ersten Drucke von Ptuj	207
Skrahar V., Simon Povoden	213
Kotnik Fr., Ptujski krouist pater Ludvik Pečko. — Le chrouiqueur de Ptuj P. Louis Pečko	299
Oven A., Ptuj in Meško. — Ptuj et Meško	233
Stelč Fr., Umetnostna zgodovina v Ptuj po vojni. — L'histoire d'art à Ptuj après la grande guerre	237

II. Bibliografija. — Bibliographie.

Baš Fr., Bibliografija o Ptuju. — Bibliographie sur Ptuj 242

III. Slostvo. — Littérature.

Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. Bogomir Stupan 47
 Страшаконин Драгослав: Влада Уставообранитеља 1842—1853. Jan Šedivý 48
 Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. Janeza Ev. Kreka. Franjo Baš 48
 Mariborski koledar 1933. Dr. V. T. 49
 Subotić Dragutin: Yugoslav popular ballads, their origin and development. J. A. Glonar . 50
 Sbornik praci I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. J. Šedivý 52
 Wengert Hermann: Die Stadtanlagen in Steiermark. Franjo Baš 55

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru 57
 Študijska knjižnica v Mariboru 63
 Na pot! 65
 Muzejsko društvo v Ptuj 254

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje 241—304

Kopitar kot inspirator in propagator prvih Vukovih zbirk narodnih pesmi.

(Poglavje iz daljše študije o Kopitarju.)

Václav B u r i a n, Ljubljana.

A. Ko je skriptor dunajske Dvorne biblioteke Kopitar izvedel v decembru 1813 za Vuka kot uradni cenzor njegovega za tisk pripravljenega članka o padcu Srbije¹⁾ in ko ga je še privatno osebno spoznal kot pristnega človeka iz naroda, ga je jcl takoj povpraševati po srbskih narodnih pesmih. Dognavši pa, da jih Vuk nosi v glavi celo bogato zalogo, ga je začel tudi še nagovarjati, da jih po spominu zapiše in pripravi za tisk. Pri tej priliki mu je obcnem šc predložil Kačičev *Razgovor*, Fortisov potopis *Viaggio* in Herderjeve *Stimmen* ter ga zlasti še opozoril na Goethejev prevod *Hasanaginice*.²⁾ Vuk, kateremu po lastnih njegovih besedah ni lil še takrat povsem jasen pomen narodne poezije, dasi je bil opozorjen na njo že l. 1805. ali 1806. od Mušičkega v Karlovcih,³⁾ se je na ta Kopitarjev pritisk res lotil dela tako pridno, da mu je že v februarju 1814 mogel predložiti kar celo zbirko narodnih pesmi v cenzuro.⁴⁾

Lahko si torej predstavljamo Kopitarjevo veselje, s katerim je ta veliki dogodek naznanjal predvsem svojima prijateljema Zupanu in Zoisu v Ljubljano! Najprej je poročal o stvari Zupanu v pismu z dne 20. februarja 1814: »*Hac epistola finita summi in manus censurandas pœsmas narodnas (NB. Volkslieder) pulcerrimas serbicas centum et 30 . . . Serbi vos omnes post se relinquunt! Est hic Vuko quidam (Wolf), qui praeclare scribit serbice.*«⁵⁾ Zoisa pa je o tem ohvestil kar v dveh pismih, izmed katerih zlasti prvo z dne 9. marca 1814 vsebuje šc zanimive podatke o Vuku ter o Kačičevem *Razgovoru*. Pisal mu je v njem namreč: »*Hab ich Ew. G. schon etwas von den schönem serbischen Volksliedern, die auf meine Erinnerung ein Exulant hier*

¹⁾ N. Petrovskij, *Pervyje gody djeateljnosti V. Kopitarja* (Kazanj 1906), str. 562., tudi še Lj. Stojanović, *Живот и рад Вука Штеф. Караџића* (Beograd 1924) str. 31.

²⁾ Вукоти Грам. и пол. списки III. str. 66.

³⁾ Ibidem str. 65. in 67.

⁴⁾ Lj. Stojanović l. c. str. 50.

⁵⁾ Jagić, *Istočniki II* (Skt. Petersburg 1897) str. 260 in sl.

drucken lässt, geschrieben? An 100, und eins schöner wie das andere. Sogar ein ganz junges von bosnischen Weibern gegen Cerni Juri. Dieser serbische Exulant, ein ganz ausnehmend offener Kopf, hat in Karlowitz 3 Schulen studirt, ist aber leider an den Folgen der Siphylis in Kur struppirt. Ich habe vor allem, womöglich seine Cur eingeleitet. In ganz Wien kein Kačič's Razgovor ugodni aufzutreiben. Ich hätte gleich auch noch die schönsten Lieder aus ihm mit serbischen Lettern correct mitabdrucken lassen.«⁶⁾ V drugem pismu z dne 27.—28. aprila 1814 pa mu je še kot primer navedel najkrajšo pesem iz predložene Vukove zbirke, namreč lirsko pesmico O j d j e v o j k o, p i t o m a r u s h i z e.⁷⁾

Z enakim veseljem pa je na to opozarjal tudi še široko javnost, namreč v svoji recenziji Dobrovskega Slova nke v Wiener allgemeine Literaturzeitung II, 1814, 750—767, v kateri je predvsem obvestil Dobrovskega, da tudi ortodoksni Srbi poznajo Kačičev Razgovor, nakar je še navedel kot zanimivo novico, da se pripravlja za tisk Vukova zbirka narodnih srbskih pesmi, ki gotovo preseneti ves literarni svet: »Unter der Presse befindet sich eine serbische Volksliedersammlung von Vuk Stefanović, die seiner Zeit alle Kenner für serbische Volkspoesie begeistern wird.« In kot primer je iz nje tudi že priohčel dve lirski pesnici (M o m a k i d j e v o j k a; L i v a d a), in to prav po Fortisovem vzgledu v svojem nemškem prevodu in s sbh. originalom vred.⁸⁾

Ni dvoma, da je Kopitar s tem svojim naznanilom prve Vukove zbirke tudi že začel svojo javno propagando sbh. narodne poezije sploh. In da ne bo prevaril pričakovanj že obveščene literarne javnosti, se je nad vse tudi sam potrudil, da bi čim prej izšla Vukova zbirka in da bi vanjo prešle le najlepše in najspodobnejše pesmi. Zato je pač upravičeno muenje, da je prav za prav on sam, ne le kot uradni cenzor, temveč predvsem kot previden propagator sbh. narodne poezije sploh, zreduciral Vukovo število pesmi od 130 na le 108.⁹⁾

Tudi v času, ko se je Vukova zbirka še tiskala, je Kopitar na vseh straneh opozarjal na njen izid; zlasti mu je šlo za to, da bi za njo zvedela tudi evropska literarna javnost. Tako je n. pr. že spomladi 1814 moral o nji obvestiti neka dva nemška pesnika, ko sta si mogla od njega izprositi njen dobesedni nemški prevod, kakor je to razvidno iz njegovega pisma Vuku z dne 27. maja 1814.¹⁰⁾ Malo pozneje pa je za njo zainteresiral tudi še nekega Danca, o

⁶⁾ Prijateljevi prepisi str. 539.

⁷⁾ Ibid. str. 564.

⁸⁾ Citiram iz Kopitars Kleinere Schriften I, str. 287 sl.

⁹⁾ Prim. o tem Petrovskij l. c. str. 567 in Stojanović l. c. str. 55, 56 op. 1.

¹⁰⁾ Вукова переписка I. (Beograd 1907) str. 134.

čemer nam priča zopet njegovo pismo Vuku z dne 21. marca 1815,¹¹⁾ s katerim se je po vsej verjetnosti seznanil na svojem uradnem potovanju po evropskem zapadu v času od julija 1814 do februarja 1815.¹²⁾

Prav tako je tudi po svojem povratku na Dunaj, kjer je medtem v avgustu 1814¹³⁾ že izšla Vukova zbirka pod naslovom *Мала простонародна славно-сербска песнарица*, ji hotel še pripraviti pot v širni svet s tem, da je o nji nameraval napisati temeljito oceno. Toda prepustil je to pravkar se na Dunaju mudečemu umškemu znanstveniku Jakobu Grimmu, s katerim se je v tem času tudi osebno seznanil in katerega je natančno vpeljal v Vukovo *Pjesnaričo*,¹⁴⁾ dobro sluteč, da bo s tem sbh. narodna pesem le pridobila na svojem svetovnem ugledu.

Preden pa je izšla Grimmova ocena v *Wiener allgem. Literaturzeitung* (15. septembra 1815, No. 74), je Kopitar vsaj privatno sporočil svoje mnenje o Vukovi *Pjesnariči* Dobrovskemu v pismu z dne 18. marca 1815, v katerem je zavzel kritično stališče prav k Vukovemu zbirateljskemu načinu, izražajoč sumnjo, ali Vuk morda ni ravnal z nekaterimi pesnimi prav tako, kakor prej Kačić: »Autor (Vuk) Carlovicium secessit, expectans menui reditum. Scribam die 21 Carlovicium, ut colligat alias pjsuas, video Cacichium plerasque ipsum fecisse, modis quidem serbicis, sed tamen a se (Milovane est ipse) factas etc. Vereor (podčrtal sem jaz) ne ctin Vuk sint aliquae tales. Populus aliter dicitat quam studentes.«¹⁵⁾

To Kopitarjevo kritično in obenem še skeptično stališče napram Vuku in nekaterim pesnim v njegovi *Pjesnariči* je za njega zelo karakteristično. Kaže nam namreč Kopitarja že kot doslednega romantika, ki smatra narodno pesem za definitivni izraz »pojočega naroda«, ki je pa ne sme nobeden zbiratelj spreminjati, v čemer je prekosil posebno mlajše romantike; nadalje pa je iz njega še razvidno, da je Kopitar zlasti kot propagator sbh. narodne poezije zahteval od Vuka tem bolj le pristne narodne pesmi, ker je prav s to njihovo pristnostjo ali originalnostjo hotel presenetiti ves literarni svet. Za svoj očitak, oziroma svojo sumnjo, je moral imeti Kopitar brez dvoma tehten vzrok, gotovo tehtnejši, nego se je doslej nekaterim raziskovalcem zdelo.¹⁶⁾

¹¹⁾ Ibid. str. 143.

¹²⁾ Petrovskij l. c. str. 71 in 73.

¹³⁾ Petrovskij l. c. str. 569, Stojanović l. c. str. 54.

¹⁴⁾ M. Čurčin, *Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur* (Leipzig 1905) str. 99; Stojanović l. c. str. 71.

¹⁵⁾ Jagić, *Istoč. I.* (Ski. Petersburg 1885), str. 401.

¹⁶⁾ Stojanović (Глас LV, 9) je sprva karakteriziral ta Kopitarjev očitak Vukovim pesnim kot neumeljen, toda v knjigi »Живот и рад Вука Стеф. Караџића« 1924, 70 je to svoje prvotno mnenje opustil, ne da bi to natančneje obrazložil. — Petrovskij l. c. 571 se ž njimi sicer strinja, a opravičuje Kopitarja, da je pozneje l. 1817. to svojo sumnjo korigiral v Vukov prid.

Ne sme se prezreti, da se je Kopitar mogel šele po svojem povratku iz tujine (14. februarja 1815) holj poglobiti v branje Vukove Pjesnarice ter natančneje proučiti njegov predgovor in tudi njegove pesmi,¹⁷⁾ ki jih je gotovo tudi že primerjal s Kačićevimi, da bi prav na ta način prudrl v pristno bistvo sbh. narodne poezije. O Kačićevih pesmih je sicer bil že od l. 1810. prepričan, da so večinoma pristne narodne, toda, ko jih je sedaj natančno proučil v zvezi z Vukovo zbirko, je prišel do zaključka, da jih je Kačić prav za prav večinoma zložil sam, kakor nam o tem priča že zgoraj citirano pismo Dohrnavskemu in še bolj njegovo pismo Vuku z dne 21. marca 1815, v katerem sploh ne smatra več Kačića za zbiratelja, temveč za samega avtorja, ki je sam zložil vse pesmi, sicer po narodnem metru, toda proti duhu narodne poezije v rimab.¹⁸⁾ Ker pa se je še nadalje poučil prav iz Vukovega predgovora (str. 20 sl.), da si je Vuk ravno tako dovolil v nekaterih pesmih ne samo jezikovne, temveč tudi vsebinske spremembe (ker je marsikaj že pozabil!), je popolnoma naravno začel tudi še dvomiti o absolutni pristnosti nekaterih njegovih pesmi. In ni daues lahko rečemo, da povsem upravičeno; kajti Vuk je ne samo v prvi svoji zbirki, marveč še pozneje pogosto spreminjal pesmi (nadomeščal tujke z domačimi izrazi, izpuščal in dodajal cele stihe i. t. d.),¹⁹⁾ kar so seveda v njegovi dobi delali tudi drugi romantiki, n. pr. sam Jakob Grimm in Brentano.²⁰⁾

Med Vukovimi pesmimi iz prve Pjesnarice je bila prav gotovo pesem o Hasanaginici, ki je v prvi vrsti mogla povzročiti navedeni Kopitarjev očitek Vuku. Hasanaginica je nanreč bila pesem, ki jo je inel Kopitar v evidenci že od l. 1808. in v kateri je že od l. 1811. nahajal visoke pesniške vrednote, kakor nam o tem priča njegovo pismo Mušickemu z dne 1. novembra 1811.²¹⁾ Isto tako je že od začetka visoko cenil tudi Goethejev prevod te pesmi, katerega je vedno omenjal v zvezi z njo, dasi mu v njem zlasti pozneje niso ugajale nekatere netočnosti, na katere je prišel, primerjajoč ga s sbh. originalom v Fortisu, kakor je to zopet razvidno iz njegovega pisma Vodniku z jeseni 1812.²²⁾ In ko je še natančno proučil tudi Vukov prepis Hasanaginice (Vuk Hasanaginice sam ni poznal, temveč jo je prevzel iz Fortisa), mu gotovo ni moglo uiti, da se je Vuk preko mere dal zapeljati prav z Goethejevimi spremembami v tekstu. Tako je n. pr. Vuk uporabil v 2., 3. in 5. stihu singular »snijeg« popolnoma po Goetheju (ist es Schnee, wär's Schnee), dasi je na tem

¹⁷⁾ Priznava io sam Stojanović l. c. str. 70.

¹⁸⁾ Вук. прен. I, str. 143. sl.

¹⁹⁾ Stojanović l. c. str. 61.

²⁰⁾ M. Murko, Pramen národní písně »Jakšiči zkoušejí ženy« ve sbírce Vuka Karadžića. Máchalův Sborník (Praha 1925), str. 335. — St. Tropsch, Гете, Якоб Грим и наша народна песма. Zborník »Goethe« (Zagreb 1932), str. 51.

²¹⁾ Istočniki II. str. 787.

²²⁾ ČJKZ V (Ljubljana 1926), str. 130.

mestu v Fortisovem sbh. tekstu nahajal tipični plural »snjezi«. — Prav tako se je držal v stihih 30.—31. (da odlazi svojoj staroj majci — i da s' opet može preudati) Goethejevega prevoda (dass sie kehre zu der Mutter Wohnung — frei sich einem Andern zu ergeben), čeprav je mogel v Fortisovem sbh. tekstu na tem mestu brati precizneje izraženo situacijo (da uzmiglie podpuno vjenčanje — da gre s' gnime majei u zatraghe). — Enako je tudi v 56. stihu zamenil besedo Fortisovega sbh. teksta »djevoika« za »mlada« ter imperfektivno obliko »pozdravgliasee« za prezentno »pozdravlja«, in to prav gotovo zopet pod vplivom Goethejevega stiha (dich begrüsst die junge Wittib). — Gotovo si je tudi svoj stih 61. (s kojim će se ona zavjesiti) naredil po Goethejevem 60. verzu (dass ich mich vor Asans Haus verhülle), ker v Fortisovem sbh. tekstu k njemu sploh ni nobene paralele. — Nadalje pa ni nobenega dvoma, da je tudi v stihu 82. (svakom sinu mestve pozlačene) sledil Goethejevemu pojmovanju Hasanagičinega daru sinkom (gab den Knaben goldgestickte Stiefel), ker mu še takrat ni bil jasen pomen izraza »nozve«, ki ga je na tem mestu nahajal v Fortisu. — Razen tega si je še dovolil manjše spremembe v tekstu, ki jih pač ni mogoče povsod pripisovati le Goethejevemu vplivu, temveč tudi njegovemu lastnemu »oknsu«. ²³⁾ In prav to njegovo »gothiziranje« ²⁴⁾ Hasanaginice je moral kritični Kopitar gotovo zapaziti in to mu je po vsej verjetnosti tudi vsililo omenjeni očitek Vuku, ki ga je sicer izrekel le privatno Dobrovskemu, na podlagi katerega pa je prav v tem času, namreč v že citiranem pismu z dne 21. marea 1815, začel tudi že opominjati samega Vuka, da naj pridno nabira »gewissenhaft n u r Volkslieder.« ²⁵⁾

To je bil velik pozitivni uspeh Kopitarjevega temeljitega študija Vukovih pesni, ki je obenem tudi še usmerjal nadaljnje zbirateljsko delo Vukovo. Prav tako značilen plod tega njegovega pečanja z Vukom je bil njegov dobesedni, filološko zanesljivi nemški prevod cele P j e s n a r i c e (torej tudi Hasanaginice), ki ga je izvršil v prvi polovici l. 1815., nakar ga je še istega leta poslal z eksemplarjem P j e s n a r i c e, v kateri je Vuk najbrž po njegovem narekovanju zapisal svojo dedikacijo, ²⁶⁾ pesniku Goetheju, o čemer nas najbolje obveščajo njegova pisma Zoisu in Dobrovskemu. Tako je o tem pisal Zoisu v pismu z dne 7. junija 1815: »Und m o r g e n (od mene podčrtano) schick' ich durch den hier anwesenden Bertuch ²⁷⁾ meine wörtlich getreue Übersetzung an Götthe

²³⁾ Da se je Vuk pozneje sam zavedal nepotrebnosti teh svojih sprememb v Hasanaginici, kaže nam njen tekst v III. knjigi njegovih Narodnih pesmi 1846, kjer jih je zavrgeel, naslonivši se popolnoma le na Fortisa.

²⁴⁾ Vukovo »srhiziranje« Hasanaginice je obravnaval že Miklošič, njeno »vukiziranje« pa še Murko v Máchalovem Zborniku str. 334.

²⁵⁾ Glej op. 18.

²⁶⁾ M. Murko, Eine Jacob Grimm fälschlich zugeschriebene Rezension serbischer Volkslieder, Euphorion XI (Leipzig-Wien 1904), str. 114.

²⁷⁾ Glej o njem v Osnovem Slov. Nauč. III. str. 877.

nach Weimar.«²⁸⁾ Pozneje pa mu je še v pismu z dne 27. julija istega leta pridodal sledeče: »Ich habe durch Bertuch ein Ex. (namreč Pjesnarico) nchst meiner wörtlichen Übersetzung an Göthe geschickt.«²⁹⁾ Popolnoma soglasno je o tem v istem času pisal še Dobrovskemu dne 5. avgusta istega leta: »Pjesnaricae exemplum cum male scripta mea versione verbalí per Bertuchium misi Göthio.«³⁰⁾

Iz tu citiranih Kopitarjevih pisem je jasno, da je Kopitar poslal Goetheju prvo Vukovo Pjesnarico iz l. 1814. s svojim nemškim prevodom vred prav gotovo v času med 7. junijem in 27. julijem 1815, kar se nadalje še ujema s poizvedovanjem Stj. Tropscha, ki po direktnih virih za to navaja datum 10. junija 1815.³¹⁾ Potemtakem si je torčj letnico 1814, ki jo je navedel sam Goethe,³²⁾ tolmačiti kot njegov »lapsus memoriae«.

Pri takratnem Kopitarjevem prizadevanju je povsem umljivo, da je s tem svojim prevodom hotel ne samo napraviti uslugo Goetheju kot prevajalcu Hasanaginice, marveč da ga je ž njim obenem tudi še nameraval vzpodbuditi k nadaljnjim prevodom, ki bi v širnem literarnem svetu proslavili tako sbh. narodno poezijo, kakor tudi Vukovo literarno delo, ker je tega obojega nujno potreboval tudi za svoj kulturno-politični načrt, ki ga je imel v mislih že od prvega trenutka, ko se mu je posrečilo pridobiti Vuka za literarno delovanje, in s katerim je še precizneje opredelil svoj prvotni slovanški program.

S to javno in svetovno sankcijo sbh. narodne poezije ter Vukovega literarnega dela, ki jo je Kopitar pričakoval od Goetheja, je hotel predvsem prepričati Srbe o potrebi novega živega književnega jezika, ki ga je prav Vuk uvajal s svojo Pjesnarico, in s tem jih obenem tudi že pripraviti za jezikovno in kulturno odcepitev od Rusov, kakor nam o tem prav jasno pričajo njegova lastna cenzorska poročila dunajski policiji, ki so sicer iz pozncjše dobe, a se idejno vendarle nanašajo že na Vukove začetke. Tako je n. pr. o tem poročal dne 25. maja 1819: »Anno 1813 kam er (namreč Vuk) ... nach Wien, wo ihn der Unterzeichnete (namreč Kopitar) kennen lernte und in ihm den Mann erkannte, der unter allen seinen serbischen Bekannten allein im Stande wäre, die Rechte seiner Muttersprache und der serbischen Literatur gegen alle altslawischen Fuchse und Pedanten durchzusetzen (dass diese Rechte zugleich für Österreich gegen Russland wirken müssen (podčrtal sem jaz), war für den fremden Wuk ausser wesentlich).«³³⁾ Še na-

²⁸⁾ Prijateljevi prepisi str. 589.

²⁹⁾ Ibid. str. 591.

³⁰⁾ Istoč. I. str. 406.

³¹⁾ Af sl Ph 28, str. 585.

³²⁾ Čurčin l. c. str. 122.

³³⁾ Aleksa Ivić, Архивска грађа о српским књижевним и културним радницима, Зборник Срп. Краљ. Акад. II. од. II. књ. (Beograd-Subotica 1926), str. 200.

tančneje pa je to motiviral v poročilu z dne 23. avgusta 1832: »Es ist ein glücklicher Zufall, dass seine (namreč Vukova) literarische Reform, die früher oder später gelingen muss, zugleich in politischer Hinsicht für Österreich günstig ist, indem sie die oesterreichischen und türkischen Serbier von den Russen abzieht (od mene podčrtano), dadurch, dass sie ihnen eine eigene Literatur in ihrer geliebten Muttersprache gibt, die sie anderseits den katholischen Illyriern anschliesst, die eben die Sprache reden und schreiben — nur mit lateinischen Buchstaben (tant bien que mal), während Wuk's reformirte cyrillische Orthographie ihrem Zwecke besser entspricht und eben deswegen von den Russomanen verfolgt wird.«³⁴⁾

Toda prevod, ki ga je poslal Kopitar s tem namenom Goetheju, takrat še od daleč ni izpolnil njegovih pričakovanj. V Goetheju je sicer obudil spomin na njegovo nekdanjo literarno ljubezen,³⁵⁾ a k novim prevodom ali k recenziji Vukove zbirke ga še ni podnetil, ker mu sploh ni ugajal, kakor je to razvidno iz sledečega njegovega pisma gospodični Talvj z dne 10. julija 1824: »Die Uebersetzungen geben keinen entschiedenen Eindruck, sie wirken nicht auf den eigentlichen Geist- und Seelenpunct, wo nur dergleichen Dinge gefasst werden können.«³⁶⁾ Zato je pa omenjeni Kopitarjev prevod že takrat izdatno porabil Jakob Grimm za svojo zgoraj že navedeno oceno in malo pozneje tudi še njegovi prijatelji, o čemer bo še govor na svojem mestu.

B. Razume se samo ob sebi, da je Kopitar po vsej možnosti podpiral Vuka tudi pri drugi zbirki njegovih narodnih pesmi. Kakor je razvidno iz zgoraj že navedenega njegovega pisma Zoisu z dne 9. marca 1814 in še bolj iz njegovega pisma Vuku z dne 27. maja 1814, je prvotno v sporazumu s svojimi ljubljanskimi prijatelji nameraval pridobiti Vuka za to, da bi v svoji drugi zbirki izdal izbor ali eelega Kačiča,³⁷⁾ toda to misel je spomladi 1815 opustil, ker je spremenil svoje mnenje o pristnosti Kačičevih pesmi, in je Vuka v tudi že citiranem pismu z dne 21. marca 1815 tem bolj nagovarjal, da bi pridno nabiral za omenjeno drugo zbirko le zanesljivo narodne pesmi, namreč pesmi iz ust naroda, kakor n. pr. pesmi o kraljeviču Marku i. t. d.³⁸⁾ Šlo mu je torej zopet v prvi vrsti za stare, namreč epske pesmi. Vuk, ki se je z njegovim novim mnenjem o Kačiču popolnoma strinjal, kar je v svojem pismu z dne 30. marca 1815 še natančneje obrazložil,³⁹⁾ je sledil njegovim

³⁴⁾ Ibidem str. 266.

³⁵⁾ Čurčin l. c. str. 122.

³⁶⁾ R. Steig, Briefwechsel zwischen Goethe und Therese von Jakob, Goethe-Jahrbuch XII (Frankfurt a. M. 1891) str. 39.

³⁷⁾ Prim. deloma tekst k op. 6. in 10., deloma pa Byk. npen. I. str. 133. sl.

³⁸⁾ Glej op. 18. in 25.

³⁹⁾ Byk. npen. I. str. 144.

navodilom, in ko se je v avgustu istega leta vrnil iz Srema na Dunaj,⁴⁰⁾ je prinesel s seboj tudi obilno zalogo pesmi, ki jih je večinoma sam zapisal med ljudstvom.⁴¹⁾

V svojem veselju nad tem je Kopitar takoj pohitel, da predvsem javno opozori na novo Vukovo zbirko ter ji pridobi naročnike. Že v septembru 1815 je priobčil notico *Serbische Volkslieder* (podpisan je K.) v *Intelligenzblatt zur Wiener allgem. Literaturzeitung*, No. 39, str. 316, v kateri je že naznanjal njen skorajšnji izid.⁴²⁾ Privatno pa je to sporočil predvsem Zoisu v pismu z dne 13. septembra istega leta⁴³⁾ ter Dobrovskemu dne 15. septembra istega leta,⁴⁴⁾ pozivajoč ju k naročbi.

Ko je že v novembru⁴⁵⁾ 1815 izšla naznanjena druga Vukova ПѢСНАРИЦА, ki jo je Vuk posvetil baš Kopitarju, je Kopitar to pot o uji napisal sam obsežno recenzijo, ki jo je pa anonimno priobčil v *Wiener allgem. Literaturzeitung* 1816, str. 314—333. In prav ta anonimnost je povzročila, da so tisto Kopitarjevo recenzijo nekateri literarni zgodovinarji, med mlajšimi tudi Čurčin⁴⁶⁾ in v novejši dobi še Herm. Wendel,⁴⁷⁾ pripisovali Jakobu Grimmu, da si jo je že l. 1857. Miklošič povsem kritično uvrstil v Kopitarjeve *Kleinere Schriften* in čeprav je Kopitarjevo avtorstvo že pred leti nepobitno dokazal M. Murko v svoji tozadevni študiji.⁴⁸⁾

V svoji recenziji govori Kopitar prav toliko o jeziku, kolikor o pesmih samih. Zlasti pa poudarja, da je baš ta Vukova zbirka šele prva knjiga v srbski književnosti, ki je napisana v čistem pravilnem jeziku, ker so njene pesmi vzete iz ust živečih rapsodov ter so proste vseh onih »vermeinter Eleganzen«, ki so se še prikradle v prvo zbirko.⁴⁹⁾ Toda v tem se je dal nekoliko zapeljati od samega Vuka, zaupajoč preveč njegovemu predgovoru, kajti danes vemo, da je Vuk tudi v drugi svoji zbirki »popravljal« ne samo jezik, temveč tudi tekst marsikaterih pesmi, izpuščajoč ali pridevajoč cele stihc i. t. d.⁵⁰⁾ Vkljub temu pa je imelo to Kopitarjevo poudarjanje pravilnosti Vukovega jezika še svoj poseben pomen, kakor bo to še iz nadaljnjega razvidno.

Nekaj povsem novega, vsaj za takratni čas, pa v nji Kopitar navaja v poglavju o pesmih samih. V njem naureč o njih s ponosom omenja, da takšnih

⁴⁰⁾ Petrovskij l. c. str. 594 sl., Stojanović l. c. str. 102.

⁴¹⁾ Stojanović l. c. str. 99.

⁴²⁾ Prim. Petrovskij l. c. str. 597, 3.

⁴³⁾ Prijateljevi prepisi str. 595.

⁴⁴⁾ Istoč. I. str. 409.

⁴⁵⁾ Petrovskij l. c. str. 598, Stojanović l. c. str. 103.

⁴⁶⁾ Čurčin l. c. str. 100.

⁴⁷⁾ Goethe i jugoslovenski svet (Beograd 1932) str. 20.

⁴⁸⁾ Glej. op. 26.

⁴⁹⁾ Citiram iz Kopitars *Kleinere Schriften*, str. 348 sl.

⁵⁰⁾ Stojanović l. c. str. 105—108.

menda ni najti pri nobenem evropskem narodu in da celo nadkriljujejo narodno poezijo Herderjevih *Stimmen der Völker*. In v zvezi s tem še razlaga, da sta prav za prav le južna klima ter turška malomarnost povzročili ta lepi razcvit srbske in sploh »ilirske« (torcj srbohrvaške) narodne poezije, ker sta za poezijo neprimerno ugodnejši ko krščanska snžnost evropskega severa.⁵¹⁾ Prav tako prinaša tudi njegova karakteristika lirskih in posebno epskih pesmi dovolj novih podatkov zlasti za zapadnoevropski literarni svet.

Tako naglašá n. pr. pri lirskih pesmih, ki so že prej tako vžgale recenzenta prve Vukove *Pjesnariče* Jak. Grimma, da jih je cenil višje od nemških »*minnelieder*«,⁵²⁾ predvsem njihovo prirodnost in prostoto ter jih prav radi tega smatra za bližje nemškemu ko francoskemu duhu. Pri njegovem prirojenem naturelu ter njegovem literarnem okusu pa je nadalje še povsem umljivo, da tudi v svoji recenziji določa posebni pomen zlasti epskim pesmim zgodovinske vsebine, za katerimi je tako intenzivno poizvedoval že od februarja l. 1809. in za katere je prav Jakob Grimm pokazal še tako malo pravega razumevanja.⁵³⁾ V skladu z lirskimi pesmimi podčrtava tudi v epskih njihovo prostoto in prirodnost, namreč primitivnost, toda vrhu tega v njih še poudarja njihovo izrazno nazornost, torej epsko konkretnost, radi česar jih primerja s Homerjem,⁵⁴⁾ dasiravno je v njih prej, n. pr. še l. 1812., pod vplivom dunajskih romantikov nahajal tipično sorodstvo z islandskimi sagami in z ruskim *Igorjem*, kakor je to razvidno iz njegovega pisma Zupanu z dne 19. februarja 1812.⁵⁵⁾

Ni nobenega dvoma, da je na to Kopitarjevo spremembo v pojmovanju sorodnosti sbh. narodne poezije, zlasti epike, s Homerjem, torej s produktom iste južne klime ter podobnih kulturnih razmer, vplival ne samo stari Herder, čigar *Stimmen* je Kopitar spoznal kmalu po svojem prihodu na Dunaj, torej prihlizno že na prelomu l. 1808./9., in h kateremu se je po izidu Vukove *Pjesnariče* bolj in bolj zopet vračal, temveč v veliki meri tudi že večkrat omenjeni Fortis ter dubrovniški učenjak F. M. Appendini, za katera je pač zvedel že v l. 1806.—1808. v Zoisovi hiši v Ljubljani in ki sta prav tako že nahajala (Fortis v že citiranem potopisu *Viaggio in Dalmazia* 1774, del I., str. 43—96, Appendini pa v spisu *Notizie storico-critiche*⁵⁶⁾ 1803, del II., str. 254—258) v »morlacki«, t. j. sbh. narodni epiki

⁵¹⁾ Kopitars *Kleinere Schriften*, str. 350.

⁵²⁾ Jacob Grimms *Kleinere Schriften* IV. str. 434.

⁵³⁾ *Ibidem* str. 434. — Prav tako se v tem času še nista mogla navdušiti za »barbarske« junake sbh. narodne epike niti Goethe (prim. Čurčin l. c. str. 102 in 151) niti Dobrovskij (prim. Kršičeva razprava v Zhor. Jos. Dobrovskega, Praha 1929, str. 188 in 191).

⁵⁴⁾ Kopitars *Kleinere Schriften*, str. 349.

⁵⁵⁾ Istoč. II. str. 234.

⁵⁶⁾ Da si je Kopitar kmalu preskrbel vsa Appendinijeva dela, torej tudi omenjene No-

isto primitivnost in izrazno nazornost, radi česar sta jo tudi že pogosto primerjala s Homerjem.

Nadaljuji del svoje recenzije pa zaključuje Kopitar s svojim »dobesednim« nemškim prevodom 9 lirskih, 4 kraljičinih, 1 ženjske ter 2 epskih pesni, ki ga spremlja z željo, da bi se vendarle našel kak Goethe, ki bi te prekrasne cvetove presadil na nemški Parnas,⁵⁷⁾ kajti on sam tega ne zmore, ker ni rojen poet.⁵⁸⁾

V splošnem so ti Kopitarjevi prevodi dokaj dobri ter dovolj točno odgovarjajo sbh. originalu ne samo v zunanji formi, temveč tudi v vsebini, čeprav je najti v njih še marsikako odstranitev ter nepravilnost v metrumu, cczuri, v nemškem naglasu sbh. imen ter tudi v tekstu.⁵⁹⁾

Navedena Kopitarjeva recenzija je bila po pravem prva temeljita študija o sbh. narodni poeziji. Napisana je bila s takšnim nenavadnim poznavanjem predmeta, kakršnega je v tem času bil zmožen le Kopitar, ki se je s to stvarjo tako vneto in vztrajno pečal že od l. 1809. Kakor je iz nje razvidno, je bila namenjena deloma Srbom, da bi v njih z ljubeznijo do narodnih pesmi budila obenem tudi spoštovanje do jezika teh pesmi, ki ga je prav Vuk ž njimi uvajal kot književni srbski jezik, s čimer je Kopitar gotovo tudi sledil svojemu zgoraj že obrazloženemu cilju končne jezikovne in kulturne ločitve Srbov od Rusov in s tem obratno tudi še svojemu načrtu jezikovne združitve Srbov in Hrvatov.⁶⁰⁾ Deloma pa je bila posvečena tudi evropskemu literarnemu svetu, da bi ga prepričala o enakovrednosti sbh. narodne poezije z narodnimi pesnimi drugih narodov in v njem obenem še budila zanimanje in simpatije za njo, zlasti pa za epiko, na katere pomen je v nji Kopitar sploh prvi pokazal ostentativno, ko je razen drugega priporočal zlasti junaške pesmi tudi bodočini srbskim dramatikom kot bogat vir za tragedijo.⁶¹⁾ Isti cilj je v nji Kopitar gotovo zasledoval tudi s svojim direktnim in že javnim apelom na Goetheja, da bi ga vendarle podnetil k nadaljnjim prevodom, in prav posebno še s svojimi lastnimi prevodi, v katerih je vsaj filološko nameraval seznaniti svetovne literature s svojevrstno sbh. pesmijo, ki jim je prav radi neznanja njenega

tizie, je razvidno iz njegovega pisma Zoisu z dne 15. novem. 1811, ki se po Prijateljevih prepisih str. 427. glasi: »Indessen bitte doch den Brief an Appendini mit nächster Gelegenheit abgehen zu lassen. 3 Ex. von jeder seiner Arbeit für mich, Dobrowsky u. Ossoliński verbrauch ich wenigstens«. Da je tudi direktno korespondiral o sbh. narodni poeziji z Appendinijem, nam še priča njegovo pismo njemu z dne 28. junija 1812, ki ga je z drugimi vred objavil Jos. D. Nagy v Grada IX (Zagreb 1920), str. 110.

⁵⁷⁾ Kopitars Klein. Schrift. I. str. 350.

⁵⁸⁾ Ibidem str. 357, 1.

⁵⁹⁾ Izčrpano študijo je o teh Kopitarjevih prevodih napisal Stj. Tropsch v Radu 166 (1906), str. 9—24; splošni analizi jih je podvrzel tudi Petrovskij l. c. 606—608; ocenil jih je tudi Čurčin l. c. 105—108, ki seveda o njih govori kot o Grimmovih.

⁶⁰⁾ Prim. tekst k op. 33 in 34.

⁶¹⁾ Kopitars Kleinere Schriften, str. 359.

jezika še vedno ostajala »terra incognita«. Prav genijalna pa je bila v njegovi recenziji sicer le v glavnem nakazana misel, da je namreč za razvitih narodnih pesmi bila poleg geografskih predpogojev (južne klime) najbolj pomembna prav »turška malomarnost«, namreč hreznost in toleranca turških oblasti do nacionalno-kulturnih vprašanj podjarmljenih Srbov in Hrvatov, v čemer je Kopitar kar za celih sto let vsaj v svojem jedru anticipiral znanstvene rezultate geografskih in etnoloških raziskovanj Jov. Cvijića in Mat. Murka, ki se oha tudi strinjata v tem, da je turška nadvlada v veliki meri prav s tem konzervirala in nivelirala narodno fiziognomijo Srbov in Hrvatov in jim s tem obenem tudi še nudila vse pogoje za bogati razvit njihove narodne poezije, zlasti epike.⁶²⁾

Da je ta Kopitarjeva recenzija že takrat in tudi še pozneje dobro vršila svoje poslanstvo, ki ga je Kopitar od nje pričakoval, je razvidno iz vplivov in odmeva, ki jih je povzročila in ki so se še v novejši dobi sprejemali iz knjige v knjigo.

Tako so na njo že istega leta 1816. reagirale dunajske Srbske Novine, ki so pisale v št. 58—61 o nji obširno in vneto, poudarjajoč posebno njen pomen za propagando shh. narodne poezije.⁶³⁾ Prav tako so iste Novine črpale iz nje marsikaj tudi prihodnjega leta 1817., ko so v št. 22. referirale o inozemskih prevodih iz Vukovih zbirk (tudi o Hankovem) in ko so med drugim naštevale tudi izvrstnosti srbskih narodnih pesmi, v katerih so prav po nji poudarjale tudi njihovo sorodnost s Homerjem i. t. d.⁶⁴⁾

Prav gotovo je tudi pod njenim vplivom nastalo in se v tem času tudi že v tisku pojavilo znano Šafaříkovo *Promlouvaní k Slovákům v Hroniádkovem dunajskem časopisu Prvotiny pěkných umění 1817, št. 1.*, v katerem se je Šafařík pri svojem poveličevanju narodnih pesmi pozival direktno na njo⁶⁵⁾ in po nji marsikaj (n. pr. Leakovo sodbo o novogrških pesmih, o sorodnosti srbskih pesmi s Homerjem, o pevcih-slepcih i. t. d.) skoro dobesedno ponavljal.⁶⁶⁾

Ni dvoma, da je v tem času izdatno služila vsaj kot pomagalo tudi Vae-lavu Hanki, ki je haš na Kopitarjevo vzpodbudo v pismu z dne 4. januarja

⁶²⁾ Prim. Murko, *Gesch. der älter. südsl. Litt.* (Leipzig 1908) str. 199 in 200; prav tako že istega *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven* (Prag-Heidelberg 1927), str. 130.

⁶³⁾ Prim. Petrovskij l. c. str. 610.

⁶⁴⁾ Ibidem str. 723, op. 7. in 725.

⁶⁵⁾ M. Murko, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik* (Graz 1897), str. 137; po njem tudi še J. Jakubec v *Lit. čes. XIX. stol. I. 2. vyd.* (Praha 1911), str. 606.

⁶⁶⁾ Prim. Petrovskij l. c. str. 611. sl. in po njem še K. Paul, *Bartoloměj Kopitar a Pavla Josefa Šafaříka Geschichte der slawischen Sprache und Literatur, Slavia V.* (Praha 1926-7) str. 58.

1816⁶⁷⁾ prestavil v češčino za svojo zbirčico *Prostonárodní Srbská Muza do Čech převedená*, ki je izšla v tisku že l. 1817., sedem narodnih pesmi iz druge Vukove *Pjesnarice*, pri čemer se je posluževal ne samo pri izbiri pesmi, temveč tudi pri samem prevodu Kopitarjevih zgoraj že omenjenih prevodov.⁶⁸⁾

V nič manjši meri je nekoliko let pozneje vplivala tudi v nemški literaturi, n. pr. na samega Jakoba Grimma in po njem še na Goetheja.

Razen te recenzije se je Kopitar še vnovič vrnil k drugi Vukovi *Pjesnarici*, ko ga je Goethe jeseni 1817 naprosil »per studentem Jenae Posoniensem protestantem«, t. j. najbrž po Kollárju ali še bolj po Sam. Ferjenčiku,⁶⁹⁾ da naj mu preskrbi prozaični nemški prevod še druge Vukove zbirke, kakor nam o tem priča Kopitarjevo pismo Mušickemu z duc 5. decembra 1817.⁷⁰⁾ Ker pa sta bila Kopitar in Vuk v tem času preveč zaposlena z *Rječnikom*, sta zato naprosila v citiranem pismu Luk. Mušičkega, da bi on izvršil to delo za Goetheja.⁷¹⁾ Toda Mušički se vkljub Vukovemu opominjanju v pismih iz januarja in marca 1818⁷²⁾ temu pozivu najbrž nikoli ni odzval in tako se je moral Kopitar zopet sam lotiti tega dela. Kot primer je priobčil deloma pod črko K., deloma še anonimno⁷³⁾ v Hormayrjevem Arhivu 1818, št. 10.—12. in 36.—38. svoj prevod 4 epskih pesmi, namreč pesmi št. 14., 15., 16. in 17. iz druge *Pjesnarice*, ki se vse nanašajo na srbsko vstajo na začetku XIX. stol.; prevod je opremil s številnimi historijsko-filološkimi opombami. Kar se tiče prevodov samih, jih je zopet treba ocenjevati holj s filološkega ko z estetičnega stališča in v tem oziru jih je mogoče smatrati le za povprečno dovršenc, ker je v njih še marsikaj sam spreminjal, izpuščal in krajšal cele stihe i. t. d., kar je že svojčas konstatiral tudi anonimni recenzent v srbskih dunajskih Novinah 1818, št. 34.⁷⁴⁾ Ali je Kopitar res prestavil celo drugo *Pjesnarico* in je svoj prevod tudi še poslal Goetheju, ni iz doslej dostopnih virov izpričano. Toda zdi se, da radi zapo-

⁶⁷⁾ Istoč. II. str. 7. — Prim. Petrovskij l. c. str. 721 op. 1, potem še Hanuš v Lit. čes. XIX. stol. I. 2. vyd. str. 732. in končno tudi J. Máchal, *Hankovy písně a Prostonárodní Srbská Muza do Čech převedená*, Novočeská knihovna, čís. III. (Praha 1918), str. XXI.

⁶⁸⁾ Opozoril je na to Petrovskij l. c. str. 722 sl., na podlagi že omenjenega referata o Hankovem prevodu v dunajskih srbskih Novinah 1817, št. 22; vkljub temu pa je to ušlo češkim literarnim zgodovinarjem, tudi še Máchalu l. c. str. XXI sl.

⁶⁹⁾ Prim. Petrovskij l. c. str. 725, 5. in Francev v Máchalovem Zbor. str. 51.

⁷⁰⁾ Istoč. II. str. 797.

⁷¹⁾ Ibid. str. 798; tudi Byk. npen. II. str. 202.

⁷²⁾ Byk. npen. II. str. 208; glej še Petrovskij l. c. str. 726, 1.

⁷³⁾ Ze Sij. Tropsch l. c. str. 10 sl. je povsem pravilno obrazložil Kopitarjevo avtorstvo teh prevodov; Petrovskij l. c. str. 726. pa je to še dokumentiral na podlagi Vukovih pisem Mušickemu z dne 1. januarja in 12. aprila 1818, ki sta nam danes dostopni v Byk. npen. II. str. 208. in 215.

⁷⁴⁾ Prim. Petrovskij l. c. str. 729 sl.

slenosti z drugim delom, zlasti pa z Vukovim Rječnikom, ali bolj še radi tega, ker s svojim prevodom prve Vukove Pjesnarice pri Goetheju sploh ni nspel, to pot Goethejevemu pozivu ni ngodil, kar bi se prav dobro ujemalo s poznejšim Goethejevim izrekom, da je namreč svoječasno zaman skušal pridobiti dunajske Srbe »zur Mittheilung ihrer Nationalpoesien«.⁷⁵⁾

V zvezi s Kopitarjevinimi prevodi sbh. narodnih pesni je treba tu še omeniti njegov prevod nekaterih pesmi že iz prve Vukove Pjesnarice, ki se je menda brez njegovega znanja pojavil v tisku istega leta 1818. Kakor je namreč iz zgornjih izvajanj znano, je Kopitar že v prvi polovici 1815 predstavil za Goetheja celo prvo Pjesnarico, s katero je prav v tem času natančneje seznanil tudi Jak. Grimma, kateremu je tudi prepustil, da naj on o nji napiše oceno. In prav radi tega mu je tudi sam takrat dal prepisati svoj lastni prevod, preden ga je s Pjesnarico vred poslal Goetheju, kar se da prav dobro sklepati iz Grimmovega dunajskega pisma bratu Viljemu z dne 10. junija 1815: »Besonders kanust Du Dich im voraus auf sehr schöne serbische Poesien freuen, wovon ich Text und Übersetzung (podčrtano od mene) habe.«⁷⁶⁾ Ta Kopitarjev prevod, ki ga je torej v prepisu lranil Jakob Grimm, je potem po posredovanju brata Viljema krožil med njegovimi prijatelji: brali so ga n. pr. Aug. v. Haxthausen, Savigny ter končno tudi sam Clemens Brentano, ki si je l. 1816. na Försterjevo željo izprosil od Jakoba Grimma dovoljenje, da bi mogel iz njega priobčiti nekoliko primerov v berlinskem almanahu Die Sängerefahrt. Ko je Grimm na to pristal, je iz njega izbral Brentano 19 pesmi in jih je l. 1818. objavil v omenjenem almanahu z opombo, da sta jih predstavila »brata Grimm«,⁷⁷⁾ ker ju je, ne zadosti informiran o postanku tega prevoda, smatral za resnična prevajalca. To Brentanovo pomoto je sprejel v svojo študijo R. Steig s to omejitvijo, da je omejnjeni prevod sbh. pesmi v Sängerefahrt pripisati le Jakobu Grimmu,⁷⁸⁾ kar so po njem ponavljali tudi drugi literarni zgodovinarji, n. pr. Čurčin⁷⁹⁾ in v najnovejši dobi še Her. Wendel.⁸⁰⁾

Toda že iz tu obrazložnega je dovolj razvidno, da je ta prevod po pravici prišteti edinole Kopitarju, čigar avtorstvo se da podpreti pa še z drugimi tehtnimi momenti, ki jih je večinoma tudi že navedel Stj. Tropsch v svojih

⁷⁵⁾ Cam. Lucerna, Die südsl. Ballade von Asan Agas Gattin und ihre Nachbildung durch Goethe (Berlin 1905) str. 6.

⁷⁶⁾ H. Grimm und G. Hinrichs, Briefwechsel zwischen Jacob und Wilhelm Grimm aus der Jugendzeit (Weimar 1881) str. 460.

⁷⁷⁾ R. Steig, Goethe und die Brüder Grimm (Berlin 1892) str. 165.

⁷⁸⁾ Ibid. str. 165.

⁷⁹⁾ Čurčin l. c. str. 103 sl.

⁸⁰⁾ Her. Wendel l. c. str. 20.

tozadevnih študijah.⁸¹⁾ Predvsem je za to vprašanje zelo velike važnosti Grimmova sodba o nemškem jeziku omenjenega prevoda, ki jo je Jakob Grimm sporočil po bratu Viljemu A. v Haxthausenu v pismu z dne 31. avgusta 1816: »Das Deutsche in der Übersetzung der serb. Lieder wäre eigentlicher gefüger und besser zu drehen und wenden.«⁸²⁾ Že iz tega Grimmovega izreka sledi, da ni mogel biti prevajalec teh pesmi sam Jakob Grimm, marveč neka druga, v nemškem jeziku manj spretna oseba, kar vse soglasno kaže prav na Kopitarja, ki je tudi sam v že citiranem pismu Dobrovškemu z dne 5. avgusta 1815 označil z besedami »cum male scripta mea versione« nezadostnost svojega prevoda prve Pjesnarice⁸³⁾ (to njegovo sodbo pa je lahko od njega samega še na Dunaju slišal tudi Jakob Grimm) in ki je še malo pozneje, namreč v recenziji 1816, tudi javno priznaval svojo prevajalsko nespretnost.⁸⁴⁾ Za Kopitarjevo avtorstvo pa končno nepobitno še priča skoro dobesedna istovetnost prevoda pesmi v Sängerbahrt (nekateri jezikovni in vsebinski popravki so namreč od Brentana) s prevodom pesmi v rokopisu, ki ga je Kopitar sam napisal in v juniju 1815 poslal Goetheju in ki je ohranjen v Goethejevem arhivu v Weimaru.⁸⁵⁾

Nad vse jasno je torej, da je Kopitar s svojim javnim in privatnim delom, tikajočim se prvih Vukovih zbirk sbh. narodnih pesmi, kakor je bilo to obrazloženo tu predvsem na osnovi njegovih člankov in prevodov ter dostopne, tudi rokopisne korespondence, vršil smotrno propagando za sbh. narodno poezijo ter Vukovo literarno reformo obenem, ki je imela seveda tudi svoj notranji kulturno-politični cilj, in sicer ne samo pri Slovanih, temveč tudi pri Nemcih, tako v Avstriji kakor v Nemčiji.

Izmed Slovanov je v tej smeri vplival predvsem na Srbe: Vuka je n. pr. v tem oziru sploh še nadalje vzgajal in usmerjal ter je v istem smislu tudi še vzpodbujal druge svoje srbske prijatelje, n. pr. Luk. Mušickega in zlasti svoje dunajske znance, združene okrog Novin, namreč Frušiča, Davidovića, Tod. Tirkio i. t. d., in še vse one, ki jih nahajamo v seznamu naročnikov druge Pjesnarice.

V nič manjši meri pa je za to navduševal tudi Hrvate, posebno hrvaško družbo na Dunaju in v nji zlasti Jur. Šporerja, ki ga je l. 1815. osebno spo-

⁸¹⁾ Stj. Tropsch, Wer ist der Übersetzer der »Neunzehn serbischen Lieder« in F. Försters Sängerbahrt, AfslPh 28 (1906) str. 584 sl. — Isti, Jakob Grimm als Übersetzer serbo-kroatischer Volkslieder, Euphorion XVI. Erg. Heft, Festschrift für Bernhard Seuffert, (1923) str. 106 sl. — Glej še študijo v op. 20.

⁸²⁾ A. Reifferscheid, Freundesbriefe von Wilhelm und Jacob Grimm (Heilbronn 1878) str. 44; radi pomanjkanja direktnega vira citiram pa iz Tropscha v AfslPh 28, str. 587.

⁸³⁾ Glej op. 30.

⁸⁴⁾ Prim. tekst k op. 58.

⁸⁵⁾ Stj. Tropsch l. c. v AfslPh 28, str. 588—592.

znal in ga med drugim tudi zainteresiral za narodne pesmi in Kačiča.⁸⁶⁾ Isto tako je v tem pravcu podžgal tudi dubrovniškega učnjaka Appendinija⁸⁷⁾ in vsaj indirektno menda še oba Zagrebčana Miroviča in Popoviča, ki sta oba tudi navedena med naročniki omenjene druge P j e s n a r i c e.

Isti interes in isto navdušenje je širil tudi med svojimi slovenskimi rojaki, kakor nam o tem pričajo že večinoma tu citirana njegova pisma Zoisu in Zupanu in pa še dejstvo, da so si razen njiju naročili drugo Vukovo zbirko tudi še Jož. Rudež, M. Ravnikar, Val. Vodnik in U. Jerin s Kranjskega ter Urban Jarnik iz Celovca.

Enako je v tem pogledu budil zanimanje tudi pri Čehih in Slovaki, kakor n. pr. kar direktno pri Dobrovškem,⁸⁸⁾ Hanki in Šafaříku, indirektno pa še pri Puchmajerju in Ant. Marku, ki sta tudi z Dobrovškim vred med naročniki navedene Vukove zbirke.

Tudi na Poljake je vplival najbrž kar neposredno, in sicer predvsem po S. B. Lindeju in G. S. Bandtkeju, ki se tudi nahajata v omenjenem seznamu druge P j e s n a r i c e in ki je z njima dopisoval še po l. 1816.,⁸⁹⁾ dočim je izmed Rusov mogel za to zainteresirati po Fr. Adlgu, s katerim je bil že leta 1817. v korespondenci,⁹⁰⁾ tudi že nekatere članc petrograjskega literarnega kroga, ki se je z njim malo pozneje osebno seznanil tudi sam Vuk na svojem potovanju po Rusiji.⁹¹⁾

Med Nemci pa je širil simpatije za to ne samo pri Goetheju in Jakobu Grimmu in po le-tem še pri Haxthausenu, Saviyju, Försterju, Brentanu ter Fouquéju,⁹²⁾ temveč prav gotovo tudi še v krogu svojih številnih dunajskih znancev in sotrudnikov pri časopisih Vaterländische Blätter, Allgemeine Literaturzeitung, Jahrbücher der Literatur in pri Hormayrjevem Archivu, kakor so bili n. pr. Fr. Schlegel, Engel, W. Humboldt, Heyne, Buchholz i. t. d.⁹³⁾

Résumé.

Le Slovène Barthélémy Kopitar (1780—1844) qui était à partir de 1810 censuré pour les livres slaves et néogrecs et à la fois scripteur de la bibliothèque de la cour à Vienne, fit la connaissance de l'exilé serbe Vuk Štef. Karadžić (1787—1864) peu après son arrivée à Vienne, c'est à dire en décembre 1813. Lorsqu'il eut constaté chez celui-ci qu'il était un homme du peuple, il se mit tout de suite à l'interroger sur des chansons populaires, sur

⁸⁶⁾ F. Šišić, O Šporerovim novinama, Grada VII (Zagreb 1912) str. 49, 56 sl; tudi še Fr. Hešič, Đuro Matija Šporer, Rad 218 (Zagreb 1918) str. 163.

⁸⁷⁾ Glej op. 56.

⁸⁸⁾ Prim. še Kršić l. c. str. 188.

⁸⁹⁾ O Kopitarjevem stiku z njima glej V. A. Francev, Polskoje slavjanovjedjenje (Praga 1906) str. 107. in 148. sl. — Glej še Kopitarjev Brief-Journal v Drž. knjiž. v Ljubljani.

⁹⁰⁾ Kopitarjev Brief-Journal.

⁹¹⁾ Svojanović l. c. str. 183.

⁹²⁾ Čurčin l. c. str. 109.

⁹³⁾ Ibid. str. 97. in 98.

lesquelles il faisait des recherches intensives depuis 1809. Ayant constaté que Vuk en portait dans sa tête même un très riche dépôt, il se mit aussi à l'inspirer pour qu'il les écrivit par mémoire et qu'il les publiât. En effet, Vuk, suivant cette initiative, se mit au travail et déjà, en février 1814, il lui présenta toute une collection en censure.

Kopitar qui en était ravi, déjà s'était mis à faire de la propagande particulièrement comme publiquement pour la collection de Vuk qu'il avait, en même temps, révisée lui — même, avant qu'elle eût été publiée en août 1814 sous le titre de *Pjesnarica* (Livre de chansons). En 1815 il avait l'intention d'en écrire aussi une critique, mais il abandonna ce projet au savant allemand Jacques Grimm qui séjournait, en ce temps, à Vienne.

Mais son opinion privée, il l'énonça dans la lettre à Dohrovsky du 18 mars 1815 dans laquelle il prit un point de vue critique justement quant à la manière de collectionner de Vuk, en lui reprochant d'avoir, arbitrairement, changé le texte de quelques chansons, par exemple, de l'*Hasanaginica* comme l'avait fait Kačić avant lui. En partant de cela, il avertissait Vuk, à partir de ce temps, aussi directement qu'il ne fallait collectionner que des chansons authentiquement nationales et de cette manière, il dirigeait aussi son travail ultérieur de collectionneur.

Dans la première moitié de 1815, il la traduisit aussi, mot à mot, en allemand et envoya, en été de la même année, sa traduction avec son exemplaire au poète Goethe comme traducteur de la célèbre *Hasanaginica* à Weimar avec l'intention d'animer Goethe pour des traductions ultérieures qui auraient, dans un monde plus large, rendu célèbres la poésie nationale serbo-croate ainsi que la réforme littéraire de Vuk.

Avant de l'envoyer à Goethe, il avait fait copier cette traduction aussi pour Grimm qui l'a largement employée surtout pour sa critique déjà citée. Outre Grimm, elle a été lue aussi de Aug. de Haxthausen, Savigny et Brentano qui en publia 19 chansons (à l'insu de Kopitar), dans l'almanach de Berlin *Sängerfahrt* 1818 avec la remarque qu'elle avait été traduite par les frères Grimm. Cette erreur de Brentano fut acceptée aussi par R. Steig et, après lui, elle fut répétée par d'autres historiens littéraires, entre les contemporains, par exemple, par Čurčin et Herm. Wendel.

De la même manière, Kopitar inspirait et soutenait Vuk aussi à sa deuxième *Pjesnarica* qui fut publiée en novembre 1815. Cette fois, il écrivit pour elle, lui — même, une critique radicale qu'il publia anonyme dans *WALZ* 1816. Et justement cet anonymat fut la cause que surtout des historiens littéraires allemands (entre les slaves aussi Čurčin), l'attribuaient à J. Grimm quoique Miklošič et M. Murko l'eussent attribuée tout justement à Kopitar.

Dans sa critique, Kopitar se déclara quant à la langue aussi bien que quant aux chansons elles-mêmes. Surtout, il appuya sur ce que, exactement, cette deuxième *Pjesnarica* de Vuk était le premier livre dans la littérature serbe qui a été écrit dans la pure langue nationale ce qui avait, bien entendu, aussi son importance de culture et de politique.

Quant aux chansons elles-mêmes, c'était Kopitar qui, le premier, les désigna pour serbo-croates et, en même temps, il expliqua, ingénieusement, le premier les conditions géographiques et culturelles de leur épanouissement au temps de la souveraineté turque. Parmi les chansons, il signala surtout ostensiblement la poésie épique pour laquelle justement J. Grimm n'avait pas encore du vrai sens. Il conclut la partie suivante de cette critique par sa traduction allemande textuelle de quelques chansons et avec un appel public pour Goethe.

L'actualité de la critique de Kopitar fut confirmée par de nombreux échos qu'elle avait causés. Ainsi les *Srbske Novine* (Journal Serbe) 1816 et 1817 de Vienne réagissaient sur elle, on peut aussi poursuivre son influence directe chez Šafařík et Hanka et, à partir de 1823, encore aussi chez Grimm et Goethe.

Kopitar revint sur la deuxième Pjesnarica de Vuk encore en 1817, c'est à dire quand Goethe lui demanda sa traduction allemande en prose. Kopitar se mit à ce travail et comme exemple, il en publia, en partie sous l'initiale K., en partie encore anonymement, dans l'Archiv 1818 de Hormayr une traduction de quatre chansons épiques. Si Kopitar a vraiment traduit toute la deuxième Pjesnarica et s'il a aussi envoyé sa traduction à Goethe, ce n'est pas attesté par des sources accessibles jusqu'aujourd'hui.

Kopitar, avec son œuvre privée et publique, quant aux premières collections des chansons populaires de Vuk, accomplissait alors une propagande convenable pour la poésie nationale serbo-croate et à la fois, pour le travail littéraire de Vuk et non seulement chez les Slaves, mais aussi chez les Allemands.

Naturellement, cette propagande avait un double but. Surtout, elle était destinée aux Serbes pour qu'elle reveillât en eux à la fois avec l'amour pour leurs chansons populaires aussi le respect pour leur langue que Vuk introduisait justement avec elles comme la langue serbe littéraire, en quoi il suivait aussi le plan politique de Kopitar, c'était la séparation linguistique et civilisatrice serbe des Russes et, par contre, l'union linguistique des Serbes et Croates. D'autre part, elle était consacrée au monde littéraire européen, pour qu'elle le convainquit de l'équivalence de la poésie populaire serbo-croate avec des poésies populaires d'autres peuples et, à la fois, pour qu'il lui gagnât des sympathies et avec cela aussi une sanction universelle pour la réforme littéraire de Vuk.

Kovnici Slovenjgradec in Kamnik v dobi Andechs-Merancev.

E. Baumgartner, Maribor.

Literatura: Franz Schumi, Archiv für Heimatskunde I, Urkunden u. Regestenhuch von Krain II. — Milko Kos, Oglejski patrijarhi in slovenske pokrajine do srede XIII. stoletja s posebnim ozirom na vlado patrijarha Bertolda iz rodovine Andechs, Časopis za zgodov. in narodop. XIII (1917). — Karlman Tangl, Windischgratz u. die Herren von Windischgratz, Mitteilungen des hist. Vereines für Steiermark, 1863. — August Jaksch, Geschichte Kärntens. — August Dimitz, Geschichte Krains. — A. Luschn-Ebengreuth, Friesacher Pfennige, Wr. Num. Zeitschrift. Bd. 55 u. 56 (1922/23). Die Zeitfolge der stummen Friesacher Pfennige im XII. Jahrhundert, Wr. Num. Zt. Bd. 57 (1924). Friesacher Münzfund zu Dietmannsdorf im Sulntal, Mitteilungen der num. Ges. in Wien No. 51, 52, 1923. — Dr. Fritz Dworschak, Friesacher Münzstudien I. Der Münzfund von Gschies, Wr. Num. Zt. Bd. 64 (1931). — Josip Brunšmid, Našašće frizaških novaca u Ostrovu (Kotar Vukovar), Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva, 1900. — Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer. I (1917), IV (1929) = EHA.

Pripomba: L No. se nanaša na dotično številko breških pfeunigov od A. Luschna.

Kratice: As = prednja stran, Bs = zadnja stran, d = desno, l = levo, lis = listina, p. t. = povprečna težina.

Za zgodovinsko proučavanje gospodarskih razmer srednjega veka v slovenskih pokrajinah nam nudijo razkritja o kovaju novcev izredno dragocne-

ne podatke. Razne večje in manjše kovnice¹⁾, ki jih za časa največjega razmaha breških pfcenigov najdemo v prvi polovici XIII. stoletja na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem, dokazujejo, da je v teh krajih že evetela živalna trgovina z vzhodnimi deželami. Posvetni in cerkveni knezi so skušali — često na nedovoljene načine — izbiti si v izredni konjunkturi kar največ dobička. Tudi najdemo v skromnih izdelkih kovancev menjajoči se očitni vpliv germanske in romanske kulture.

Vladavina mogočnih knezov Andechs-Meran je ozko zvezana z zgodovino gospodarskega razmaha naših pokrajin v dobi od druge križarske vojne (1147) pa do vpada Mongolov (1241/42). Zgodovinsko važnost baš te rodovine za naše dežele dokazuje nebroj izdelkov njihovih kovnic v Slovenjgradu, Kamniku in Hrvatskem Brodu.

Izza dobe, ko nam je znanstveno delo A. Lusehina o breških pfcenigih podalo podrobne podlage o raziskovanju nastanka in zgodovine kovnic Meranceev, pa so nam razne najdbe in raziskovanja na tem polju prinesla mnogo novega gradiva ter omogočila nadaljnje delo na širši podlagi. Namen te študije je, izkoristiti izsledke teh novih raziskovanj v okviru zgodovinskega nastanka kovnic Slovenjgradee in Kamnik. Kar se tiče slik, je bilo potrebno omejiti se na najpotrebnejše ter se v ostalem opozarja na tabele Lusehina, Dworschaka in Brunšmida. Čutim dolžnost, da se na tem mestu posebno zahvalim vodstvu Dunajske državne zbirke noveev in kolajn, ki mi je iz prijaznosti dalo na razpolago potrebno gradivo, nadalje tudi g. dr. Fr. Dworschaku, kustosu na zgoraj imenovanem zavodu, za njegovo dragoceno strokovno podporo. Te črtice naj bodo posvečene spominu pokojnega prof. Arnolda Lusehin-Ebengreutha, kateremu dolgujemo večno zahvalo na polju raziskovanja naše zgodovine in numizmatike.

Zgodovinski pregled.

Slovenjgradec: Zapadno od mesteca Slovenjgradee se dviga vrh z župno cerkvijo sv. Pankracija. Cerkev tvori del svoječasnega gradu. Samotno stoječ stolp cerkve — ki ga je videti daleč naokoli — predstavlja svoječasní grajski stolp, medtem ko je tvoril ostali del cerkve — katerega streho nosijo rimski stebri — svoječasen palas starega gradu samega. Kedaj se je grad v tej obliki prezidal, žal ni mogoče natančneje dognati. Koneem XII. stoletja že obstoja cerkev sv. Pankracija ter ostali del gradu, obdan od krožnega zidu. Zid in sledovi svoječasnega gradu se vidijo tudi na bakrorezu Matije Viseherja iz druge polovice XVII. stoletja. Na vzhodu od starega gradu in potoka Suhadolnice se je razvil novi trg (forum), imenovan Graz, Graetz, Grec, Windiegree in

¹⁾ Ptuj, Rajhenburg, Brežice, Kostanjevica, Ljubljana, Kamnik, Slovenjgradec in tlrv. Brod.

podobno. Na nasprotni, zahodni strani Suhadolnice je bil Stari trg^{1a)} (Altenmarkt), ki se je razprostiral na kraju rimske pošne postaje Collatio. Na ta način je ležal Slovenjgradec ob stari prometni cesti, ki je vezala Emono preko sedla mons Adrans (Trojane) z naselbinami Celeia, Collatio in Virunum. V srednjem veku je morala ta cesta predstavljati važno prometno žilo, ob kateri je cvetela trgovina, in ni čudno, da so na tem kraju bili podani vsi pogoji za ustanovitev in uspešno razvoj kovnice. Neposredna bližina vzhodnokoroških rudnikov srebra je še posebno ugodno vplivala na razvoj kovnice. Kovnica sama se je nahajala v gradu.²⁾

Slovenjgradec, ki je v srednjem veku spadal teritorijalno h Koroški, je tvoril okoli leta 1200. samostojno oblast^{2a)} z obsežnimi posestvi in zemljišči. Na severu je mejil na Mežo in Dravo do Sp. Dravograda, na vzhodu na Veliko Kopo in Črni vrh, na zahodu na Plčivec in na jugu na Hudo luknjo.

Radi sorodstva rodbine Weinnar-Orlamünde z Meranci so slednji končno pridedovali tudi Slovenjgradec in je bil ta koucec XII. stolctja v posesti vojvode Bertolda IV. († 1204). Njegov sin Henrik IV., mejni grof Istre, je prevzel po smrti očeta poleg posestev v Notranji Avstriji tudi ono Slovenjgradca.

21. junija 1208 se je v Bambergu v prisotnosti kralja Filipa slavila poroka najstarejšega sina vojvode Bertolda IV., grofa Otona VII. Andechs-Meranskega z Beatrico, dedinjo grofije Burgund. Popoldne je palatinski grof Oton Wittelsbaški nбил kralja Filipa. V palači navzoči bratje, mejni grof Henrik IV. in Eckbert, bamberski škof, ter ubijalce, so bili kot osumljeni storilci izgnani. Pobegnili so in našli končno zatočišče pri zetu na dvoru Andreja II. ogrskega. Vsled državnega izгона je Henrik IV. izgubil mejno grofijo Istro in Kranjsko. Rečil si je le stari rodbinski posestvi Kamnik in Slovenjgradec ter brižinski (feudum in Marchia) in krški fevd na Dolenjskem^{2b)}. Mejna grofija Istra je prešla 1209 v last Ogleja. 22. februarja 1214 je podaril cesar Friderik II. oglejski cerkvi in patrijarhu Wolfgerju Kranjsko marko in Istro z grofijo in sicer z vsemi pravicami in regalijami³⁾. Dne 4. decembra 1214 se naziva Wolfger »marchio ForoJulii, Istrie et Carniole«. (Lis. pri Kandlerju Cod. dipl. Istriano.)

Nekoliko let pozneje — tudi po posredovanju papeža samega — se je postopanje radi preklica proti bratoma ohnovilo in končno je bil državni preklic ukinjen. Dne 24. avgusta 1211 podpisuje Henrik IV. slovenjgraški,

^{1a)} Kos M.: Geografski vestnik V-VI, str. 165 e. s.

²⁾ Ugotovljeno, po notarju Winklerju ob priliki izkopavanj v hlizini župne cerkve Sv. Pankracija.

^{2a)} EHA I, str. 286.

^{2b)} Luschin, Friesacher Pfennige A. 80, str. 68; EHA IV, str. 408.

³⁾ Schumi, Lis. II, št. 48.

»... data apud Grace...«⁴⁾ Naziva se od 1209⁵⁾ nadalje do svoje smrti mejnega grofa (1223... »Henricus dei gracia marchio Ystrie...«⁶⁾) in razpolaga s svojimi posestvi, kakor da bi ne bil nikoli preklican. Velika posestva so mu po pomilostitvi pripomogla do starih deželnoknežjih pravic na Kranjskem.^{6a)} Obenem s tem je izvajal do smrti svoja prava do kovanja denarja v kovnicah Slovenjgradec, Kamnik in Hrvatski Brod.

Po smrti Wolfgerja, 23. januarja 1218. leta, je bil po papežu Honoriju III. dne 27. marca 1218 za naslednika izbran Bertold V. Andechs-Meranski, nadškof v Kaloči (1206) in bivši ban Hrvatske, Dalmacije in Slavonije (1209—1212). Patrijarh Bertold si je nekoliko mesecev po izvolitvi še pridržal dosedanji delokrog, o čemur pričata tudi pismi v zadevi nadškofije Kaloče⁷⁾ od 7. julija 1218 papeža Honorija III. Bertoldu »Archiepiscopo Colocensi, in patriarcham Aquileiensem electo«. Istočasno naziva listina iz Št. Pavla Bertolda »Archiepiscopus Kolocensis postmodum venerabilis patriarche Aquilegensis«⁸⁾.

Bertolda odlikujejo izredne vladarske sposobnosti. Dvignil ni samo ugleda cerkve v svojih deželah, ampak je mnogo pripomogel tudi k temu, da se je položaj prebivalstva znatno izboljšal. Mnoga potovanja in oselne izkušnje so pri tem igrale nemalo vlogo. Zasluge Bertolda za slovenske pokrajine je podrobneje obravnaval M. Kos v svoji razpravi, katero sem že v začetku omenil.

Posestva mejnega grofa Henrika IV. so se nahajala vsa v pokrajinah, katerih cerkvena ohlast je bila pod patrijarhatom oglejskim. Jasno je, da se v teh okoliščinah med bratoma krili interesi lastniških pravic, posebno n. pr. glede posesti Slovenjgradca, za katerega se je Bertold prav posejno zavzel. Že leta 1218. so v listinah navedeni razni ministrijali slovenjgraškega patrijarha (1218 Bernhard⁹⁾, 1224 Oton¹⁰⁾ in Ortolf¹¹⁾, 1225 Henrik¹²⁾ i. t. d.) Raznerje med bratoma je moralo biti vsekakor dobro, ker sta drug drugega podpirala v sporih z vojvodo Bernhardom Koroškim. To se je posebno videlo v sporu leta 1219., ki je vladal med vojvodo Bernhardom in mejnim grofom¹³⁾

⁴⁾ Schumi, Lis. II, št. 21.

⁵⁾ Schumi, Lis. II, št. 18.

⁶⁾ Schumi, Lis. II, št. 43.

^{6a)} EHA IV, str. 411.

⁷⁾ Potthast, No. 5863 in 5864. Fejér, Cod. dipl. Hungariae III., t. 264—265.

⁸⁾ Jaksch, Mon. Car., IVa, št. 1770.

⁹⁾ " " " IVa, št. 1770.

¹⁰⁾ " " " št. 2319, 2871.

¹¹⁾ " " " IVa, št. 1871.

¹²⁾ Zahn II, št. 229.

¹³⁾ Vzroke tega spora je iskati na Kranjskem, kjer je gospodoval mogočni mejni grof Henrik, ki je imel za ženo Zofijo, dedno hčerko grofa Alberta Višnjegorskega. Ta spor je bil končan v Brežah ob priliki skupščine knezov dne 8. V. 1224.

in v katerem je Bertold podprl svojega brata. Znano je nadalje tudi, da si je Bertold pri nekem drugem posestvu mejnega grofa, in sicer glede Meilike v vzhodni Dolenjski, zagotovil sosesnostno pravico.^{13a)} Iz vsega tega bi sledilo, da sta si Bertold in brat delila posestne pravice glede Slovenjgradca.

Dnc 18. julija 1228 je umrl brez potomstva v Slovenjgradcu grof Heurik IV. Sedaj nastopa Bertold kot edini imejitelj te posesti in že v jeseni leta 1228. najdemo oskrbnika (vicedominus) v osebi nekega Bertolda. Spomladi leta 1251., neposredno pred smrtjo, je patrijarh posetil zadnjikrat Slovenjgradec. Dne 30. aprila zapušča svoje posestvo »... in castro vindisch Grez in domo plehani...« Slovenjgradec z vseni pravicami »... castrum de Windisgratz cum Foro et Provinciis, ... quod suum erat...¹⁴⁾, kamor je spadala tudi kovnica, oglejskemu patrijarhatu. Nekaj tednov pozneje ga je dnc 23. maja doletela smrt¹⁵⁾. Z Bertoldom je izumrla moška linija rodbine.

Toda Oglej se ni dolgo veselil posesti. Vojvoda Ulrik III. Koroški in gospodar Kranjske je zahteval zase posest Slovenjgradca v imenu svoje žene Neže, vnukinje pokojnega patrijarha in dedinje kranjskih posestev mejnega grofa Henrika IV. Vojvoda Ulrik je kratkomalo zasedel Slovenjgradec ter ga trdovratno držal. Po dolgoletnem sporu je moral patrijarh Gregor ob zaključitvi miru v Čedadu (1261) to posestvo izročiti v dosmrtni zajem obema zakoncema. Da je kovnica v Slovenjgradcu delovala tudi za časa vojvode Ulrika III. († 1269), je razvidno iz pogodbe, katero je sklenil ta leta 1268. z nadškofom Vladislavom radi kovanja in v kateri se imenuje tudi Slovenjgradec kot sedež ene izmed treh vojvodskih kovnic na Koroškem^{15a)}. Končno je še omeniti, da po smrti Ulrika Slovenjgradec ni bil izročen, kot je bilo dogovorjeno, zopet Ogleju in o kovnici do leta 1334. ni mogoče ugotoviti ničesar. V tem letu se omenja zopet Slovenjgradec kot kovnica Konrada Auffensteinskega.¹⁶⁾

Kamnik. Od stare rimske ceste Ljubljana—Celje se pri Trzinu odcepi stranska pot, ki pelje skozi dolino Kamniške Bistrice, Nevljice in Motnišnice do Ločice, kjer prihaja zopet na cesto Ljubljana—Celje. Ob tej cesti, ki je bila v srednjem veku važna prometna žila, leži na vznožju mogočnih Savinjskih planin idilično mestece Kamnik. Bilo je središče razsežnih posestev rodbine Weimar-Orlamünde, ki so prešla koncem XII. stoletja v posest rodbine Andechs-Meran. Ta gorenjska posestva med Savinjskimi planinami,

^{13a)} Schumi, Archiv 1, 5, str. 66.

¹⁴⁾ Zahn II, 252.

¹⁵⁾ De Rubcis, Monum. Eccl. Aquil. pag. 718.

^{15a)} Luschin, Friesacher Pfennige, A 57, str. 52.

¹⁶⁾ Obnovitev in razširitev pogodbe kovanja iz leta 1286, opisana v Luschin, Friesacher Pfennige A 59, str. 53.

Savo in Trojauami so spadala k »marchia Carniolae« in so prišla k Andechs-Merancem kot fevd oglejskega patrijarhata^{16a}). Že Bertold II. († 1151), ki se prvi naziva grof Andechs, se naziva tudi »comes de Stein«^{16b}).

Kamnik je bil leta 1202. v posesti vojvode Bertolda IV., ki je v tem letu zastavil patrijarhatu Gornji in Mali grad Kamnik s posestvi vred i. t. d., »... duo castella de Staine cum omni proprietate...«¹⁷). Kovnica je v isti dobi že delovala ter se je vsekakor nahajala na Malem gradu. Po smrti Bertolda IV. (12. avgusta 1204) je podedoval sin Henrik IV. vsa posestva v Notranji Avstriji ter vsled tega tudi Kamnik.

Novembra meseca leta 1208. mu je državni zbor v Frankfurtu odvzel vse državne fevde. Obdržal pa je Kamnik in pripadajoča posestva, ki so bila stara rodbinska last. Po smrti tasta Alberta Višnjegorskega (po 1209) je podedoval višnjegorska posestva in tako postal najmogočnejši gospod na Kranjskem. Ni se mu pa posrečilo pridobiti lstre ter se je moral glede tega zadovoljiti s praznim naslovom¹⁸).

Po njegovi smrti (1228) je zahteval palatinski grof Oton VII. zapuščino na Kranjskem zase, kjer je dne 13. januarja 1229 v Kamniku žc izdajal in podpisoval listine. Ko se je hčerka Neža v istem letu omožila z avstrijsko-štajerskim vojvodom Friderikom II., je prejela kot doto gorenjska posestva. Vojvoda Friderik II. se podpisuje od leta 1232. »dominus Carniole«, s katerim naslovom je hotel utrditi svoje težnje kot gospod vse Kranjske¹⁹).

Kovnica je vsekakor za časa njegovega gospodovanja obratovala, najbrže je bil Kamnik — kakor domneva Schumi — sedež grofove pisarne, od leta 1247. pa je bil sedež deželnega sodišča²⁰).

Neža, ki je bila od leta 1243. ločena od Friderika, se je po njegovi smrti (1246) omožila s šponhajmskim Ulrikom III., ki je prevzel na ta način tudi »dominium Carniole«. Po smrti Ulrika (1269) je prešel Kamnik v posest Přemysla Otokarja II., iz katere dobe izhajajo zadnji kovi. Kovanje novcev je mogoče po listinah ugotoviti le do časa vladanja Babenberžanov.²¹)

Zgodovina novcev.

Akoravno ni mogoče po listinah ugotoviti, da je bila rodovini Andechs-Meran podeljena pravica kovanja novcev, je vendar mogoče sklepati na to

^{16a}) EHA IV, str. 391.

^{16b}) Mon. M. duc. Carniolae III, 304, 521.

¹⁷) Schumi, lis. II, št. 7.

¹⁸) EHA IV, str. 408, 411.

¹⁹) EHA IV, str. 416.

²⁰) Schumi, Archiv I, lis. št. 60.

²¹) Luschin, »Friesscher Pfennige«, stran 70.

okolnost iz dejstva, ker je imenovana rodovina zavzemala izjemno stališče v državi ter uživala po raznih izročilih pravico do kovanja²²).

Pri natančnem proučevanju meranških pfenigov ni težko ugotoviti, da so pri večini teh kovov služili kot vzor takratni priljubljeni nadškofijski ali vojvodski breški pfenigi. Nekoliko teh kovov kaže tako frapantno podobnost, da je mogoče očitati izdelovalcem koristolovstvo.

Najdba Detti v Banatu. (1880, preko 10.000 pfenigov, zakopanih okoli leta 1220.) Najstarejši meranški pfenigi, ki jih je Luschin lahko ugotovil, so se našli v Detti. Od 96% izkopanih breških pfenigov izvira 66% iz pred leta 1200. Od teh je bilo preko 100 pfenigov, ki so bolj ali manj posrečeno posneti po koroških vojvodskih pfenigih L. 183 in 184. — As: kot vojvoda z mečem in zastavo, Rs: križ s krogli v kotih (Krückenkreuz), ali pa čisto: dvostolpni grad, preko njega zvezda, vidi Luschin 129, oz. 130, slika 8. Luschin omenja v predmetnem slučaju okusno risho teh posnetkov, kar najdemo zelo pogosto na meranških kovih. Poleg tega nam je prinesla imenovana najdba nekoliko komadov popisanih novcev grofa Henrika IV., L. 142 in 143, As: med gladkimi črtami HENICACOC-ONB²³) ali pa v vračajoči se pisavi ΘΕΜΟΟΘΥ-ΙΑΝΕΗ, naprsna slika kucza brez brade, v desni roki drži lovsko sulico, v levi lilijo (L. 142) ali pa jastreba (L. 143) — Rs: cerkveno poslopje kova FRIACENSIS. Torej je tudi ta pfenig krivokov k L. 6, katerega je poznal že Wetzel II, I, št. 9557.

Luschin omenja, da izvirajo vsi tukaj navedeni meranški pfenigi iz Kamnika, centralnega sedeža notranje-avstrijskih posestev Andeas-Merancev. L. 129 in 130 izhajajo iz leta okoli 1200, torej iz dobe vojvode Bertolda IV. (1188 do 1204). Kov s tiskom »Hciuricus comes« izvira iz dobe pred letom 1205., ker Henrik IV. takrat še ni imel naslova mejnega grofa. Akoravno ta kov na zadnji strani močno sliči onim »phunterc« imenovanim brezimenskim breškim pfenigom, nam manjkajo vendar pravi krivokovi v obliki, kot jo najdemo pri kovih vojvode Bertolda IV. Pričakovali hi jih haš tukaj kot dvojnice, ker je znano, da so meranške kovnice prav rade posnemale priljubljene breške pfenige. Srečno naključje nam je potrdilo obstoj takih posnetkov.

Pisem tega članka se je pred kratkim posrečilo, nabaviti si izhor iz ostanka večje najdbe breških pfenigov. Vse okoliščine kažejo, da izvirajo novci iz najdbe v Detti. V tej partiji se nahajajo sledeči krivokovi (Beischläge) kovnice v Kamniku, ki so do sedaj še neznan.

1) As : med dvema gladkima črtama, počenši od leve strani zgoraj: -ΘΑΙΗ (= STAIN), dokaj grobo napravljena slika škofa do beder, v desni roki z zakrivljeno palico, obrnjeno z odprtino navzven, ter v levi dvignjeni

²²) Luschin, »Friesacher Pfennige«, stran 66.

²³) Se je našlo tudi pri najdbi v Ostrovi, glej Brunšmid, Vjesnik 1900, stran 119, štev. 18, 1 komad 0.95 gr (ni bilo ugotovljeno).

roki s knjigo. Glava in mitra sta naznačeni le s 3 pikami in 2 črtami, pallium z biseri v obliki črke Y.

Rs : Preko fasade s 3 obročki streha cerkve s križem, med dvema stol-poma. Dvojni krog biserov. Zelo neenakomerna in grobo izdelana slika. 20 mm, 2 eksemplarja istega kovnega pečata, 1.00, 1.04 gr. — slika 1.

2) As : isti kovni pečat kot prej navedeni.

Rs : kot prejšnji, samo je streha cerkve v obliki praznega trikot. 1 kom., prirezan.

3) As : med gladkimi črtami, počenshi od zadaj spodaj $\rightarrow \omega \Lambda \Pi \Pi$ drugače kot poprej.

Rs : kot poprej, cerkvena streha naznačena s 3 poševnimi črtami. 1 kom., 19 mm — slika 2.

4) As : med gladkimi črtami, počenshi od zadaj v sredini desno: $\rightarrow \omega E | \Pi$ (= STEIN), slika škofa nekoliko bolj izdelana.

Rs : kot poprej, cerkvena streha narisana v 4 poševnih in prelomljenih črtah. 2 komada, 0.94 gr, 20 do 22 mm — slika 3.

5) As : isti kovni pečat kot pri št. 3.

Rs : kot poprej, v fasadi 4 obročki, 1 komad.

6) As : kot poprej, črke počenshi od zadaj: $\omega \equiv . . \Pi$

Rs : podobno št. 7, 1 komad.

7) As : kot poprej, počenshi v sredini spodaj: $\rightarrow \Lambda \omega | \Pi$

Rs : kot št. 4, slika strehe naliči opeki, 1 komad, 19 mm — slika 4.

8) As : kot poprej, počenshi od zadaj v sredini spodaj: $\rightarrow \Lambda \omega \Lambda | \Pi$

Rs : kot št. 7, 1 komad.

9) As : kot poprej, $| \omega \equiv$

Rs : zelo groba slika, podobna št. 4, 1 komad 20 mm, 0.87 gr.

Vsi tukaj navedeni kovi imajo zakrivljeno palico, z odprtino obrnjeno na zunaj. Na reverzu 3 obročki (razven št. 5). Črke so grobe in velike v primeri s sliko škofa, vendar na prostoru dobro razdeljene. V oči pada posebno ponavljajoča se ležeča črka T pred črko S. To dejstvo, kakor tudi razne druge posebnosti v risbi dokazujejo, da so bili kovni pečati od ene in iste roke. Čitanje napisov — bolj ali manj spakedrani Stain ali Stein — nam omogoča sigurno številka 1. Izredno zanimivo je nadalje menjajoče se upodabljanje cerkvene strehe, ki nam omogoča ugotovitev dobe tega kova.

Kratko bi omenil še nastanek ERIACENSIS kova. Luschin v razpravi »Zeitfolge der stummen Friesacher Pfennige im 12. Jahrhundert« na podlagi čelnih slik opisuje podrobno razvoj, oz. boljše rečeno, nazadovanje kova tekom 36 let njegovega obstoja. Vendar so se tudi zadnje strani kovov tipično spreminjale, kar opazujemo posebno v načinu upodabljanja cerkvene strehe. Na podlagi Luschinovih dognanj se izoblikujejo tri skupine: 1) 1164 do ca. 1190 (vidi Luschin Zeitfolge, stran 3, št. 1—5) se je streha upodabljala, kot jo

kaže slika 5. — 2) Od ca 1190 opazujemo sliko strehe v obliki narisane opeke, slika 6 in 7²⁴⁾ (glej tudi slik. tab. 5 št. 2, 3 v »Numismatische Zeitschrift Wien 1931«, Fund von Gschless) — 3) Končno naletimo okoli leta 1200. na cerkveno streho, ki jo predstavljajo tri močne nekoliko krivoljaste ali pa nalomljene črte pri precej grobo izdelani sliki, vseskozi slabše izdelano kot pa tipa 2. Slike na sprednji strani te poslednje skupine imajo zakrivljeno palico obrnjeno na zunaj.

Ako primerjamo kamniške krivokove z njih predlogami, posebno s tistimi iz skupine 3, pridemo do zaključka, da so nastali sigurno v času med l. 1190. in 1200., torej v dobi, v kateri so se za časa vojvode Bertolda IV. v Kamniku že kovali novci. Ako vpoštevamo razsodbo državnega sodišča od l. VI. 1195, na podlagi katere je bilo prepovedano naknadno protizakonito kovanje brčških pfenigov (. . . in forma monete Salzburgensis . . .), potem bomo razumeli pri kamniških posnetkih, kako potrebna in na mestu je bila ta prepoved.²⁵⁾

V zvezi s tem dejstvom torej lahko sigurno nastavimo pričetek kovanja v Kamniku v dobo malo pred l. 1195.

Težine popolnoma ohranjenih vzorcev z 1.04, 1.00, 0.94 in 0.87 g sicer ne dosežajo povprečne težine 0.994 g, katero imajo pfenigi ERIACENSIS iz najdbe v Detti. Ker je Luschin dokazal, da so meranski pfenigi iz dobe pred l. 1200. točno izdelani po predpisu novca »phuntere«^{25a)}, isto lahko trdimo tudi o najstarejših kamniških pfenigih.

Najdbe v *Aba Pusztai*²⁶⁾ in *Dietmannsdorf n.*²⁷⁾ (A. P.: Scvrca Ogrska, vzhodno od Tise, Szobolski komitat, 7594 pfenigov, od teh 990/0 breških, zakopanih okoli 1230—1235. D.: v pokrajini »Sulmtal«, zahodno od Lipnice, najdba domačih novcev in sicer preko 900 breških, zakopanih okoli 1225—1230.)

Obe najdbi sta nam dali prvi kov, na katerem je v pisavi ugotovljena kovnica Slovenjgradec, i. s. L. 131 z žal spakedrano legendo GRACENSES okrog slike ščita Merancev — na desno se premikajoči lev nad orlonu. Zadnja stran nam kaže stolp na treh hribih, d. in l. sedeč orel, slika 9. Na drugem

²⁴⁾ Slika 7 nam kaže prehodni kov. Zadnja stran, ki izvira od istega kovnega pečata, naletimo istočasno v prvi skupini. Predstoječa slika zadnje strani predstavlja torej najstarejšo obliko novega tipa. Obročki fasade so tukaj s pikami označeni. Kovni pečat je izredno dobro napravljen.

²⁵⁾ Prepoved se je raztezala le na nadškofovsko pokrajino in je bila naperjena pred vsem proti protizakonitemu kovanju novcev krških škofov. Kamnik je namreč spadal pod oglejski patrijarhat.

^{25a)} 15 lotna marka, groba teža pfeniga = 1.22 g, fina teža = 1.147 g, čista vsebina iz najdbe Detta = 0.886.

²⁶⁾ Opisano po dr. Pavlu Harsanyi v 11. zvezku »Numismatikai Közlöny«.

²⁷⁾ Opisano po A. Luschinu v »Mitteilungen der Numismatischen Gesellschaft Wien«, zvezek XV, št. 51/52.

kovu L. 132 čitamo istotako + GRACENSES in nam predstavlja sedečega angela s palico lilij, medtem ko opazimo na zadnji strani doprsno sliko kneza z vojvodskim klobukom med stolpi, okrašenimi z zastavico (iz najdbe v A. P.). Oba kova sta iz dohe mejnega grofa Henrika IV. Sodeč po grobi izpeljavi spadata v prvo polovico njegovega vladanja (1204—1228). K pfenigu L. 132 pride po sliki 10 polovičar, za katerega zadujo stran je bil napravljen poseben kovni pečat.

Ako tudi kosmata teža²⁸⁾ teh pfenigov iz Slovenjgradca najbrž odgovarja težini breških pfenigov, dokazuje revna vsebina srebra — ki pri številki L. 131 dosega vsbino od 12 lotov in je pri breških pfenigih neznana —, da je bilo kovanje usmerjeno na očiten dobiček.

Najdba Aba Pusztá nam je prinesla tudi kove Slovenjgradca L. 138 in Kamnika L. 144, 145. Ker naletimo na vse tri vrste v veliki količini tudi pri najdbi Gschiess, jih na tem mestu le kratko omenjam.

Najdba Gschiess²⁹⁾ časovno prva najdba je bila dne 3. aprila 1930 v Gschiess-u, politični okraj Spital ob Dravi na Koroškem. Našlo se je 3578 breških pfenigov ter tri kepe srebra. Imenovana prva večja koroška najdba iz dobe pred l. 1250. je vsebovala k sreči tudi 11 pfenigov mejnega grofa Henrika IV. iz Kamnika in 72 pfenigov patrijarha Bertolda IV. oglejskega iz Slovenjgradca.

Kamniški pfenigi L. 144, 145 (slika 11)³⁰⁾, ki so se našli tudi pri najdbi v Aba Pusztá, nastopajo v mnogobrojnih varijantah, ki dokazujejo daljši razvoj teh pfenigov. Začetnika teh pfenigov predstavlja št. 28 iz najdbe Gschiess + . . EH-ÄRDΩ stoječi škof z zakrivljeno palico (škofovsko palico) in ključem, Rs: • ΩTEIN glava angela s perutni pod križem. Imenovani pfenig predstavlja točno kopijo Eherhardovega pfeniga L. 15 ter tvori popolno paralelo zgoraj žc omenjenih najstarejših kamniških pfenigov, ki razven imenovanja kovnice posnemajo popolnoma njih vzorec. Naziranje Dworschakovo, da v predmetnem slučaju ne gre za dvojnike (Zwitter), je torej popolnoma pravilno. Pri nadaljnem kovu se spremeni legenda na prednji strani v MARCHIO, pozneje MARCHIOV(IR), medtem ko najdemo na zadnji strani žc spakedrane napise STEINE ali pa STEINA. Slednja imena najdemo tudi v tej obliki v takratnih sodobnih listinah. Lega črke S na vrhu napisa je vedno ista kot pri ΕΡΙΩΑΧΗ. Slike same se nekoliko spreminjajo: namesto ključa pride palica s križem, mesto slike škofa nastopa slika mejnega grofa z mečem in lilijo (L. 145), medtem ko se pri sliki angela desna perut izpremeni v meč. Nastanek teh kamniških pfenigov sega v dobo pred l. 1220.

²⁸⁾ L. 131, p. t.: Diemansdorf 1.14 g, Aba Pusztá 1.08 g, čista vsebina 0.672. —

L. 132, p. t.: Aba Pusztá 0.99 g, Osirovo 1.06. Čista vsebina 0.825, 0.872.

²⁹⁾ Opisano po Dworschaku v 64. zvezku »Numismatische Zeitschrift«, Wien 1931.

³⁰⁾ Glej najdbo Gschiess, št. 25—30.

Tudi za Slovenjgradec, isto kot za Kamnik, nam je najdba prinesla izredno mnogohrojno število kova L. 138 slika 13, ki kaže točen razvoj tega kova. Zelo zanimiva pri imenovanem kovu je fina izvedba ter čista pisava, kar najdemo tukaj prvič na slovenjgraških pfenigih. Pozneje bomo lahko opazovali še napredek v fini izdelavi. Ti pfenigi po slikah predstavljajo krivokove Eberhardovega L. 21/22.

Po Dworschak-u dobimo sledeče skupine:

- L. 138/I, H, III: + PCRHTOLDVS patrijarh — pozneje klečeč — z mitro, palico na desni, knjigo na levi strani. Rs: glava z mitro pod križem med 2 stolpoma. Poleg in pod stolpi kot priznaki zelo natančno izdelane skupine pik.
- L. 138/IV, V: + IZGRHVAEV kot poprej, slika okornejša. Rs: kot poprej.
- L.: 0. + PERHTOLDVS. ARCIPIEPI Slika patrijarha do beder, groba risba. Rs: kot poprej.

Pri najdbi v Gschiesu, pri kateri tvori pfenig 138 najmlajši kov, je mogoče imenovanega sigurno označiti kot prvi kov patrijarha Bertolda. Luschin navaja kot nastanek tega pfeniga dobo po smrti mejnega grofa Henrika, l. 1228., vsled česar se sklepa, da so bili novei zgoraj omenjene najdbe zakopani okoli l. 1232.—1235.

Ta dognanja pa se ne ujemajo s pozneje opisanimi izsledki celjske najdbe. Treba jih je torej revidirati.

Že sama okolnost, da so se pri najdbi v Aba Puszti, torej daleč od domovine, našli leta 1230.—1235. zakopani pfenigi Bertolda, daje povod za dvom o nastanku teh pfenigov po letu 1228. Pfenig L. 138 je starejši. Odločujoča je za to konstatacija haš titulatura ARCHIEPISCOPUS, ki se je — kakor sem navedel že uvodoma — souporabljala tudi še v listinah po izvolitvi za patrijarha v letu 1218. Posestne razmere glede Slovenjgradca v letih 1218 do 1228, opisane že uvodoma, dopuščajo zelo verjetno možnost, da se je imenovane kovnice posluževal tudi patrijarh Bertold. Sicer pa ni mogoče navesti tehtnih razlogov, ki te domneve ne bi pripuščali. Tudi statistično prednjači grobo zarisani kov z imenom nadškofa.

Nato bi sledil L. 138/IV, V, čigar legenda se nanaša na kovnico (IN GRaz). Končno krasno napravljeni kovi L. 131/I—III. Na podlagi tega je potrebno, da nastavimo postanek teh tipov pfenigov v čas od l. 1218. do 1228. Breški kov L. 21/22, ki je tukaj služil kot vzorec, je mogoče smatrati kot osmi kov v vrsti Eberhardovih pfenigov (L. 8, 10, 13, 14, 15, 17/18, 19, 21/22) ter je najbrže nastal v l. od 1216 do 1218. To dejstvo pa pomeni toliko, da je Slovenjgradec posnel breški kov, ki je bil takrat v veljavi. Ker je potemtakem dokazano, da je treba čas kovanja Bertoldovega pfeniga L. 138

pomakniti v starejšo dobo, moremo tudi leto, ko je bila najdba zakopana, nastaviti najkasneje na 1230.

Dworschak je pravilno opozoril na mnoge in komplicirane priznake na teh novcih, katere najdemo v isti dobi na pr. na kovu Eberharda L. 10 in na glavnem kovu Kostanjevice L. 164 vojvode Bernharda. Pri vseh treh kovih je značilno dejstvo, da izhajajo iz dobe začetka ene vladavine in v času, ko se je gospodar kovnice posluževal te iz umljivih vzrokov v kar največji meri. Komplicirani sistem teh priznakov nam na eni strani priča o forsiranem kovanju z raznoličnimi serijami, na drugi strani pa izključuje domnevo, da gre za znamenja letnic. Pri najstarejših kovih računamo logično z najenostavnejšimi razločitvenimi znamenji, kar je v tem slučaju gotovo na mestu (najdba Gschiess števil. 40a, je ena pika pod stolpi).

Čista vsebina teh slovenjgraških pfenigov je 0.885 napram 0.899 pri kovu Eberharda L. 15, kar opravičuje domnevo, da igra glede premale težine dobičkaželjnost nemalo vloge.³¹⁾ Pri kamniških pfenigih je ta domneva še očitnejša, ker je njih težina z 0.88—1.05 g daleč izpod predpisane težine 1.22 g (ako ohračunamo obraho).³²⁾

Najdba v Celju. Za raziskovanje novcev Merancev je bila ta najdba maja meseca 1897 v stari Kolodvorski ulici v Celju izredne važnosti. Od baje 400 pfenigov, ki so bili zakopani v črnem pokritem loncu, se je rešila polovica novcev.

Po navedbi Luschina je obsegala najdba:

- A) Nadšk. Eberhard II: Breže, okoli 1230 . . . L. 25 — 9 kom.
 Breže, okoli 1230—1240 . . . L. 28 — 5 kom.
 Breže, okoli 1230—1240 . . . L. 29 — 25 kom. +
 1 polovičar, p. t. = 0.82 g (Ostrovo,
 p. t. = 0.94 g).
 Breže, okoli 1230—1240 . . . L. 30 — 4 kom.
- B) Vojv. Bernhard II: Koroško, pred 1235 . . . L. 204 — 4 kom.
 Koroško, pred 1235 . . . L. 205 — 11 kom. + 2
 pol. p. t. 0.80 g (Ostrovo p. t. =
 0.84 g).
 Koroško, po 1235 . . . L. 213 — 4 kom.
 Koroško, po 1235 . . . L. 214 — 0 kom. + 1 pol.
 Koroško, po 1235 . . . L. 215 — 0 kom. + 1 pol.
 Ljuhljana, po 1220 . . . W. 10040 — 1 kom. +
 1 pol.

³¹⁾ Najdba Gschiess, stran 8.

³²⁾ Najdba Gschiess, istotam.

- C) Patr. Bertold: Slovenjgradec . . . L. 136 — 48 kom. + 3 pol., p. t. = 0.80 g (Ostrovo p. t. = 0.92 g).
 Slovenjgradec . . . L. 137 — 0 kom. + 3 pol.
 Slovenjgradec . . . L. 139 — 29 kom. + 2 pol. p. t. = 0.73 g.
- D) Novi meranški kovi: . . . L. 133a — 24 kom. + 2 pol., p. t. = 0.70 g.
 . . . L. 133b — 6 kom. + 1 pol.
 . . . L. 133c — 0 kom. + 1 pol.
 . . . L. 134 — 7 kom. p. t. = 0.83 g.
- E) Vojv. Leopold VI: Ptuj, okoli 1223 . . L. 119 — 1 kom.
 Državna uprava na Štajerskem: Zeiring . . . 1236 — 39/1246 — 50
 L. 305 — 1 kom.
- F) Krivokovi neznanih gospodarjev kovnic . . . L. 336 — 0 kom. + 1 pol.
 . . . L. 362 — 2 kom.

Nadškofijski kovi, ki vsi izvirajo iz kratke razvojne dobe, tvorijo 22⁰/₀ najdbe. Od teh je največ zastopanih št. 29 z 12.5⁰/₀. Nadaljnjih 12.5⁰/₀ tvorijo kovi koroškega vojvode. Z 63⁰/₀ pa so najmočnejše zastopani pfenigi rodbine Audechs-Meran. Od teh odpade torej četrtina najdbe na L. 136 patrijarha. Izredno številni so polovičarji, celih 10⁰/₀.

Luschin je že svoječasno imenovano najdbo z ozirom na bližino kovnice Slovenjgradec rodovine Meran ter z ozirom na veliko število polovičarjev označil kot izrazito lokalno najdbo. Poleg tega so očitne manjše težine, ki niti ne dosegajo onih iz zelo oddaljene najdbe v Ostrovem v Slavoniji. Imamo v tem slučaju torej zbrane lahke pfenige (ausgesaigerte) in njih polovičarje, kakor so bili v prometu med ljudstvom.

Pri natančnejšem opazovanju se nam očituje dvoje posebnosti:

1. Najdba v Celju nima z najdbo v Gschiess-u niti enega skupnega kova.
2. Tri četrtine vseh pfenigov kaže izredno lep rez kova, ki izhaja najhrže od roke italijanskih kovnih mojstrov (L. 133a, b, c, 134, 136, 137, 139, 205, 213, 215 in W. 10040).

Oba slučaja zahtevata, da se časovno obe najdbi ločita, znano nam je pa začnkrat, da je vsebina najdbe Gschiess nastala pred l. 1230.

Poleg breškega pfeniga L. 29, slika 16, čigar nastanek pada v dobo po l. 1230., vendar pred l. 1240.³³⁾, nam je celjska najdba prinesla krivokov Bertolda, i. s. kov L. 136, slika 17, ki tvori skupno z breškim vzorcem 38⁰/₀ celotne najdbe. Slike na sprednji in zadnji strani sličijo zelo hreškemu vzorcu, vendar opazimo izrazito razliko v stilu slike. Čedna slika osebe patrijarha nam odkriva spretno roko italijanskega mojstra-rezbarja, ki je za pisavo upo-

³³⁾ Luschin, »Friaacher Pfennige«, stran 43—44.

rabljali lepe, široko rezane pečate. Legenda + BERTO-LDUS . P . sama nam kaže pove po skrajšani titulaturi P. (patrijarha) odreditev tega kova, ki kaže napram svojemu predniku L. 138 znatno izboljšanje v izpeljavi.

Drugi nesporni kov Bertolda L. 139 nam predstavlja med dvema ravnima črtama bolj ali manj spakedrani napis + PERCHTOLDVS, krilati lev (Greif) na desni, ki drži v desni šapi lilijo. Rs: doprsna slika z brado, drži kvišku dva stolpa, preko teh velika zvezda med dvema obročkoma, obročki z biseri, slika 23. Vzorec s spakedrano legendo •TPC... kaže slika 25. Na kovu polovičarja L. 137 opazimo sprednjo stran L. 136, kombinirano z varianto zadnje strani L. 139, slika 24. Drugega polovičarja k L. 139 nam kaže slika 26.

Izdolovanje tega kova očituje še močnejši italijanski vpliv. Lahno izbočena oblika pojedinih izrezkov nas spominja na oglejske skodelaste pfeunige. Črke so še večje in širše zarezane, vendar ne več tako skrbno nastavljene, pisava je spakedrana. Luschin nam opisuje pod št. 140 pravilno skodelasti pfeunig Bertolda iz Slovenjgradca s sliko krilatega leva na zadnji strani.

Ako pregledamo še enkrat vse že opisane Bertoldove kove, nam je mogoče z lahkoto zasledovati njih stilistične spremembe, ki se pa ne omejujejo le na kovnice Merancev, ampak prehajajo tudi na druge kovnice po breškem vzorcu kakor n. pr. na št. Vid na Koroškem in Kostanjevico na Dolenjskem.

Najvažnejše pri najdbi v Celju pa je, da nam je prinesla v izrednem številu dva popolnoma nova kova posvetnega kneza: L. 133a, b, c in 134. Luschin jih pripisuje mejnemu grofu Henriku IV. iz slovenjgraške kovnice. Hočemo jih tukaj opisati ter začnemo s kovom L. 134, ki predstavlja nesporno starejši kov.

L. 134 As: Med dvema gladkima črtama spakedrana pisava ✠BC...V (eksemplar državne zbirke na Dunaju), ali . . . BÄHV ali ✠. . . DÄHV stoječa bradata postava vojščaka z d. privzdignjenim mečem, ki sega v prostor pisave, l. z dolgim ščitom. (Na dunajskem eksemplaru pod ročajem meča v polju zvezda). — Rs: Pod stroho s križem glava med dvema obročkoma. Na obeh straneh vrh strehe, prosto stoječa stolpa, obroč z biseri. (Ta slika odgovarja Bertoldovem kovu L. 136 zadnja stran, samo so na tem stolpi v zvezi z vrhom strehe) slika 19.

L. 133 As: Med dvema gladkima črtama spakedrana pisava:

1. O * O D T P slika 18a.
2. O [* O] . . . [V] DOH slika 18b.
3. . . . * O
4. . DIII . . . (eksemplar Dunajske državne zbirke).

Bradati vojščak z dvignjenim mečem d., ki sega v prostor za pisavo, l. z dolgim ščitom.

- Rs: a) Štirje križi in štirje klini križem okoli velike zvezde. Obroč z biseri, slika 18, 21.
 b) Namesto 4 klinov 4 mali križi, slika 20.
 c) Namesto 4 klinov 4 obročki (v najdbi se je našel le polovičar), slika 22.

Oba Bertoldova pfeniga L. 136, 139 naletimo z zgorajimi kovi in posvetnini slikami zelo pogosto vezana: ista zadnja stran pri 136 in 134, v oči padajoča podobnost glede upodabljanja patrijarha in vojščaka, kakor tudi izbočena oblika pri pfenigih 133 a—c, katerih zadnja stran močno spominja na kovni pečat pfenigov 139 patrijarha. Kratkotako moramo o imenovanih dveh novih kovih reči, da spakodranu napisi ne kažejo na mejnega grofa Henrika IV., nemogoče pa je tudi vsled njih očitne stilistične podobnosti z mlajšimi kovi Bertolda spraviti jih v katerikoli razmerje do prej omenjenega grofa. Po vrstnem redu Luschina in pri vpoštevanju dveletnega kroženja moramo namreč postanek vodilnega kova L. 29 in tudi njegovega slovenjgraškega krivokova L. 136 nastaviti najkasneje v prva leta po 1230. Ta časovni nastavek so nam dovoljno utrdile najdbe pri Dietmaunsdorf-u, Aha Pusztii in Peezel-u. Vsled tega je potrebno, da postanek v poštev pribajajočih kovov nastavimo v dobo desetletja po smrti mejnega grofa Henrika IV.

Od kod torej izvirata imenovana dva nova kova?

Najdba dveh tako redkih ljubljanskih pfenigov vojvode Bernarda baš v Celju dokazuje prodiranje novega iz zapadnih kranjskih pokrajin s kovnicami Ljubljane in Kamnika. Po letu 1230. se nahaja merauški Kamnik v posesti vojvode Friderika II. avstrijsko-štajerskega, ki se kot mož Neže iz rodovine Audechs-Merancev imenuje »Dominus carniole«. Da je za časa njegovega vladanja delovala kovnica, je dokazano iz virov Babenberžanov, ki govore o dohodkih 160 mark na carini in kovanju v Kamniku.³⁴⁾ Do sedaj si eer ni bilo mogoče dokazati, da izvira katerikoli kov imenovane kovnice iz dobe Babenberžanov. Tukaj je torej podana možnost dodelitve, ker sieer ne pride nobena druga v bližini ležeča kovnica v poštev. Ljubljana je kovala le izrazite oglejce in vedno z označbo kraja. Št. Vid na Koroškem je imel svoj posebni tip, Velikovec pa je začel kovati še le mnogo let pozneje.

Ostane nam torej le Kamnik, čigar izdelki so z onimi Slovenjgradca tvorili pretežni del takozvanih »Sewner Pfennige«, »die in dem Sewntal gib und gaeb siad«. Povprečna teža breških pfenigov 0.82 g, koroških 0.80 g in slovenjgraških 0.80 oz. 0.73 g najdbe v Celju, je mnogo višja kot imenovanih kamniških pfenigov 0.70 g. Znano je tudi, da je izkoriščanje kovne pravice

³⁴⁾ Luschin, »Friesacher Pfennige«, stran 70.

po vojvodi Frideriku dalo povod mnogim pritožbam,³⁵⁾ kar je z ozirom na nizko težino teh pfenigov tudi razumljivo.

Kakor smo že omenili, se očituje italijanski vpliv tehnike kovanja tudi pri kovih vojvode Bernharda. Vsi trije kovi celjake najdbe L. 205 slika 28, L. 213 slika 27, in L. 215, nam kažejo te znake. Izrezki so sicer manjši od meranških kovov, imajo pa isti fini kovni pečat. Tudi tukaj najdemo na polju prednje strani priznake kot n. pr. križe in tri krogle. Poleg rastočega pomena Ogleja, nastopanja oglejcev na Koroškem in Kranjskem, so pač gotovo česta potovanja knezov v Italijo v letih 1225 do 1235 vplivala ugodno na izpopolnitev in olepšavo slik njih kovancev. Za stare breške pfenige pa pomenja to početek zatona, ki se pojavlja istočasno v nazadovanju pomembnosti za vzhodno inozemsko trgovino.

Predno zaključimo s celjsko najdbo, je potrebno, da omenimo krivokov Eberhardovega pfeniga L. 14, nam neznanega gospodarja kovnice.

L. 362 As: * C[BERHÄR]D[O]C[O] stoječi vojščak z mečem in sulico.

Rs: angelska glava s perotni od spredaj preko obzidja. Dvojni obroč hiserov. 0.72 g, slika 29. (Podobni novci so se še našli pri najdbi v Ostrovem.)

Najmlajši kov najdbe je pfenig L. 305 iz kovnice Zeiring, iz dobe državne uprave na Štajerskem 1236—39 in 1246—50. Na podlagi tega kova je Luschin smatral, da je zakopana celjska najdba okoli l. 1250.

D o d a t e k: Naše znanje o kovanju Andechs-Merancev v Slovenjgradcu in Kamniku bi bilo s tem v glavnem izčrpano. Majhno število najdb in precej redki meranški pfenigi nam do sedaj v marsikaterem vprašanju niso prinesli dokončnih razkritij. Nekaj pa je mogoče na podlagi dognanj iz razprave Luschina tukaj še dodati.

Iz kovnice Kamnik — kot je omenjeno pri najdbi Gschiess — imamo pfenige L. 144 in 145, ki so nastali pred l. 1220. V navedeni dohi je otvoril vojvoda Bernhard II. koroški v Ljubljani kovnico, ki je začela s kovanjem škodelastih pfenigov po vzorcu oglejcev. V zvezi s tem je najbrže tudi mejni grof Henrik v Kamniku prenehal s posnemanjem breških pfenigov ter začel s kovanci po vzorcu oglejcev. Iz te dobe izvirajo izredno redki kamniški denari L. 146—149 (slika 12 = L. 147), ki več ali manj spakodrani omenjajo njih postanek iz »CIVITAS STAIN«. Henrik se imenuje na denaru kratko ΣTRGIOCOTAINÉ = Marchio de Staine. Od njegove dedinje Neže je bil do sedaj znan le kov L. 150, ki se je v dveh komadih našel pri najdbi v Egerváru.

Kratko pred natisom te razprave je izdal Fr. Mayreder v »Numismatische Zeitschrift«, Wien, Bd. 1932, »Zur innerösterreichischen Münzkunde des XIII. Jahrhunderts«, kratko, vendar zelo jedrnato študijo o kovanju v Kam-

³⁵⁾ Luschin, »Friessacher Pfennige«, stran 102.

niku na Kraunjskem. V tej študiji obravnuava one kamniške pfenige, ki so se kovali v dobi vladanja Neže in pozneje za časa vladanja kralja Otokarja (glej odgovarjajoče slike na tab. II A—E).

Na podlagi raziskovanja Mayrederja se je znatno razširilo naše znanje o poslednji perijodi delovanja kamniške kovnice. Poleg pfeniga L. 150, katerega je že Luschin dodelil, se pripisuje Kamniku tudi slonov kov L. 364 slika C, katerega poznamo iz najdbe v Virštajnu pri Podčetrtnu. Tretji, do sedaj popolnoma neznan pfenig slika B, nas spominja po sliki — stolp na trohribu, na polju d. orcl, l. zvezda — na stari grb mesta Kamnika.

Ako primerjamo pfenige vojvode Friderika II. iz celjske najdbe s pfenigom L. 150 njegove soproge Neže, opazimo očitno podobnost v rezu kova. Ta okolnost nam potrjuje dalje pravilnost dodelitve teh pfenigov kamniški kovnici.

Ker je v Slovenjgradu — kakor smo že preje omenili — poleg mejnega grofa Henrika koval tudi njegov brat Bertold, bi bilo torej od obeh pričakovati kovov. Od Bertolda je znan kov L. 138 z varijantami. Kot nekako paralelo imenovanega smatram oni interesantni krivokov od mejnega grofa Henrika, katerega si je nabavila pred kratkim dunajska državna zbirka. Da mi je bilo dovoljeno omeniti ta komad in da so se mi dali v to svrhu potrebni odtisi na razpolago, se imam zahvaliti prav posebno zgoraj omenjenemu zavodu. Pod št. 260 omenja katalog knož. fürstenberškega numizm. kabineta (dražba Otona Helbinga, München 1932) pfenig, ki predstavlja baje solnograški kov nadškofa Henrika (1338—1343). To napačno poročilo izvira od Wellenheima 9630; imenovani komad pa je brez dvoma brcškega kova in najbrže do sedaj še ni bil opažen. Zadnja stran — dve križajoči se glavi z mitrami med dvema obročkoma s križi v dvojnem črtancu krogu — je posneta po L. 13 (nadškof Eberhard pred 1235), ki pa ima mesto križev zvezde. Prednja stran nam kaže izredno natančno gologlavo sliko vojščaka do heder s ščitom l. in mečem d. med dvema obročkoma, obdanima s 3 pikami in z napisom: + HEV[RICVΩ OZA (20 mm) slika 14.

Ta krivokov sliči po dobri risbi in čedni pisavi zelo Bertoldovim pfenigom najdbe Gschies. Ako bi ta kov torej spadal v Slovenjgradec in v leta kratko po 1218, potem bi spadal pfenig L. 135 slika 15³⁶⁾ v leta kratko pred smrtjo Henrika 1228, ker se stilistično priključuje sledočim mu kovom L. 133 in 134 celjske najdbe. Vendar pa dodelitev tega pfeniga Slovenjgradu ni popolnoma sigurna, ker se nanaša ΩTΩ legende očitneje na Kamnik.

Zaključujemo z željo, da bi nam nove najdbe izpopolnile in razširile dosedanje znanje o zgodovini in delovanju naših domačih kovnic.

³⁶⁾ As: + stoječi vojščak z mečem in ščitom. Rs: cerkveno poslopje s trojno obokanimi vratmi in kupulo.

Drugi eksemplar, As: .. VSTΩ (oba komada iz Dunajske državne zbirke).

Zusammenfassung.

Diese Studie beschäftigt sich mit den Münzstätten der Audechs-Meranier zu Slovenjgradec (Windischgraz) und Kamnik (Stein), unter Ausnützung aller einschlägigen Funde und neuen Kenntnisse. Für manche Feststellungen war der Fund von Gschies von hervorragender Bedeutung. Im Anschlusse daran erschien es für notwendig, den spezifisch Meranischen Pfennigfund von Celje (Cilli) einer neuerlichen kritischen Untersuchung zu unterziehen.

In der historischen Übersicht weist der Verfasser besonders auf die Besitzverhältnisse zu Slovenjgradec hin, wie sie nach der Wahl Bertholds zum Patriarchen von Aquileia bestanden haben und die sein unmittelbares Interesse an dieser Herrschaft bekunden. Es erscheint als höchst wahrscheinlich, dass Berthold an dem Besitze von Slovenjgradec mittheilhaftig war, wie z. B. an der Meranischen Herrschaft Metlika in Unterkrain. Für die Zeitbestimmung seiner ersten Pfennige aus Slovenjgradec ist dies von Wichtigkeit.

Als Ergänzung zu den Ergebnissen des Fundes von Detta bringt sodann der Verfasser eine Reihe von Beis schlägen zum ERIACENSIS Gepräge, deren mehr oder minder verderbte Schrift die Münzstätte Stein (Kamnik) nennt, Abb. 1—4. Der Mache nach stellen sich diese Pfennige geschlossen an die Seite jener jüngeren und jüngsten stummen Friesacher, wie sie nach Luschns Zeitfolge ab 1190 ausgegeben worden sind. Bei dieser Gelegenheit wird auch auf die Rückseiten der ERIACENSIS Pfennige verwiesen, deren Giebelzeichnung ab 1190 eine charakteristische Veränderung erfährt — ziegelartige Bedachung (Abb. 5 = knapp vor 1190, Abb. 7 = Übergangstil, Abb. 6 = nach 1190). Diese bisher nicht erkannt gewesenen, sehr roh gezeichneten Steiner Pfennige bilden als vollkommene Beis schläge eine Parallele zu jenen bildlich weit besseren, die das herzoglich kärntnerische Burggepräge nachahmen, Abb. 8. Ihre gefährliche Ähnlichkeit mit den erzbischöflichen Friesachern erinnert an das Verbot vom Jahre 1195. Ihre Entstehung käme damit in die Jahre 1190—1195 zu liegen, wodurch auch der Beginn der Münztätigkeit zu Kamnik gegeben erscheint.

Zum Windischgrazer Pfennig L. 132 wird auf Abb. 10 der dazugehörige Hälbling gebracht.

Der Fund von Gschies erwies eindeutig L. 138 als das älteste Gepräge des Patriarchen Berthold aus Slovenjgradec. Jedoch wird die bisherige Annahme, dieses Gepräge sei erst nach dem Tode des Markgrafen Heinrich 1228 entstanden, angezweifelt. Die im Funde von Gschies sehr zahlreich vertretenen L. 138 verweisen mit ihren 3 Hauptgruppen und dem komplizierten System ihrer Punktzeichen auf eine länger dauernde Entwicklung, deren stilistisches Hauptmerkmal — wie für sämtliche Windischgrazer Bertholdus-Pfennige — die von Type zu Type fortschreitende Verfeinerung der Zeichnung und der Beschriftung bildet. Als Urstück aller L. 138 können daher mit Sicherheit jene Pfennige mit dem ARCHIEPISCOPUS Titel bezeichnet werden. Ihre Ausgabe wird knapp nach der Patriarchenwahl 1218 stattgefunden haben, zu einer Zeit, als noch in den Urkunden diese Titulatur an erster Stelle mitgenannt wurde. Als ältestes Stück der Reihe weisen diese Pfennige naturgemäss auch die einfachsten Beizeichen auf. Berthold konnte als Mitbesitzer von Slovenjgradec ohne weiteres auch die Münzstätte seines Bruders mitbenützt haben. L. 138 findet nunmehr nebst den anfangs unerklärlichen Stücken mit dem Erzbischof-titel eine zeitlich richtigere Einstellung, die auch viel besser sein Vorkommen in dem vom Ursprungsorte weit entfernten Funde von Aba Puzta (vergraben 1230—35) erklärt.

Der Lokalfund von Celje, vergraben ca. 1250, besitzt folgende Charakteristik: 1. hat er mit dem Funde von Gschies kein einziges Gepräge gemeinsam; 2. 75% des Fundinhaltes weisen die Arbeit italienischer Eisenschneider auf. Beides bedingt eine ausgesprochene zeitliche Trennung der beiden Funde, womit gemeint ist, dass von den wichtigen Geprägten des Celjer Fundes keines älter ist als das jüngste aus dem Funde von Gschies. Das Bertholdusgepräge L. 136 Abb. 17 ist ein Beischlag zum Friesacher L. 29, dessen Entstehungszeit mit Sicherheit nach dem Jahre 1230 fixiert wurde. Mithin kann L. 136 selbst höchstens jünger sein. L. 139 Abb. 23—26 ist seinerseits wiederum jünger als L. 136, bewiesen durch den noch ausgesprochenen italienischen Stil und das Vorkommen gewölbter Schröttlinge. Von den hier neuerscheinenden weltlichen Geprägten L. 133 Abb. 20—22 und L. 134 Abb. 19 ist letzteres in der Rückseite ein Abbild von L. 136, während L. 133 sich der Mache nach eng an L. 139 anschliesst. Alle vier Gepräge sind demnach erst nach dem Tode des Markgrafen Heinrich IV. 1228 entstanden. Die Legenden der neuen Gepräge enthalten in ihren Trugschriften keinen Hinweis auf Heinrich. Bezüglich der Zuteilung dieser beiden Gepräge kommt nur eine sehr nahegelegene Münzstätte in Betracht. Ljubljana und St. Veit entfallen durch ihre eigene Mache, Völkermarkt hat damals noch nicht gemünzt, daher verbleibt nur Kamnik. Diese Annahme wird noch durch die Laibacher Pfennige im Celjer Funde unterstützt, die auf das Einfließen von Geld aus oberkrainischen Gebieten hinweisen. Daher werden L. 134 und 133 der Münzstätte Kamnik unter Herzog Friedrich II. von Österreich-Steiermark zugeteilt, dessen dortige Münzprägung urkundlich beglaubigt erscheint. Die grosse Ähnlichkeit ihres Stempelschnittes mit jenem des ältesten Gepräges der Herzogin Agnes L. 150 erhärtet diese Ansicht.

Die hervorstehende Eigenart des Celjer Fundes, bedingt durch 63% an romanisierenden Pfennigen aus Meranischen Münzstätten, wird durch die Gepräge Herzog Bernhards von Kärnten L. 205 Abb. 28, 213 Abb. 27 und 215 noch verstärkt, auf deren italienisch beeinflussten Stempelschnitt bereits Luschn hingewiesen hat. Mit der überragenden politischen Bedeutung Aquileias unter P. Berthold, dem Eindringen der Agleier in den Geldverkehr des engeren Heimatsgebietes der Friesacher und den wiederholten Italienreisen ihrer Prägeherren fällt zeitlich die Verfeinerung des Stils der Friesacher aus St. Veit, Kostanjevica (Landstrass), Slovenjgradec und Kamnik zusammen. Sie verhalten sich zueinander wie Ursache und Wirkung. Für die alten Friesacher bedeutet dies eigentlich eine Dekadenzerscheinung, die mit dem Erlöschen ihrer Bedeutung für den östlichen Aussenhandel Hand in Hand geht.

Im Anhang wird die Zuteilung der aus Funden nicht näher bekannten Gepräge des Markgrafen Heinrich besprochen, so die schüsselförmigen Pfennige aus Kamnik L. 146—149 und der Pfennig L. 135, dessen Zuteilung nach Slovenjgradec zweifelhaft ist, da die Umschrift der Vorderseite eher auf »Stein« hinweist. Dank des freundlichen Entgegenkommens der Bundessammlung für Münzen und Medaillen in Wien konnte schliesslich ein neu aufgedeckter Pfennig des Markgrafen Heinrich publiziert werden, siehe Abb. 14 (No. 260 des Kataloges des Fürstl. Fürstenbergischen Münzkabinetts, Versteigerung Otto Helbing, München 1932). Dieses interessante Stück erklärt sich als ein sehr sorgfältig geschnittener Beischlag zum Eberhard Pfennig L. 13. Schrift und Mache erinnern an die schönen Bertholduspennige aus dem Funde von Gschies. Der Pfennig wird der Münzstätte Slovenjgradec zugesprochen, u. zw. für die Zeit knapp nach 1218, als sich Markgraf Heinrich mit seinem Bruder in der Benützung dieser Münzstätte teilte.

Izvestja.

Gregorčičeva čestitka dr. Lavoslavu Gregorècu.

Janko Glaser.

V ČZN 1931, 121 je bilo objavljeno pismo Simona Gregorčiča dr. Lavoslavu Gregorècu in označeno kot edini Gregorčičev dopis, ki se je v Gregorèčevi zapuščini ohranil. Med obsežno korespondenco, ki jo je medtem l. 1932. iz Gregorèčeve zapuščine v Novi Cerkvi dobilo Zgodovinsko društvo in jo hrani sedaj Banovinski arhiv v Mariboru, pa se od Gregorčičeve roke nahaja še sledeča čestitka v verzih:

Brate, Tvoj primorski brát
 Ná-te misli dostikrát;
 A za Tvoj godóvni dán
 Spréjmi moj pozdráv glasán:
 Žível Lavoslav Gregôrec
 Narodni náš prvobôrce!

S. Gregorčič m. p.

Čestitka je napisana na navadno dopisnico, opremljena na drugi strani s sledečim naslovom: (Na)j¹⁾ pr. velečastiti gospod / dr. L a v o s l a v G r e g o r e c, theologije profesor / (v)¹⁾ M a r i b o r u / Marburg. Datirana ni, razviden pa je datum s poštnih pečatov: Ranziano-Renče 13/11 82, Görz 14/11 10 V[ormittag] 82, Marburg 15/11 82. To kaže, da sta si Gregorčič in Gregorèc bila pobratima že l. 1882. Ni izključeno, da ju je zblížala ocena Gregorčičevih Poezij, ki jo je spomladí istega leta (4. maja 1882) priobčil Gregorèc v Slov. gospodarju. Da je v čestitki pobratimstvo prav posebno poudarjeno, v tem smemo domnevati pač tudi aluzijo na sorodnost imen: Gregorčič — Gregorèc.

Opomniti pa je treba, da Gregorčičevo naglašanje prijateljevčega imena ni pravilno: njegov imenski sobrat ni bil Gregôrec, ampak Gregorèc. Tako se je imenoval on sam in — kakor izpričuje njegov lastni naglas na imenu — tudi hotel, da ga imenujejo drugi; tako se tudi rabi inu v krajih, kjer je bil Gregorèc doma. Ker je končni e v imenu naglašen, ostaja v govorici teh krajev tudi v odvisnih sklonih in izpeljavah ohranjen: Gregorèca, Gregorèčev. Po naši normativni slovnici je to nemogoče, zato je umljivo, da se v literaturi (n. pr. v politični zgodovini) brez izjeme rãbijo oblike Gregorca, Gregorčev. Opozoriti pa je treba, da štajerski Slovenci točno loči Gregorèca od Gregorca: le k prvemu se imenovalnik glasi Gregorèc, dočim se skloni Gregorca itd. možni samo iz imenovalnika Gregorc; tudi v tej obliki se namreč ime nahaja.

Ker je pri rabi lastnih imen važno, da ostanejo po možnosti malo izpremenjena in v skladu s tem, kakor jih rabijo domačini, bi bilo pač umestno in upravičeno, da se pri pregibanju lastnih imen krajinske posebnosti upoštevajo v večji meri ko drugače in se temu poglavju prizna v slovnici izjemno mesto. Beseda o tem (in še o celi vrsti drugih vprašanj iz istega področja: s Schützom ali s Schützem? Schützo ali Schüčev (!)? itd.) gre našim poklicnim slovniciarjem. To, kar nam o lastnih imenih nudi slovnica dosedaj, je v praksi na vsak način premalo.

¹⁾ Kar objavljam med oklepaji, je na dopisnici tiskano.

Zgodnjehallstatske najdbe na Pohorju in v Mariboru.

Franjo Baš.

1932 je Muzejsko društvo v Mariboru rešilo del predmetov iz hallstatske livarne s hoškega Pohorja. Poleg tega je raziskovalo plano groblje v Mariboru. Ker še niso zaključena ne raziskovauja livarne na Pohorju ne planega pokopališča v Mariboru, priobčujemo samo poročilo o najdbah, kateremu bodeta v naslednjih ČZN sledili poročili s publikacijo odkritega prazgodovinskega gradiva in o kulturnozgodovinskem pomenu najdb.

I.

V absolutni višini 770 m se zajeda od vzhoda v greben, ki se vleče od Sv. Arha in Sv. Bolfenka v severovzhodni smeri proti južnemu Mariboru, cirque, katerega so razčlenili izvirki Razvanjske vode v več ilelov. Na severnem, najbolj sončucin, leži Spurejeva kmetija. Od njiv, ki zavzemajo proti jugu obrunjeno pobočje severnega cirqua, leži najvišja že v gozdu, skoro tik za severno potjo na Pohorje med kotama 669 in 918 avstrijske in jugoslovanske specijalke.

Na tej njivi, parcela št. 26 hoškega Pohorja, je pri oranju naletel posestnik Anton Spure v začetku 1932 na bronasto sekiro. Narodopisno zanimivo je dejstvo, ki ni edino, da je najditelj uporabljal najdeno bronasto sekiro za beljenje smrekovih debel in pa kot klin pri cepljenju drv. V mišljenju, da bo odkritju sekire sledilo še odkritje zaklada, katero naziranje se pojavi med našim ljudstvom po vsaki prazgodovinski najdbi, so začeli nekateri brezposelni znanci posestnika Spureja iskati za zakladom. Pri tem so izkopali na zahodni meji njive, in sicer tik med njivo in gozdom, ki je bil do nedavna pašnik, 6—7 m nad kolovozom, ki vodi s severne poti k Spurejevi kmetiji, vrsto bronastih predmetov, kakor sekire, srpe, bodala, ovratnice, zapestnice, zaponke, dele verižic, šlemov itd. Najdeni predmeti so deloma še dobro ohranjeni, večinoma pa zlomljeni, vsi pa kažejo po svojem slogu in izobliki evidentno sorodnost z najdbami v Čermožišču. Kopači so poizkusili spraviti najdbe v denar. Tako so prišle kmalu preko njihovih znancev tudi v Maribor, kjer so jih zidarji prinesli k min. v p. g. Iv. Vesenjaku, ki je o zadevi nemudoma obvestil Muzejsko društvo. Muzejsko društvo je takoj navezalo stike s kopači in pridobilo od njih najdene predmete. Poleg tega pa je ugotovilo, da so kopači prodali tovarni Kovina d. d. na Tezem kot staro kovino okoli 12 kg najdenih hronastih predmetov, od katerih je moglo rešiti še približno 4 kg, medtem ko so bili ostali hronasti predmeti že raztopljeni.

Obenem s tem pa je Muzejsko društvo pridobilo kopače zaklada za nadaljnja izkopavanja, ki so se vršila pod težkimi okoliščinami in ki so odkrila nadaljnje čermožiškimi najdbam slične predmete. Predpostavka, da je odkrit slučajni depot, se je preobrnila v sigurnost, da smo pred prazgodovinsko livarno, ko so se našli večji in manjši kosi bronaste žindre, predmeti s ponesrečenim ali nedokončanim vlivom in ko smo prišli na razžgano škrljasto kamenje.

Najdeni predmeti so ležali v posameznih skupinah, ki so bile medsebojno brez reda, kakor so ležali tudi predmeti v skupinah v kaosu, v globinah od 35 cm do 60 cm. Ker pa kaže površina gozda, da se je po njem nekoč tudi razprostirala njiva in je radi oranja na eno nižjo strau prihajalo vedno več prsti iz gornjega dela njive na spodnjega, kjer imamo najdišče, ni globina, v kateri so se predmeti našli, prvotna.

Najdišče je zanimivo po svoji legi. Leži v absolutni višini okoli 770 m. Na pohorskem hrbtu, ki se vleče od Sv. Bolfenka proti Marihoru, leži v višini 500 m od W. Selmida raziskana hallstattska Poštela in približno 300 m nad Poštelo leži naše novo najdišče in to v neznatni razdalji od mesta, kjer je bila 1905 najdena v višini približno 800 m serpentinasta neolitska sekira, ki je danes v graškem Joaneju. In nad tem imamo najvišje dosedaj znano prazgodovinsko najdišče na Pohorju v višini 1200 m pri Sv. Arelu. Prvotnega izvora sta najdišči pri Sv. Arelu in Poštela, medtem ko je možno, da je neolitska sekira slučajnega izvora. Naše najdišče predstavlja nov člen v prazgodovinski poseljenosti severovzhodnega izrastka Pohorja med Sv. Arelom in Poštelo.

Pridobljeni predmeti so največ praktičnega značaja. Številne so sekire, bodala, srpi, noži, deli fibul, ostanki verižic, zaponke za pasove, del šlema, žrebelj. Najbolj številno so zastopani srpi in ostanki srpov, katerim sledijo bodala; v veliki manjšini pa so predmeti lukrativnega značaja, kakor zapestnice in ovratnice.

Ker je bilo težko dobiti primerno dovoljenje za nadaljnja izkopavanja in ker je Muzejsko društvo moralo na delo v Mariboru, kjer je bil v juniju teren prost vrtnih kultur, zato je moralo opustiti nadaljevanje del na Pohorju in začeti z izkopavanji v Mariboru.

Ko je v pozni jeseni 1931 pripravljaj vrtnar Ferdo Kočevar nove tople grede, je naletel na parceli št. 22/44 ob Koroščevi ulici na jugu od Kalvarije, oziroma Banovinske sadjarske in vinarske šole na geometrično ornamentirane črepe, kmalu nato pa na nekaj bronastih predmetov (hritev, nož, bronasta sekirica in ostanki zapestnic ter ene fibule), katere je ponudil v prodajo Muzejskemu društvu, ki jih je takoj odkupilo. Ogled črepov je pokazal ornamentalno in snovno sličnost z najdbami v Radvanju, pri Sv. Benediktu v Slov. goricah, zlasti pa z Wurmbrandtovimi najdbami v Rušah. Muzejsko društvo je takoj sklenilo, da stopi v stik z najemnikom zemljišča, vrtnarjem F. Kočevarjem. Posrečilo se mu je najprej odkupiti pravico za izkopavanja na površini dobrih dveh arov na prehodu iz parcele 22/45 na parcelo 22/44, kjer je začelo z izkopavanji, ko je hilo zemljišče meseca junija prosto vrtnih kultur. Izkopavanje je potrdilo domnevo o planem groblju in je odkrilo na tem prostoru 36 grohov v globini od 28 cm—46 cm.

V nadaljnjem so se pojavile za smotreno proučavanje nove težkoče v tem, da je najemnik zemljišča pri obdelovanju vrta sam odkrival nove grohove. Radi pomanjkljivosti naše zakonodaje o varstvu spomenikov in prazgodovinskih starožitnosti ni moglo Muzejsko društvo v tem pogledu ukreniti ničesar, razen da je odkupilo vse za muzej važne najdbe. Splošne slike grobišča ali posameznih grobov vrtnarjeva izkopavanja niso pokvarila, razen s tem, da bi bil pri smotrenem kopanju prazgodovinski inventar popolnejši, kakor je sedaj; pač pa so radi tega nujno nastale gotove težkoče pri izdelovanju načrta o izkopavanjih. Omenjamo vse to zato, da ponovno poudarimo potrebo po uveljavljenju muzejskega zakona.

Kljub temu pa so dovedla pogajanja za nadaljnja izkopavanja v jeseni 1932 do uspelih zaključkov. Proti precej visoki odkupnini je moglo Muzejsko društvo novembra 1932 začeti z izkopavanji, ki so odkrila 22 grobov v 17 skupinah, medtem ko je med obema izkopavanjema Muzejskega društva vrtnar g. F. Kočevar odkopal 28 grobov, tako da je koncem naših izkopavanj 1932 bilo razkritih 86 grobov. Koliko grobov je po naših izkopavanjih še odkopal g. Kočevar, nam ni točno znano; po znanju Muzejskega društva jih je 6, tako da hi bilo dosedaj na prostoru, ki obsega predvidoma eno tretjino celotnega groblja, odkritih 92 grobov.

Izkopavanja v novembru so se vršila na severu (parceta 22/45) in na jugu (parceta 22/44) od izkopavanj v juniju. Na severu ležijo grobovi nižje do globine 86 cm,

medtem ko se nadaljujejo proti jugu v globini med 34 cm in 47 cm. Grobov samih je 6 vrst: 1. grobovi brez žar, 2. grobovi s samimi žarami, 3. grobovi z žarami na kamenitih ploščah, 4. grobovi s kamenitimi ploščami na žarab, 5. grobovi z žarami v kamenitih prizmatičnih zahojih in 6. grobovi z žarami, nad katerimi je piramida ali stožec iz kamenitih plošč; grobovi s samimi žarami se delijo v grobove z eno žaro, v grobove z žarami ena poleg druge in v grobove, kjer so žare v večji sklednati žari.

Žare same spadajo v vrsto že znanih žar iz Ruš, Radvanja, Sv. Benedikta v Slov. goricah in iz Hajdine.

Inventar v žarab in poleg njih sestoji iz bronastega nakita, kakor ovratnic, zapestnic, filul — zlasti očalark, obeskov, nožev, ene britve, vlasnic, nadalje iz bronastih utenzilij, kakor šivanke, šila, iz glinastih uteži za statve, na skrajnem jugu dosedanjih izkopavanj pa je bila najdena železna ovratnica in ob njej odtis groba platna (ako ni to platno samo, o čemer ho pa izrekla končno besedo kemična analiza). Izmed glinastih najdb je najvažnejši kipec, ki predstavlja prazgodovinskega človeka v njegovi noši. V 92 grobovih je bil najden samo eden železen predmet.

Plano groblje leži na dravskem diluvijalnem produ, ki je na površini pokrit z za eden plug debelo plastjo glin, sedimenta iz Slovenskih goric. Pod glinasto plastjo začne nastopati produo kamenje, ki popolnoma prevlada v globini 80 cm—90 cm, do katere globine segajo tudi grobovi. V splošnem lahko trdimo, da sledijo grobovi pojavi izrazitega proda. Čim višje sega prod, tem bolj plitvo leže grobovi.

Kakor družji najdba poborske livarne repertorij dveh dosedaj ločenih prazgodovinskih točk, kaže mariborska zvezo dveh dosedaj še bolj ločenih prazgodovinskih pokrajin. Na jugu od Drave smo poznali dosedaj črto prazgodovinskih selišč od Ruš preko Radvanja, ki se na jugovzhodu zopet pojavi v Hajdini pri Ptujju. Na severu od Drave pa v okolišju Sv. Benedikta v Slov. goricah, ki se zaključi proti zahodu s Sv. Jakobom v Slov. goricah; kajti konec bakrenega bodala v graškem muzeju, ki se je dosedaj uavajal v literaturi kot mariborska najdba, je od Sv. Jakoba v Slov. goricah. In kot prva vmesna naselbina med ruško-radvanjsko in henediško-jakobsko hallstattsko pokrajinsko skupino se je sedaj pokazala mariborska.

Lokalnozgodovinsko je mariborsko plano groblje važno radi tega zlasti za Maribor, za katerega predstavlja prvi zgodovinski vir. Še pred dvema letoma je znanost gledala v Mariboru srednjeveško fevdalno ustanovo. Ko je nato 1931 ugotovil E. Baumgartner pri podiranju takozvanega starega mariborskega magistrata poznoantične novce in terro sigillato, je postala verjetna domneva o selišču v Mariboru v poznorimski dobi. S sedanjo najdbo je za Maribor dokazano selišče v zgodnjehallstattski dobi. Tako se z našimi najdbami na eni strani izpopolnjuje repertorij prazgodovinskih selišč v mariborskem okolišju, na drugi strani pa se zora naše dognane preteklosti pomika iz srednjega veka preko rimske dobe v prazgodovino.

Pri tej priliki moramo omeniti za mariborsko lokalno prazgodovino važno pridobitev, ki kaže na neolitskega človeka v ozemlju današnjega Maribora. Ko je 1931 kopal ISSK Maribor zemljo in jo planiral (na parceli št. 27 katastralne občine Koroška vrata) za teniško igrišče, so naši delavci v globini 50—60 cm že obrabljeno serpentinasto neolitsko zagvozdo ali strugalce. To je pridobil kaznilniški paznik Fr. Januška, ki jo je ob priliki prvih izkopavanj na Koroščevi cesti izročil mariborskemu muzeju. Strugalce ima obliko paralelograma z dolžino 6.8 cm, širino 3.8 cm ter meri v debelini 1.60 cm. Lega, kjer se je našlo neolitsko strugalce, je zopet zanimiva, ker nekako veže naše hallstattsko plano groblje z mestom, kjer imamo po Pircheggerju izpričane prazgodovinske gomile v imenu na Lebarjih. Vse to pa po-

trjuje domnevo, da smo v Mariboru med Vrbanovo in Kamniško cesto, zlasti ob Čopovi in Koroščevi ulici, na prazgodovinskem terenu, katerega zazidavo bo treba točno zasledovati.

Radi obilice keramičnih najdb, ki potrjujejo in izpolnjujejo dosedaj znani prazgodovinski inventar iz Ruš, Radvanja, Hajdine in Sv. Benedikta v Slov. goricah, bo mogoče sedaj polagoma načeti razmejitve med jadranskim in danubijskim hallstattskim kulturnim krogom. Čeravno kažejo dosedanje najdbe kljub vsej svoji primitivnosti, ki izključuje uvoz in večje vplive iz Severne Italije, prehodni značaj med jadranskim in danubijskim kulturnim krogom, prevladujejo vendar vplivi danubijskega kulturnega kroga.

Pri izkopavanjih, katera je vodil društveni tajnik, je z ljubezuivo vnemo pomagal g. E. Baumgartner, ki je tudi izvršil veliko večino rekonstrukcij keramike, poleg njega pa g. dr. H. Böcher, ki je šel Muzejskemu društvu tako pri rekonstrukcijah kakor še prav posebno pri skrbi za predmete, da niso prišli izven muzeja, vsestransko na roko. Muzejsko društvo izreka oli tej priliki obema gospodoma za njuno pomoč svojo iskreno zahvalo.

Početki Guštanja.

Josip M r a v l j a k, Vuzenica.

Leta 1907. je praznovala bamberska nadškofija devetstoletnico obstoja. V proslavo te obletnice je posvetilo tudi zgod. društvo v Celovcu drugi zvezek Carinthie 1907 zgodovini bamberskih posesti na Koroškem. V prvem članku je obravnaval † Jaksch postanek in razvoj bamberske lastnine na Koroškem in rešil povoljno dve dotlej nepojasnjeni vprašanji, kako je prišla kanalska dolina in kako volperška pokrajina pod Baumberg. V kronološkem redu je opisal potem še druge pridobitve do začetka XIV. stoletja in podal pregledno sliko posestnega stanja, kakor se je vzdržalo še dolgo za tem.

V navedeni razpravi pa ni Jaksch upošteval guštanjškega okoliša; in to vrzel bodemo tukaj izpopolnili. Pri tem nas ne bode mnogo motilo, da nahajamo na Nižjem Avstrijskem tudi »Gutenstein«, (kjer je pokopan znani pisatelj romantičnih igrokazov Raymund); tudi ta se pojavi v listinah proti sredini XIII. stoletja, vendar po okolščinah in imenih lahko ločimo enega od drugega, ko imamo cukrat prvo zanesljivo podlago.

In takšna, v vsakem oziru zanesljiva podlaga za naš Guštanj je listina, ki jo bodemo v naslednjem podali v izvirniku, toda brez uvodnih, tekstnih in končnih, za stvar brezpomembnih fraz.

1281, Oktober 31. Pleihurch.

Nos... Ulrichus comes de Heunenburch notum facimus... quod cum dominus noster karissimus Bertoldus venerabilis episcopus Babenbergensis castrum Gutenstein, quod per mortem Hertnidi de Ort sibi vacare cepit, nobis et domine uxori nostre Agneti liberisque nostris masculis tantum, cum omnibus iuribus et atinentiis... contulisset. Nos... protestamur, quod universos homines, cuiuscumque sint conditionis, maiores et minores, ad dictum castrum pertinentes, nec non et domos, areas, aedificia, silvas, nemora, pascua, prata, aquas et generaliter omnia, que post dicti castrum collationem nobis factam ad ipsum castrum comparaverimus... prenominato domino episcopo et eius ecclesie libere resignamus. Et eadem bona ab ipso recepimus in feodo versa vice promittentes in hiis scriptis, quod cuncta,

que ad pronominatum castrum Gutenstain adhuc processu temporis acquiremus, simili modo dicto domino episcopo resignabimus...¹⁾

(datum ut supra.)

Kratka vsebina goruje listine je, da je bamberški škof Bertold (1257—85) po smrti Hartnida de Ort, ki je dotlej imel grad s pripadajočimi pravicami in posestmi kot zajem, podelil isto v fevd grofu Ulriku Vovbrškemu in njegovi ženi Nezi. — O listini spregovorimo še pozneje, tukaj hočemo le ngotoviti: 1. listina je bila izstavljena v Pliberku, torej v naši neposrednji bližini; 2. fevd je dobil grof Vovbrski, domač plemič, ki je imel tod okoli še velike posesti; 3. fevdni gospod je ordinarij bamberške škofije, katera je imela na Koroškem Kanalsko dolino z Beljakom, Vernberg, Grebinj in mnogo posesti v Labodski dolini z glavnim središčem v Volšpergu, — med tem ko okoli nižje-avstrijskega Guštanja bamberška škofija nikdar ni imela nič.

Vsa ta dejstva jasno pričajo: 1. da gre tu za naš Guštanj v Mežiški dolini, in 2. da je bil grad Guštanj z vsem okoliščem, ki je bržkone že tedaj obsegal to, kar poznejša guštanjaska deželaska sodnija^{1a)} last Bamberga; kako pa jo je ta dobil, o tem nimamo niti najmanjše vesti, niti si ne moremo ustvariti verjetne kombinacije, kako bi bil utegnul priti do guštanjaska graščine.

Potem ko smo gori nekako posegli in medias res, da dokažemo upravičenost naše trditve in razpršimo morebitne dvome, hočemo sedaj početi s prvimi vestmi, ko se pojavi ime Guštanja v zgod. virih.

V listini iz leta 1248.²⁾ glasom katere se pogodita Elizabeta, vdova po Hartnidu de Ort skupaj s svojim sinom Hartnidom na eni in Hartnid Ptujski na drugi strani glede pripadnosti potomcev iz zakona Hermana s Kacenstajna z neko Kunigundo, nahajamo med pričami (na manj pomembnem mestu) navedeno ime »Ditricus de Gutenstain« in za njim še »Chunradus de Aych«.

Kako potrebno je bilo, da smo uvodoma posegli nekoliko naprej, se pokaže prav tukaj. Navidezno nima Ditrik (ali Diter, kakor se tudi imenuje pozneje) nikakih zvez niti z gospodi Ptujskimi niti z onimi z Orta. Toda ko smo zvedeli, da je imel Hartnid z Orta še 1281 guštanjaski grad s pripadajočimi pravicami in posestmi od Bamberga v fevd (in taki fevdi so se običajno podedovali iz roda v rod), se s tem, da nahajamo Guštanjčana na listini za gospoda z Orta kot pričo, s sigurnostjo lahko reče: 1. da je bil Guštanj že pred 1248 kot fevd bamberške škofije v rokah rodbine de Ort; 2. da je guštanjaski grad že pred 1248 stal, in 3. da so imeli gospodje z Orta na guštanjaskem gradu svoje ministerijale, upravnike ali grajske grofe, ki so se imenovali po gradu, na katerem so gospodovali, Guštanjaski.

¹⁾ Iz Cod. 1050 fol. 4. N.o 6; drž. arhiva na Dunaju. Prepis v arhivu zgod. dr. v Celovecu (kratica GVK) C—1759.

^{1a)} Deželaska sodnija v Guštanju se omenja prvič v listini od 8. IX. 1317. Ozemlje, ki je spadalo h guštanjaski graščini, je imelo bržkone že od početka v splošnem tiste meje, ki jih je imela pozneje guštanjaska deželaska sodnija, namreč (počeuši ob Meži na vzhodu): proti jugu livša doželna meja čez Gruberjev vrh, Dulerja, Črni vrh do Lorencija; južno mejo je delal tok potoka Podgorca od izvira do izliva v Mežo, zapadno mejo do Žerjava potok Meža, potem po rebnu gor in mimo Andra in Pikala zopet k Meži (tako torej, da ostane kar občina Plot zunaj guštanjaska v črnski dež. sodniji), potem čez Mavra, Osieha k Mervu (pri Poljanah), odtod na sever k Šentdanijski Reki in ob njej nekoliko navzgor in potem po rebnu do vrha Strojne; odtod po grebenu v jugovzhodni smeri na našo izhodno točko (ta črta je v viru označena po: Lueschköden, Appelsch Wald in pa Kichnl Gupf).

²⁾ Prepis v dež. arhivu v Gradcu (kratica LAG) št. 627 h.

Mnogo vprašanj, ki bi si jih še radi zastavili, ostane s tem seveda nerešenih, in med temi tri za nas zelo važna: 1. kedaj so prejeli gospodje z Orta guštanjski okoliš od Bamberga v fevd, 2. kedaj je nastal guštanjski grad, kdo ga je sezidal, in 3. kdo so bili guštanjski vitezi. Glede slednjih vemo le toliko, da so bili vitezi nizkega, služččega plemstva, — vojaki.

Vprašanje, kje je stal prvotni guštanjski grad, bomo menda z ozirom na drugi del besede »stein«, rešili pravilno z odgovorom: tam, kjer nahajamo pozneje grad, nazvan »Grienfels« pred vhodom v sotesko Meže.^{2a)} O naselbini v Guštanju še dolgo ne slišimo nič.

Besedne oblike, ki jih srečavamo v XIII. stoletju za Guštanj, so te-le: 1248 — Gutenstain, 1266 — Guetenstain, 1278 — Guotenstain, 1281 — Gutenstein, 1284 — Gutenstayne, 1296 — Guttenstein. Tudi pomen besede se podaja sam: grad na (dobri, močni) živi skali.

Na omenjeni listini se nahajata kot priči tudi dva viteza iz Polzele, namreč Fulderik (recte Friderik) in Vigand (prvi ministerijal Hartnida Ptujskega, drugi pa menda gospoda z Orta), ter Konrad iz Doba, najbrž Doba pri Pliberku; tudi Konrad je menda bil ministerijalec gospodov z Orta. Ti (de Ort) so bili visoka plemiška rodovina iz Gornje Avstrije (hlizu Traunskega jezera) in so imeli tod okoli tudi druge posesti, kakor pri Grebinju, pri Vranskem, Paki in bržda še drugod.³⁾ Stopnja njihovega plemstva se najbolje odraža v tem, da stoje v vrstnem redu prič takoj za grofi in svobodnimi, pred gospodi Rogaškimi, Cmureškimi, Dravograjskimi, Emerbergi, Konjiškimi in drugimi.

Tooliko se nam je zdelo potrebno pojasniti glede oseb in okolnosti v listini, s katero smo se gori seznanili.

Ditrika ali Ditera z Guštanjja nahajamo navedenega kot pričo še na sledječih listinah:

1266, maj 18. Traberch.⁴⁾

Herbord in njegova žena Gertruda Dravograjska prodata Sifridu Marenberškemu in njegovi ženi Rikardi za 40 mark srebra v Ribnici neke dohodke, ki donajajo letno 8 mark.

Priče: Hermanus de Rabeke, magister Helwicus notarius noster, Ditherus de Guetenstain, (sledijo še Marenberžanovi ministerijali Petrus officialis, dominus Dietmarus de Weissenekke, Mathias de Merenberch, Ulricus dictus Asang, Pilgrimus et frater Chuno de Merenberg et alii).

1267, oktober 3.⁵⁾

Ditmar de Lapide in njegova brata Vigand in Henrik obljubijo, da bodo dohodke in desetine, o katerih bode ugotovil Sifrid Marenberški, da so protipravno v njihovi posesti, povrnili Ditmaru z Vivšnika.

Med pričami: . . . Ditmarus de Merenberch, . . . Ditherus de Gutenstein . . .

1269, juni 2. Feldsberg.⁶⁾

Gisela, vdova po Alberu iz Feldsberga in sestra Hertnida z Orta, priznava podaritev 4 kmetij po bratu Hertnidu gornjegrajskemu samostanu.

Med pričami: . . . Dietricus de Gutenstayn . . .

2a) Ali inrda tam, kjer stoji danes guštanjska cerkev? Tudi mogoče zaradi skale!

3) Glej Gradivo IV. št. 850, Gradivo V. št. 294; navzočnost pri Koroškem vojvodu! Gradivo V. št. 499; listina iz 1269 še sledi.

4) Mon. Car. IV. št. 2897. LAG. št. 867.

5) Mon. Car. IV. št. 2950.

6) LAG. št. 923.

1273, april 19.⁷⁾

Ulrik Durnholz, capitaneus generalis Carinthie, osigura samostanu v Vetrinju posest treh (spornih) kmetij pri Wisensteinu.

Med pričami: . . . Dieterus de Guetenstain . . .

To je zadnja vest, ki jo imamo o Diteriju iz Guštanja;^{7a)} ker se za tem pojavijo druga imena s priimkom de Gutenstein, smatramo, da je kmalu nato umrl. Bil je priča, kakor se vidi iz navedenih registrov, dvakrat v zadevah svojih gospodarjev de Ort, dvakrat za svoje sosede-plemenitaše in enkrat za deželnega glavarja.

Na listinah do konca XIII. stoletja zasledimo za njim s priimkom de Gutenstein šest oseb, Hartnida, Gepauera (ali Rusticus, kakor se tudi piše na latinski listini), Valterja, Piperja, Markvarda in Goetzla. Prvi trije bi utegnili biti z ozirom na važnejše posle, ki so jih opravljali, sinovi rečenega Diterja, ostali pa so bili ali navadni uradniki ali pa morda daljši sorodniki. Kakršnokoli sorodstveno razmerje se v nobenem poročilu niti ne omenja.

Predno pa slišimo kaj več o teh, si še oglejmo že začetkom navedeno listino iz leta 1281. Bamberški škof kot fevdni gospod je po smrti Hartnida de Ort — menda, ker ni bilo več moških potomcev — dal guštanski grad s pritiklinami v fevd vovbrskemu grofu Ulriku in njegovi ženi Neži. Pritikline pa so navedene tako-le: homines maiores et minores; maiores so gotovo vitezi gradniki, oni, katere srečavamo s priimkom de Gutenstein, ki so vodili upravo graščinc, skrbeli za sodstvo, izterjavali davke in postavili v slučaju potrebe potrebno število vojakov; minores so podložniki. Domos, areas, aedificia, vse tri besede pomenijo stavbe, hiše, namreč poslopja, ki so spadala h gradu, gotovo tudi pristava, in seveda hiše podložnikov. Silvae so gozdovi, ki jih je bilo takrat gotovo še več kot danes, nemora so gozdnate paše, pascua navadni pašniki, prata pa travniki; aquae so vode in vodne pravice. Važna je izjava grofa Ulrika, da hoče škofu prepustiti tudi vse, kar bi po tej infevdaciji h guštanski posesti še sam pridobil. Med pripadki pa se deželno sodstvo ne omenja, menda ga še pri graščini takrat ni bilo; prav tako manjkajo ribiške in lovske pravice, in še nekaj — in to nam je bolj nerazumljivo — agri, polja.

Gotovo je imel grof Ulrik naš grad s pokrajino še v zajmu leta 1287. Listina, izdana 12. junija t. l. v Judenburgu⁸⁾, v kateri Ulrik izpričuje, da mu je vojvoda Albert povrnil 6.000 mark, za kateri znesek se je bil pri njem zadolžil kralj Rudolf, pravi, da vrača vse zastavljene posesti, ne pa guštanskega gradu in posesti pri Celju. To je pravzaprav samo po sebi razumljivo, saj Guštanj ni bil deželnoknežja lastnina, temveč bamberška, in Celje itak alod. Vendar je morala imeti tudi ta opazka svoj pomen, ki pa nam ni jasen.

Iz kratke notice v omenjeni listini odseva za nas gotovost, da je bil Guštanj še v posesti grofa Ulrika in je tudi ostal pri Vovbržanih še dolgo; sicer pa bomo slišali pri letu 1298., da je imel grof Ulrik važno besedo pri rodbini vitezov Guštanskih.

Sedaj si še oglejmo listine, v katerih so navedeni kot priče guštanski vitezi.

⁷⁾ GVK. C—1685.

^{7a)} 1284, oktobra 12., (listina LAG. št. 1259c) sicer še čujemo o nekem Diterju de Guetenstain, ki je bil oženjen z vdovo Kraftona de Windisgretz, nekdanja kastelana na slovenjgraškem gradu. Ta Diter je apeliral v imenu svoje žene Adelhajde proti razsodbi dvornega sodišča v Ogleju, ki mu je odvzelo neke kmetije pri Slovenjgradu. Bil je, kakor se kaže, oglejski ministerijal, bivajoč menda v ali pri Slovenjgradu, in najbrž ni identičen z gornjim Diterjem ali Ditrikom.

⁸⁾ Orig. v drž. arhivu na Dunaju, prepis GVK. C—1842.

Goetzel se omenja (l. 1296.) dvakrat skupaj s Hartnidom in se bomo tam seznanili z njim.

1282, juli 1. Guštanj.⁹⁾

Vovbrški grof Ulrik izpričuje, da se je odrekel Friderik de Hertendorf vsem pravicam do dveh kmetij, katere je Kunigunda iz Pliberka prepustila vetrinjskemu samostanu pri Hertendorfu, in do kolonov v »Schevlach«.

Med pričami: . . . Piper de Gutenstain cum filiis.

Ta vest nam pove, da je ta čas bival grof Ulrik na guštanjskem gradu in da je bil gradnik in s tem seveda grofov ministerijal tukaj omenjeni Piper; neprijetno je le, da ne pove, kdo so bili ti »filiis«.

Najznamenitejši »de Gutenstain« v tej dobi pa je bil Hartnid; o njem so znane te-le listine:

1275, jun. 26. Maribor.¹⁰⁾

Ana de Chuensperch ter njena brata Oton in Friderik de Chuensperch izpričujejo, da so se spravili s krškim škofom Dietrikom.

Priče: Sifrid de Chranichperg, Hertnid de Gutenstein iudex provincialis Saunie, Cholo de Marchpurch....

1288, december 8. Ptuj.¹¹⁾

Hartnid z Guštanja se odreče napram bratoma Fridriku in Hartnidu Ptujskima vsem zahtevam in pravicam do gradu Lemberga (pri Poljčanah), ki si jih je pridobil še od njunega očeta Friderika Ptujskega star.

1295, marec 9. Dravograd.¹²⁾

Ulrik grof Vovbrški potrdi samostanu v Marenbergu prostost mitnine v Dravogradu po privilegijih, katere so nune dobile od Gertrude Dravogradske in od grofa Henrika Pfanberskega.

Priče: her Hertnid von Gutensteine, her Eberhart von Altenburch, her Nicolaus von dem Newen house, her Weriant der pharer von Seldenhoven, der Caindorfer Haintze.

1296, januar 25. Dravograd.¹³⁾

Ulrik grof Vovbrški se sporazume po pravdoreku štirih razsojevalcev z gornjegrajskim samostanom glede zavetništva nad posestmi tega samostana.

Priče: dominus plebanus de Howenburch, dominus Eberhardus de Altenburch, dominus Marquardus et dominus Hertnidus et dominus Waltherus de Gutenstain, dominus Conradus dictus Prenner, Otzko officialis de Praunsperch.

1296, april 24. Pliberk.¹⁴⁾

Gundaker s Turna in njegova žena Katarina prodata grofu Ulriku Vovbrškemu kmetije v Sopotah (pri Škalah).

Priče her Weriant pharer von Saeldenhoven, her Hertnid von Gutenstein, her Eberhart von Altenburch, Götzel von Gutenstein, Chunrat von dem Tore, Lamprecht und Volchrat von Pleiburch.

1296, april 24. Pliberk.¹⁵⁾

⁹⁾ GVK. C—1779.

¹⁰⁾ GVK. C—1781.

¹¹⁾ LAG. št. 1348a).

¹²⁾ LAG. št. 1438, Muchar VI./104.

¹³⁾ LAG. št. 1499c).

¹⁴⁾ Orig. v drž. arhivu na Dunaju, prepis LAG. št. 1502a).

¹⁵⁾ Orig. v drž. arhivu na Dunaju, prepis LAG. št. 1502b).

Gundaker s Turna in Katarina prodata grofu Ulriku V. svoj delež na gradu Turnu in neke kmetije.

Priče: iste kakor v prejšnji.

Kakor vidimo iz registrov navedenih listin, je bil Hartnid znamenit mož; 1275 »iudex provincialis Saunie«, najbrž Vovbržanov deželjski sodnik za Savinjsko krajino. Od Ptujskih gospodov si je (gotovo tisti čas, ko je bil dež. sodnik) pridobil neke pravice do lemberškega gradu. Da je bil Vovbržanov ministerijal, o tem pričajo listine iz l. 1295./96., tudi ima časten naslov »her«, ki si ga oni čas še ni smel prilščati vsak vitez, še manj tržan.

Skupaj s Hartnidom se imenuje dvakrat (enega dne) Goetzel in enkrat Markvard iz Guštanja, slednji se celo imenuje, kakor Hartnid, »dominus« (= »her«); ne vemo pa sicer o obeh nič.

Drug pomembnejši guštanjski vitez je bil Gepauer ali Rusticus; o njem imamo tri vesti, prvi dve podamo o registih, o tretji pa spregovorimo obširneje.

1278, maj 2. Dravograd.¹⁶⁾

Menhart (Cenzeynsdorf) in njegova žena Gertruda Dravogradska prodata s privoljenjem njunih dedičev Herborda in Otona samostanu v Marenbergu celo polje v Vižingi, katero je prej imel v fevd Sighardus miles de Truhsen.

Pečatita: Cholo de Seldenhoven ter Offe de Merenberch (recte Emerberch), med pričami (zadnji): Rusticus de Guotenstain.

1278, december 28, Ribnica (na Kor.)¹⁷⁾

Menhart Cenzeynsdorf se odreče patronatu nad cerkvijo v Hodišah v prid samostanu v Vetrinju in dovoli temu prostost mitnine v Dravogradu. Med pričami: . . . Gebour dictus de Guotenstain.

Tretje poročilo o Gepaueru pa je neka oglejska listina z dne 8. julija 1293¹⁸⁾, ki pravi, da so se polastili gradu in mesta Slovenjgradca vitez Oton, Friderik Leupacher (meščan) iz Slovenjgradca, Gepauer iz Guštanja in Nikolaj Slovenjgraški in so prizadeli oglejskemu patrijarhu in cerkvi mnogo škode, neprilik in žalitev. Da jim je patrijarh odpustil, so mu morali pod prisego obljubiti, da mu bodo — vsak s šestimi oboroženimi jezdecimi — služili v slovenjgraški provinciji deset let na lastne stroške in proti vsakomur, ki bi hotel kakorkoli tukaj delati škodo. Zavezati so se morali tudi, da bode isto storil še Hartnid z Guštanjja tudi s 6 jezdecimi (ali kot porok ali udeleženeec, ni jasno). Za odvezo od izobčenja, ki ga je bil patrijarh izrekel nad njimi, pa so dobili strogo javno pokoro: 1. vsak dan zmoliti 40 očenašev in Zdravil Marij; 2. vsak petek post ali pa nasititi enega ubožca z istimi jedmi, ki jih uživa sam, oboje skozi eno leto; 3. proti cerkveni posesti ne smejo nikdar več nič povzeti, 4. skozi tri nedelje morajo pri vходу v cerkev sv. Elizabete prositi vse, ki gredo k maši, da bi oni prosili Boga, da bi jim odpustil greh, ki so ga napravili s tem, da so se polastili posestev oglejske cerkve.

Toliko poročila listina, ozadje cele zadeve pa bode najbrž sledeče. Meseca marca 1293 je bila vojska Vovbržana Ulrika pri Grebinju od čet koroškega vojvode Majnharda potolčena in razkropljena.¹⁹⁾ Med grofovimi vojaki so bili gotovo tudi njegovi ministerijalci Guštanjski s svojimi ljudmi. Iz prejšnjih bojev (okoli Brež in Št. Vida) vajeni plenjenja, in ker so morda zvedeli, da je oglejskemu patrijarhu vsepovsodi slaba predla, — slabo je odrezal v boju z Benečani, prav tako z Milanci, goriški grof ga

¹⁶⁾ GVK. C—1749.

¹⁷⁾ GVK. C—1737.

¹⁸⁾ LAG. št. 1441a), objavljena v Kresu I., 468.

¹⁹⁾ Jaksch, Geschichte Kärntens, II., 137.

je nadlegoval, v Furlaniji se je vnel upor, — so se hoteli skupaj s slovenjgraškimi sosedi, ki so morda tudi bili v Vovbržanovi vojski, okoristiti s patrijarhovim slabim položajem. Zavzeli in oplenili so grad in mesto Slovenjgradec, bržkone meseca aprila — maja. Kdo je situacijo rešil in kako, tega ne vemo; zvedeli pa smo, da je bila pokora, ki je zadela tudi dva guštanjska viteza, Gepauera in Hartnida, bridka.

Tretji — in zadnji — Guštanjčan, o katerem še bočemo spregovoriti, je Valter. Omenja se v (znanih) listinah petkrat, in sicer:

1284, november 3. Breže.²⁰⁾

Gotfrid Trušenjski se odpove na smrtni postelji zavetništvu nad cerkvijo in kapitolom v Velikoveu. Med pričami: . . . Walterus de Gutcustayne.

Ko je moral premagani grof Ulrik Vovbrški na poziv bamberskega škofa Grebinj zopet izročiti, ga je prevzel (3. maja 1293)²¹⁾ Valter z Guštanja, in sicer za dobo dveh mesecev, dokler škof Arnold ne bi imenoval drugega gradnika.

Iz dejstva, da je imenoval bamberski škof baš Guštanjčana za začasnega oskrbnika, bi sklepali, da je bil pravi gospod Guštanja še vedno Bamberg.

1296, januar 2. Dravograd.²²⁾

Markvard z Žlemberka podari šentpav. samostanu za sprejem v njihovo bratovščino razne dohodke. Med pričami: . . . her Walter von Gutenstaine.

1296, januar 25. Dravograd.

O tej gornjegrajski listini, na kateri se Valter imenuje skupaj s Hartnidom in Markvardom kot priča, smo že slišali.

Najvažnejša pa je zadnja listina ddo. 1298, junij 1. Pliberk,²³⁾ glasom katere si delijo Ulrik in Friderik, grofa Vovbrška, in Konrad Auffenstein z ženo Aleyzo otroke Valterja z Guštanja in njegove žene Hedvige. Valter je bil ministerijalec Vovbrških, Hedviga pa ministerijalka Auffensteinov, njune otroke (kot ministerijalce) pa so razdelili tako-le: Vovbrški so dobili Durstela, Swaerzela, Bertholda, Greto (ki je bila žena nekega Kolničana) in Nežo, Auffensteinca pa Valterja, Libharda in Petra (?Pfeffer?) ter Aleyzo (Lizo) in Matildo.

Ta delitev potrjuje, da je bil Guštanj še vedno v posesti grofov Vovbrških; ker pa je bil vzel Valter za ženo neko ministerijalko Auffensteinove žene Elize Vuzeniške,²⁴⁾ so si, kakor je bilo oni čas sploh običajno, potomce iz tega zakona med seboj delili. — Dejstvo, da se imenujejo otroci imenoma, bi kazalo na to, da je oče Valter takrat umrl; vendar pravi dostavek »ob her Walter und fro Haedweich hin enphuer iht chinde mit einander gewinent, daz wir der ouch geleich mit einander schuellen teilen«, — je torej Valter bil še živ in zdrav, povod za to listino torej zaveda med Vovbrškimi in Auffensteinimi.

To je zadnja nam znana listina iz XIII. stoletja, in s tem končamo našo razpravo. Vovbržani so posedovali našo pokrajino do izumrtja (1322) in še za tem nekoliko časa vdova zadnjega Vovbržana. Zdi se pa, da je zgubil v XIV. stoletju Bamberg vsako nadoblast nad tem teritorijem, ker se sploh več ne omenja.

²⁰⁾ GVK. C—1816.

²¹⁾ GVK. C—1903.

²²⁾ Orig. v drž. arhivu na Dunaju; prepis LAG. št. 1498; objavljeno v Urkundenbuch St. Paul št. 146.

²³⁾ Orig. v drž. arhivu na Dunaju. Prepis v arhivu Zg. dr. Maribor.

²⁴⁾ Jaksch, Gesch. Kärntens II., 135.

Slovstvo.

E. Spektorski; Zgodovina socialne filozofije. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani. Prevedel iz ruščine Josip Vidmar. Ljubljana 1932.

Slovenci smo dohili s knjigo Spektorskega prvi sistematični prikaz zgodovine socialne filozofije. S tem se je zamašila očitna vrzel v slovenskem slovstvu. Po uvodnih poglavjih o filozofiji, družbi in zgodovini prikazuje pisatelj socialno filozofijo antike, preide na srednji in novi vek in zaključí s koncem 18. stol. Pri proučevanju socialne filozofije sta možni dve poti, sistematična in zgodovinska. Po prvi se socialne teorije ne raziskujejo v njihovi časovni zaporednosti, temveč se samo klasificirajo in razdeljujejo po medsebojni sličnosti ali različnosti. Po drugi se pa socialne teorije prikazujejo v zvezi z zgodovinskim dogajanjem, ki jih povzroča in opredeljuje. Vrednost ima samo druga pot, kajti v tem primeru se razodene višja razumnost in upravičenost socialnih teorij, ki hi nanizane po sistematski metodi predstavljale samo arsenal hlodnih človeških misli.

V predgovoru izjavlja pisatelj, da si je prizadeval v splošno dostopni obliki pokazati vznik in razvoj evropske socialne filozofije in s pomočjo genetične metode igralcu pomagati razumevati vprašanja, ki vznemirjajo sedanost. Zdi se mi, da je pisatelj samo deloma dosegel cilj, ki si ga je stavil. Ni dvoma, da krivda ne leži v podajanju in tolmačenju posameznih miselnih sistemov, ki je jasno, enostavno in uместoma naravnost vzorno. Hila tiči v tem, da pisatelj uima jasnih in opredeljenih nazorov o gibalnih silah zgodovinskega razvoja. Pomaga si tam, kjer hi moral zavzeti stališče, z eklekticizmom in »zlato« sredino. Značilen je zlasti odderek v uvodu, kjer ocenjuje zgodovinske metode. Meni, da je spričo neskončnih debat o prednostih te ali one zgodovinske metode najpametnejše zavzeti miroljubno stališče in si oldržati v zavesti Leibnitzovo pripombo, ki je dejal, da so vsi sistemi resnični v tem, kar trdijo, in napačni v tem, kar zanikajo. To stališče je sicer komodno, vendar vodi do absurdnih posledkov. Brez opredeljene metode je zgodovina mogoče umetnost, sigurno pa ni znanost. Pisatelj pripisuje »neko« upravičenost muenju Carlyla in drugih, ki so trdili, da zgodovina ni drugega nego biografija velikih ljudi in je torej ideje treha proučiti po biografski metodi. Vendar imamo tudi nasproten nauk, po katerem so vse ideje, ne izvzemi najgenialnejših in najoriginalnejših, samo posledica vplivov vnanjega sveta na pisatelje. Nadalje mnenje tiste literarne kritike, ki trdi, da se ustvarjati pravi samo videti in da celo po najsubjektivnejših umetnikih govori objektivni svet, ki jih je ustvaril in ki jih ohdaja. Historični materializem uči, da »bitnost« opredeljuje »misel« in da je ideologija samo odraz gospodarskih procesov, ki se vršé v družbi, in končno je treha še upoštevati nauk Tajnov, ki pravi, da se umetniška tvornost lahko izčrpano pojasni s »plemenom« tvorcev, z ohdajajočim jih »miljejem«, socialnim in fizičnim, in naposled z zgodovinskim trenutkom. Stališče pisateljevo glede vseh teh nasprotujočih si mnenj je izrazito eklektično in posredujoče, češ, kdor ne sprejme teh trditvev kratko malo za svojo vero in jih ne zagovarja in abstracto z apriornim dogmatizmom in celo fanatizmom, marveč jih preiskuje na konkretnih dejstvih, se ho prepričal, da v »nekaterih« primerih ustrezajo resničnosti, v drugih neredkih pa tudi ne (str. 21). Nato negotavlja Spektorski na konkretnih primerih, v kolikor označene metode ustrezajo, oziroma ne ustrezajo resničnosti. Pri tem postopa precej površno, kakor kaže n. pr. obratun z ekonomskim materializmom. »Tako imenovani ekonomski materializem smatra vsako ideologijo za odvisno od gospodarskega miljeja. Gotovo, često, uorda le prečesto ne služi misel resnici(!?), marveč takim ali drugačnim materialnim interesom. Ali od tod je še daleč do priznanja, da je brez izjeme vsa filozofska, znanstvena in umetniška tvornost opredeljena ali determinirana po gospodarskem miljeju in da prejema od njega in samo od njega vso svojo vsebino. Celó taki Marksovi verniki, kakršén je Lahriola, izjavljajo, da nikakor ni mogoče izčrpano pojasniti »Božanske komedije« z informacijami o cenah za sukno, ki so jih nastavili v Dautejevi dobi florentinski trgovci.« Prav očitno je tukaj historični materializem

formuliran netočno in zato Spektorski z označeno argumentacijo zamahne v zrak. Kajti način pridobivanja materialnega življenja v zvezi z družabnimi odnošaji, ki jih ustvarja, sicer opredeljuje po Marksu ideologijo gotovo dobe. Vendar niti Marks niti njegovi učenci niso tega opredeljevanja umevali v tistem vulgarno materialističnem smislu, kakor to predpostavlja Spektorski.

Pomanjkanje historične metode je torej glavna liha, ki jo je zagrešil pisatelj. Ne čuti pa se to v toliki meri, ker se je pisatelj lahko naslanjal na dobra predileta. V kolikor mu to ni bilo mogoče, pada tudi višina prikazovanja. Knjiga bo dobro služila za prvo orientacijo v zgodovini socialne filozofije, in dala bo čitatelju dragocene pohude za nadaljnje razmišljanje. S tem je delo Spektorskega dovolj priporočeno.

Bogomir Stupčan.

Страняковић Драгослав: Блада Уставобранитеља 1842—1853. Београд 1932, стр. XX + 331.

O izredno zanimivi dobi srbske zgodovine, o ustavobraniteljskem režimu (1838—1858) je že l. 1912. napisal Slobodan Jovanović odlično delo Ustavobranitelji i njihova vlada, ki je izšlo l. 1925. v drugi izdaji. Ali kot pravni zgodovinar se bavi St. Jovanović predvsem z ustavno zgodovino in omenja samo tiste dogodke in osebnosti, ki so vplivali na srbski ustavni razvoj. Z vidika politične zgodovine se peča z isto dobo mladi srbski zgodovinar dr. Dragoslav Stranjaković. Obširno govori v zgoraj omenjeni knjigi o notranji in zunanji politiki Srbije od l. 1842. do l. 1853. Delo je plod naporenega triletnega brskanja po arhivih v Beogradu, Novem Sadu, Gornjem Milanovcu, v Parizu in na Dunaju. Škoda je le, da ni mogel izkoristiti tudi turških, ruskih in angleških arhivov, ki sicer ne bi spremenili celotne slike, ali bi vendar nudili mnogo zanimivih podrobnosti.

Uvod nas seznanja s padom kneza Miloša, s prvo vlado kneza Mihajla in nam vsestransko osvetljuje Vučićevo revolucijo, pad vlade kneza Mihajla in odjek teli dogodkov v diplomatskih krogih velesil. Na razvoj dogodkov v Srbiji je tedaj močno vplivala tudi poljska emigracija, ki je poslala v Beograd svojega emisarja. V sedmih obširnih poglavjih slika nato začetne krize ustavobraniteljskega režima, njegovo utrditev ter nesoglasja med knezom Aleksandrom Karadorđevićem in voditelji ustavobraniteljev, natančno se peča s srbskimi razmerami v letih 1848 in 1849 ter z vsemi notranjimi in zunanje-političnimi vladnimi težkočami. Posčno poglavje na 47 straneh je posvetil prvemu genialnemu srbskemu zunanjemu ministru, Iliji Garašinu, kakor tudi zapletenim razmeram pred krišinsko vojno. Zadnji del nosi naslov Srbija Pijemont južnih Slovanov.

Stranjakovičeva knjiga je naravnost vzor izvrstnega zgodovinskega dela. Kljub ogromnemu znanstvenemu aparatu je pisana tako pregledno in v lahko umljivem slogu, da jo bo z veseljem vzel v roke tudi srbski kmet. Poglavja so namreč razdeljena na manjša poglavja s posebnimi naslovi. Čeprav našteva mnogo zanimivih posameznosti, se vendar v njih ne izgubi, ampak le z njimi nazorno opisuje ideje, dogodke in osebe, ki so igrale važno vlogo. Vse važnejše osebnosti nam predstavi brez tendence z njihovimi objektivno dognanimi značilnimi lastnostmi. Neprestano nas opozarja na razvoj svetovne politike in na njene vplive na kneževino Srbijo. Zelo pregledno kazalo na dvanajstih straneh in seznam v knjigi omenjenih oseb še povečata vrednost dela. Kdor hoče spoznati bistvo novčje srbske politike in razumeti razvoj Srbije v najnovejši dobi, bo moral seči po tem Stranjakovičevem delu. Zelim, da hi čim prej izšla tudi druga knjiga, ki jo pisec napoveduje.

Jan Šedivý.

Andrejka Rudolf: Selški predniki dr. Janez Ev. Kreka. Ljubljana 1932. Izdala Leonova družba. 81 str. + 3 priloge.

Je to po Zupanovem Prečernu drugi poizkus v naši literaturi podati sistematično rodovinsko kronologijo in topografijo enega naših starejših kmetekih rodov. Pregledni virov sledi topografska in zgodovinska slika Dolenje vasi v Selški dolini in slika stare Krekove kme-

tije. Ime Krek se pojavi prvič v rojstni knjigi selške župnije dne 2. nov. 1636; v Dolenjo vas so prišli Kreki med 1631 in 1636, domnevno iz Lomov ali pa iz Stodorov na Poljanskem. Mogoče, da je prvotna Krekova kmetija v Dolenji vasi št. 16, med 1660 in 1664 je prevzel Jurij Krek posestvo in kmetijo v Dolenji vasi št. 17. Krekov rod se je razcepil 1771, ko je Štefan Krek utemeljil lastno linijo v Starem dvoru št. 8. Po Tomažu Kroku, Štefanovemu bratu, pa se je zopet razdelil Krekov rod v več linij. Od teh še živijo linija pri Guziju (ustanovljena od Jakoba 1787) v Dolenji vasi št. 29, v Selcib št. 53 (ustanovljena od Janeza 1818) in od Jožefa 1791 utemeljena linija iz Ševlji, medtem ko sta v moškem kolenu izumrli liniji v Dolenji vasi št. 30 in na domačiji. Koncem XVIII. in začetkom XIX. stoletja trdna domačija se je začela po 1848 majati valed slahlega gospodarstva in zadnji lastnik Matija Krek jo je prodal 1871 Tomažu Bercetu iz Rudna. Berce je bil istotako slah gospodar ter je posestvo razprodajal, tako da je 1901 prevzel sin Anton le še njegove ostanke; pa tudi ti so hili že pred svetovno vojno razparcelirani in prodani, biša pa 1917 podrta. Jožef, ki je utemeljil linijo v Ševljah, se v Ševljah ni mogel vzdržati; njegov sin Franc si je v Selcib zgradil gospodarsko pozicijo kot tkalec in za njim je podedoval 1873 njegovo posest sin Valentin, oče Janeza Evangelista. S smrtjo Janeza Evangelista je rod Valentina Kreka v moškem kolenu izumrl, medtem ko je zastopana druga linija po sinu Janezovega bratranca Franca, po Stanislavu.

Poleg Krekove rodbine podaja Andrejka krajšo rodbinsko kronologijo in topografijo tudi za rodbine, ki so v ožji zvezi s Kreki, kakor Dolenc v Dolenji vasi, Fröllich v Zalem logu, Luznar na Hudem, Jelenc v Dolenji vasi, Švajstrek v Starem dvoru, Rechberger v Ševljah, Šraj v Studenem, Kalan, Jesensko in Sedej.

Izmed pogrešk sem opazil dve: Luznerjeva gostilna št. 37 ne stoji po tločrtu vasi na levem, ampak na desnem bregu Sore in Rakovčeva gostilna št. 51 ne stoji na njenem desnem, temveč na levem bregu (oboje p. 2); in pogreha 1923 umrlega Janeza Kreka ni mogel opraviti J. E. Krek (p. 53), ki je umrl že 1917.

Knjigo zaključujejo rodovniki najstarejših Krekov v Dolenji vasi, Valentina Kreka in Martina Kreka, prirejeni po Czellitzerjevem sistemu. Knjiga se prijetno bere. Za njeno izpopolnitev v smislu teoretične genealogije bi si želeli še posnetkov posameznih Krekov, njih antropološki značaj in karakteristiko osebnih lastnosti, ki so se v rodbini podedovale ali pa pojavljale.

Fr a n j o B a š.

Mariborski koledar 1933. Izdala in založila Nabavljalna zadruga državnih uslužbencev v Mariboru. Za uredniški odbor N. l. V r a b l. Maribor. Tisk Mariborske tiskarne. 8°, 120 str.

Koledar za l. 1932. je izdala N. Z. tudi za tekoče leto »Koledar«, ki prinaša poleg koledarskih in leposlovnih prispevkov tri doneske k zgodovini našega mesta. Franjo B a š podaja na str. 41—63 gradbeno sliko Maribora v začetku 19. st., ko je imelo mesto skoraj povsem podeželski značaj z gradbami v provincijalno-baroškem slogu. Mimogrede opisuje tudi tedanje življenjske prilike. Zanimivo razpravo — nadaljevanje lanskega članka »Kulture v Mariboru v začetku 19. stoletja« — krasi 9 slik iz tedanjega Maribora. V obsežni razpravi »Marburger Schutzwelt — Mariborska varnostna straža« (str. 65—91) opisuje general M a i s t e r v obliki memoarov, kako je prišlo po preobratu do razorožitve te nemške organizacije in s tem do osvobojenja našega mesta. Spis je važen, ker navaja avtor številne izjave oseb, ki so se udeležile tega čina, in besedilo raznih, sedaj le težko pristopnih uradnih oglasov. Franjo K r a m b e r g e r pa kaže v članku »Nekaj števil o Mariboru« (str. 93—108) naše mesto in bližnje okolice v luči statistike nekako od l. 1450. do današnjih dni. Statistika upošteva gibanje prebivalstva, število hiš, mestne proračune za čas od l. 1914—1932, narodnostne razmere, podatke o občinskih in skupčinskih volitvah i. dr.

Zgodovinar, ki se bavi s preteklostjo Maribora, teh doneskov ne bo smel prezreti. Zato ima »Koledar« za zgodovinsko vedo trajno vrednost.

Dr. V. T.

Subotić Dragutin. Yugoslav popular ballads, their origin and development. Cambridge. University Press. 1932. XVI + 288 str.

Naslov knjige označuje pravzaprav samo vsebino njenega prvega dela; drugi, od nje popolnoma različni del opisuje od str. 165 naprej usodo srbske (v tem pomenu se rabi beseda »yugoslav« v tej knjigi) narodne pesni v nemški, francoski in angleški književnosti.

Knjiga bi naj, tako govori pisec v predgovoru, v svetu, ki here angleščino, oživila zanimanje za srbsko narodno poezijo, ki ji je anglosaksonski svet vse preteklo stoletje posvetil toliko pozornosti. Temu namenu služijo tudi številni in ohlasežni, stari in novi prevodi, ki so sprejeti v knjigo v prvi vrsti za to, da ponazorjujejo piščeva izvajanja. V uvodu razlaga razne definicije pojma »narodne pesni« in njih označbo pri raznih narodih; sam meni s tem pripovedne pesmi, ki se pogosto naslanjajo na kak zgodovinski dogodek, ki so tvorba posameznega člana kake literarno ne izohražene družbe in se stoletja hranijo z ustnim izročilom. S tem je študija omejena v prvi vrsti na »junaške« pesmi in govori o drugih samo tu in tam le mimogrede; o vseh pa pravi pisatelj izrecno, da so skupna last Hrvatov in Srhov. Prvo poglavje podaja podrobno karakteristiko narodne pesni, vsebinsko in formalno, drugo govori samo o kosovskem ciklu. Pisec pozna »gusle« z eno struno (str. 4) in kontrastira krščanske »guslare« in muslimanske »pevače« (str. 21), ki svoje petje spremljajo na »tanburu« z dvema strunama; po njegovim tavnure krščanski pevci nikdar ne rahijo, pač pa jo izpodrivajo gusle. Ob kosovskem ciklu, ki mu je klasični center jugoslovanske narodne poezije, opisuje obširno razmere, ki so privedle do Kosova, in v zvezi s tem tudi zgodovinska poročila o njem, da se na ta način pojasni nekladnost med zgodovinsko resnico in narodno tradicijo, kakor živi v pesmi. — Tretje poglavje primerja srbsko junaško pesem z angleškimi in škotskimi narodnimi baladami. Bogastvo finih opazovanj se v kratkem poročilu niti približno ne da označiti.

Najzanimivejše je četrto poglavje, ki govori o postanku in starosti srbske junaške pesni. V uvodu govori pisec o obeh nasprotnih teorijah, ki sta v preteklem stoletju skušali razložiti postanek narodne pesni: na eni strani romantična, ki je razlagala narodno pesem kot nekaj mističen produkt kolektivne narodove duše (pisatelj imenuje to stranko »nemško«), na drugi strani pa individualistična, ki je splošno obveljala v anglosaksonskem svetu, ki ni bil nikdar pod takim vplivom nemške romantike, kakor evropski kontinent. Označba »germanska« ali »nemška« za prvo teorijo že davno ne velja več. Že prva leta tega stoletja ji je med Nemci izpodkopal veljavo John Meier — Sulhotić ga ne pozna — ki je danes med Nemci v tej stvari vodilna oseba. Tako se lahko reče, da je danes tudi nemški znanstveni svet obrnil hrbet »nebularni« teoriji lastne romantike; če med Nemci danes še kdo zastopa »kolektivistično« teorijo, jo zastopa iz razlogov, ki nimajo nohenih zvez z znanostjo.

Glede starosti srbske narodne poezije zastopa Sulhotić mnenje, da so junaške pesmi nastale šele kje v začetku 16. stol., ženske pa so — to sklepa očitvidno iz njihove vsebine — mnogo starejše. Za razmeroma pozni nastanek junaške pesmi mu je — negativen — dokaz dejstvo, da pred to dolo niso nikjer izpričane. Če si ogledamo njegovo dokazovanje (143—7), pa takoj vidimo, da ga je v to misel zapeljal njegov pretirani kriticism, ki se kaže tudi drugod. Kriticism je sicer značilna in dobra lastnost vsakega pravega znanstvenika, toda tukaj se kaže na objektu, ki tega ne prenese z lahkoto: narodna pesem je produkt naivne duše, namenjen naivnemu poslušalstvu; kdor si natakne preostra očala, si s tem zastre pogled v marsikaj, kar je baš značilno na njej.

Eden njegovih glavnih dokazov, da je junaška srbska pesem razmeroma mlada, vidi v dejstvu, da je stari srbski srednjeveški biografi, ki so pisali vsi pred usodno bitko na Kosovem polju, nikjer ne omenjajo (samo Domentijan in po njem Teodosij se izražata proti ženskim pesnim). Prav nič je ne omenjata tudi Camilak in Konstantin »filozof«, ki sta pisala po bitki na Kosovem.

Ta dokaz »ex silentio« v tem slučaju nič ne dokazuje. Niti ni potrebno reči, da ho-

goslovnin, piscem v Srljiji srednjega veka, ne moremo in ne smemo imputirati narodnega ponosa in znanstvenih interesov, ki jih je v njihovih naslednikih XIX. stol. zbudila nemška romantika, dovolj je, če pomislimo, kaj so s svojimi spisi nameravali. Njihovi spisi so — po tujih vzorcih posnete — »aretalogije«, ne pa »biologije« ali »biografije« v modernem smislu besede; oni opisujejo duhovno »žitije« svojih junakov, ne pa njih trivijalnega vsakdanjega življenja, kako so se n. pr. oblačili, hranili ali (recimo s petjem ali poslušanjem junaških pesmi) zahvali. Prav nohenega povoda ni, imel tak pisec, da li v biografiji kaknega srbskega svetnika zapisal, da je poslušal ali popeval junaške narodne pesmi: to je hilo zajaj nekaj tako vsakdanjega kakor jed in pijača! Pač pa je hilo to nekaj nenavadnega za vsakega tujca, tako n. pr. za Grka Nicefora Gregorasa (1326, ki sporoča samo dejstvo) ali za Slovenca Kuripečiča (1530), ki sporoča tudi vsehino in je zato Suhotiču prva veljavna priča za existenco srbske junaške pesmi. Če Nicefora odklanja, je — prav po nepotrebnem — bolj kritičen ko K. Jireček, ki mu je (Gesch. der Serben II, 90; Staat u. Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien III, 59—61) Nicefor zanesljiva priča za existenco srbske junaške pesmi že v XIV. stol. Saj je vendar preznačilno, da prvi o njej govorijo tujci, med domačini pa jo — recimo literarno, literatsko — prvi opazijo — poetje!

Ta pretirani kritikizem je piscu zastrl pogled za mnoge analogije pri drugih narodih, ki li mu bile omogočile spoznanje postanka in starosti srbske narodne pesmi. Če se omejimo samo na junaško pesem, lahko mirno rečemo, da se je razvila pri Srbih obenem z zavestjo vrednote in pomenitosti junaških činov in da ji je stalno obliko dala doha, ko se je pri Srbih razvil fevdalizem. Suhotič ne pozna Jirečkovega dela »Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien« — vsaj citiranega ne najdem pri njem —, hrez dvoina pa mu je sicer iz srbske zgodovine znano, da so hili tako hrvaški, kakor tudi srbski dinasti v prav ozkilih zvezah z dinasti zapadne in srednje Evrope, katere so posnemali. Vse, kar razlaga (97—99) o zanimanju velikašev za herojične snovi in o »dvorni poeziji« v zapadni Evropi, velja mutatis mutandis tudi za srednjeveško Srbijo. Zato je vloga, ki jo je po njegovem za razvoj srbske narodne pesmi igral Dubrovnik (156), po nepotrebnem pretirano opisana. Početek srbske narodne pesni sega hrez dvoina že v doho prvih srbskih dinastov; »Kosovo« je samo tako močna zarezka, da je ob njem stopilo v ozadje vse, kar je hilo manjšega, ker je na pozorišče stopil nov, silen nasprotnik. Kar je čul Kuripečič, je razmeroma pozna faza domačega razvoja, že v večji meri velja to kajpada za gradivo, ki ga je nahral Vuk.

Suhotič opozarja na identične fraze, sorodnega duha in mišljenje, ki se kaže v srbski narodni pesmi in drugih (107—8), iz česar se da pravilno sklěpati, da so produkt istih ali enakih razmer. Po Ten Brinku opozarja (137), da dar »petja in pesniškega ustvarjanja ni nikak celovski privilegij«, samo ne upa si te pametne misli razpresti tudi dosledno za srbsko ozemlje. Po Mabieju opozarja (138), da pri narodni poeziji ne gre v prvi vrsti za produkcijo, ampak za reprodukcijo, a ostane na sredi pota. V resnici so srbsko narodno pesem nastvarili in ohranili nadarjeni pevci, ki so pobudo za njo dobivali iz svoje okolice. Ta je lahko bila domača in tuja (mnogojezična), preprosta in učena. Tuji pevci in domači učenjaki so jim dajali nove snovi; I. Ruvarec je nekoč kratko formuliral ta del problema z besedami: »Ja mislim, da je sve ovo od nas (a tem je mislil učene ljudi) došlo«. A ne samo nove snovi so dobivali domači pevci po tej učeni, artistični poti, nego tudi cele formule, poetične klišeje. Seveda se da to le redko dokazati na ta način, kakor pri znanem klišeju »Da je nebo knjiga od hartije«, ki je v srbsko narodno pesem prišel iz — hebrejske literature (Prim. ČZN 1931, str. 223). Vse to opozarja človeka, ki se peča s študijem kake narodne poezije, da se ne sme omejiti samo na njo, ampak da mora obenem upoštevati tudi sodobno prozo.

Ta ali oni ho sedaj mogoče vprašal: če se je srbska narodna pesem razvijala po isti poti kakor na zapadu, kako da iz srbskega srednjega veka nimamo nikakega zaokroženega epa, kakor so n. pr. Nibelungi? Vzrokov za to je več: stalni konflikti med patrijarhalnimi in fevdalnimi elementi, ki so srbski narodni poeziji vtisnili neizbrisane sledove; dejstvo, da

je vse duševno stremljenje hila v rokah teologije, ki je svoje središče imela daleč izven mej države, v tujejezični okolici; ne v zadnji meri turška »lavina«, ki je srhstvo sicer konservirala, a ga obenem petrificirala.

V zaključni besedi govori Suhotić o današnjem stanju srhske narodne pesmi; ženska pesem, pravi, se ho še glasila naprej, junaška pa očitno propada in je po raznih pokrajinah že izumrla. Glavna krivca sta knjiga in šola, pred vsem pa je izginil povod, ki je ustvarjal srbsko narodno junaško pesem: gigantski, stoletja trajajoči hoj proti Turkom. Vzrokov ho pač več, ki se vsi dajo reducirati na enega: ves način našega življenja se je spremenil. Današnji beg, če se dolgočasi, vzame v roke Hörmannovo zhirko ali pa navije svoj radio, po kavarnah se politizira, slepi guslarji se umikajo ciganskim pevkam, današnji poet (k njemu denem tudi pevca) se je zaprl v slonokoščeni stolp ali pa ima ambicijo, da hi bil »povsesvjetno oekranjen« (Majakovskij) ali pa se čul z vseh plošč »His Masters Voice«, današnjega junaka skrhi, kaj ho o njegovem junaškem činu napisal jutrišnji jutranjik ali mogoče že današnji večernik, vse ljudi pa silijo razmere, da skrhno skrivajo svoje afekte. Neznansko daleč od nas so časi, ko je kralj David pred skrinjo zaveze plesal in pel. To velja za vse narode in kraje; eni so prišli prej na vrsto, na druge ho vrsta še prišla. Kar se je ohranilo v tisku, je različne vrednosti, a v vsakem primeru »zadnji vzdihljaj«. Torzi, ruševine, ki jih redko doleti sreča, da jih dohi kak Prešeren v roke in iz njih ustvari »Lepo Vido«.

Za znanstvenika, ki ga problem narodne pesmi na sploh zanima, je srbska narodna pesem nenavadno pomembna haš zato, ker lahko na podlagi zbranega gradiva in opazovanja »na licu mesta« študiramo njen razvoj v dobi preko 100 let in jo opazujemo v zadnji fazi njenega življenja. Tako imamo na razpolago dovolj — že davno ne izrabljenega — gradiva in možnost direktnega opazovanja, da določimo bijološke zakone, po katerih se je razvijala. Pogled mednarodnega sveta na srbsko narodno pesem se je v zadnji dobi histveno spremenil; dočim je hila prej predmet estetičnega uživanja, je postala sedaj objekt znanstvenega študija, ki zanima vsakoga, kdor se peča s prašanji o postanku in histvu poezije, ne samo »narodne«, pri kateremkoli narodu. Zato je nedvomna zasluga Suhotičeve knjige, da je monografično predstavila anglosaksonskemu svetu ves kompleks rezultatov in problemov, ki so v zvezi s srbsko narodno pesmijo. Pomembna pa je tudi kot delo srhskega pisca med Srbi samimi, ker se nekako zdi, da jih je zunanji svet glede znanstvenega raziskovanja njihove narodne poezije prehitel. Pri njih je hila narodna pesem vedno holj objekt narodnega ponosa in cenena, torej cenjena žrtev podjetnih založnikov ko predmet resnega študija. Sedaj pa je Srh napisal knjigo, s katero je na mah stopil v prvo vrsto mednarodnih znanstvenikov; to njegovo delo je vsled svoje široke koncepcije in intenzivne poglohitve v probleme za to polnovredna legitimacija. Samo eno željo bi še imeli: vsaj prva polovica hi naj izšla v srhskem prevodu, da hi postalata tako dostopnejša onim, ki so direktno zainteresirani na srbski narodni pesmi, n. pr. učitelji in profesorji, a ne razumejo angleščine. Brez dvoma bi to študiju srhske narodne pesmi dalo novih, krepkih impulzov, saj je knjiga odločen in krepak korak naprej na pravilni poti. Ob tej priliki hi se lahko tudi izgledile nekatere nerodnosti, kakor n. pr. piščeva razlaga hesede »uskok« (131), s katero je v nasprotju z vsemi srbskimi leksikografi od Vuka do Ristića in Kangrge, ali njegova razlaga, zakaj je deseterec izpodrinil bugarčice (160), ki se mi zdi vendar le preveč preprosta. V pozitivnem smislu pa ho lahko mnogo pridobil iz študij S. v. Matića o tvorcih srhskega narodnega era (Српски књижевни гласник, 33) in principih srhske verzifikacije (Годишњика Н. Чушина 30, 40). Matić je umno in trezno raziskoval domače razmere, zato hodo njegovi rezultati dobro dopolnilo Suhotičevim, ki se naslanjajo pretežno na zapadne razmere.

J. A. Glonar.

-Sbornik prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929. Svazek II. Prednášky. Uspořádal J. Horák, M. Murko, M. Weingart a St. Petira. Praha 1932, 8°, 1137 str.

V spomin stoletnice smrti J. Dobrovskega se je vršil oktobra leta 1929. v Pragi kon-

gres slovanskih filologov, ki pa so se ga udeležili še v večji meri književni zgodovinarji. Pri tej priliki se je vršilo 70 predavanj; razen dveh pedagoško-didaktičnih jih je bilo 35 v literarnozgodovinski, 33 pa v jezikoslovni sekciji. Pripravljalni odbor je lansko leto izdal ta predavanja in še dodal tistih 16, ki so jih znanstveniki sicer poslali kongresu, a jih niso prečitali, ker se njihovi avtorji niso mogli udeležiti kongresa. Razprave se vrste v francoščini, nemščini, italijanščini, deloma v novogrščini in v vseh slovanskih jezikih razen v slovenščini, kajti edini slovenski sotrudnik — prof. dr. Kidrič — je priobčil o svojem ohsežnem delu »Dobrovský in slovenski preporod njegove dobe« le kratek francoski posnetek.

Na omejenem prostoru se ni mogoče spuščati v naštevanje vseh važnejših izsledkov in jih oceniti; zadovoljiti se moramo s tem, da omenimo le nekatere najvažnejše razprave, ki posegajo tudi v zgodovinsko področje.

Eden izmed najholjših poznavalcev Dostojevskega, Rus A. Bem, razpravlja v obširni študiji, ki prinaša mnogo novega, o umetniški polemiki Dostojevskega s Tolstim. Kdor hoče proučiti v globine duš teh dveh ruskih genijev, mu ho Bemova razprava doher pripomoček.

Pregledna in informativna so izvajanja ukrajinskega profesorja L. Bileckega o glavnih strujah ukrajinske znanstvene literarne kritike v zadnjih petdesetih letih. Za ukrajinsko književnost in književno kritiko pomeni popoln prelom leto 1876., ko je ruska carska vlada s t. z. Jozefovičevim cirkularom prepovedala vsak tisk v ukrajinskem jeziku. Ukrajinske knjige so izhajale odslej v Lvovu, Ženevi in Pragi. Literarnozgodovinske in folkloristične študije, ki so se tikale Ukrajincev, so mogle izhajati tudi v ruskih časopisih, če so bile napisane v ruščini. Na področju caristične Rusije je ukrajinska literarna kritika delovala v dveh važnih pravicah. Najprej je skušala rešiti literarnozgodovinska vprašanja, ki so bila sporna med Rusi in Ukrajinci, to na jezikoslovnem in zgodovinskem področju. Saj je prepoved ukrajinskega tiska sama po sebi valjevala Ukrajincem nalogo, da razčistijo odnos ukrajiniščine do ruščine. Razen tega pa je bilo po l. 1876. vodilnim ukrajinskim duhovom jasno, da si bo mogla ukrajiniščina pridobiti ugled in veljavo samo z velikimi literarnimi vrednotami. Zato se poglobi literarna kritika tako z ozirom na strogo umetniške in književne zahteve kakor tudi v literarnozgodovinskem raziskovanju in vrednotenju. Ukrajinska književna kritika je preživela v zadnjih letih tri temeljne faze svojega razvoja: 1. dobo do revolucije leta 1905., ko je ruska vlada ukinila prepoved tiskanja v ukrajiniščini; 2. dobo do holjševiške revolucije leta 1917.; 3. dobo po revoluciji. Že v prvi dobi sta M. Daškevič in Veselovskij pokazala Pogodinovo teorijo, da so do 13. stoletja živeli v sedanji Ukrajini Rusi, ki so za tatarskih vpadov prenesli na sever narodne pesmi, ki se imenujejo biline. Kljub temu pa ni prišla z dnevnega reda polemika o začetku ukrajinske književnosti. Po letu 1905. je pa postala ta polemika brezpredmetna, vse do l. 1914., ko začno za svetovne vojne Rusi zopet pritiskati Ukrajince. Tedaj je zopet načel vprašanje S. Smalj-Stockyj. Med tem sta se izcimili na Ukrajini dve šoli literarne kritike. Simbolistična šola A. A. Potebnja je obvladala harkivsko univerzo, Kijiv pa je tvoril središče filološke kritike, ki se ji je pod Jagičevim vplivom pridružil Lviv. Dočim so se v prvih dveh dobah razvijale posamezne struje literarne kritike svobodno, je od holjševiške revolucije mogoč svobodni razvoj samo v marksistični smeri. Kijivska Ukrajinska znanstvena akademija, ki so ji presahnili vladni viri, ker velja za kontrarevolučno, vsled požrtvovalnosti svojih članov še vedno deluje. V. Peretc je sedaj tu najizrazitejši predstavnik filološke, genialni zgodovinar in literarni zgodovinar, M. Hruševskij, pa sociološke smeri literarne kritike.

Perečih ukrajinskih vprašanj se dotika tudi J. A. Javorskij v svoji razpravi o pomenu in mestu Zakarpatja (Podkarpatske Rusi) v občni shemi ruske književnosti. Po mnenju J. Javorskega se podkarpatoruska književnost tako zelo približuje ruski, da jo smatra za enega izmed delov ruske književnosti, ki je nastal na ozemlju podkarpatskoruskega narečja. Deli jo v štiri periode. Prva obsega prevode cerkvene književnosti in se končuje v začetku 17. stoletja. Druga doba se peča predvsem z razlago evangelijev, obsega pa tudi romane o

Aleksandru Velikem, Varlaamu in Joazafu itd. Sredi 18. stoletja se začne tretja doba, ko se književnost poslužuje zlasti latinskega in madžarskega jezika. Z A. Duhnovičem se začena moderna doba. Ukrajinsko smer podkarpatske književnosti proglašajo Javorskij za nekaj gališki import.

Za ukrajinsko proglašajo Podkarpatsko Rusijo Filaret Kolessa v študiji o karpatskem ciklu narodnih pesmi. Bavi se posebno z vzroki in vplivi, ki so razširili enake motive in celo skoraj doslovne prevode pesmi med Ukrajince, Slovake, Čehe in Poljake.

Važen prispevek k slovanski literarni zgodovini so izvajanja Aleksandra Kolessa o raziskovanjih in izdajah slovanskih spomenikov apokrifne literature. S slovansko idejo v spisu starodavnih ruskih književnikov se peča M. V. Šahmatov, B. Šwela pa piše v svojem dolnelužiškoosrbskem jeziku o slovanskih sledih v dolnelužiškoosrbski književnosti. O zapisovalcih in izdajah lužiškoosrbske narodne poezije v prozi piše J. Páta.

Eden izmed najdragocenejših prispevkov so razglabljanja o ciljih in metodi primerjajočega proučevanja slovanskih književnosti. Avtor A. Voznesenskij, po rodu Rus, odločno zavrača sedaj skoraj splošno veljavno proučevanje literature, ki je preveč odvisno od metod in teoretičnih izvajanj prirodnih znanosti, kar se konkretno vidi na tem, da prevladuje v znanosti o književnosti zgodovinsko raziskovanje in da je postala ta znanost v glavnem samo zgodovina literature. Po mnenju A. Voznesenskega more biti temelj za proučevanje literarne znanosti samo ta ali oni posebni element umetniškega ustvarjanja, ki se javlja kot literarno dejstvo. Le umetniške aktivnosti kot raznolikost in celota morejo biti predmet literarnozgodovinskih študij. Zgodovinska stran te znanosti ni najvažnejša, ampak ima samo toliko pomena, kolikor pomaga objasniti umetniško ustvarjanje in umetniške vrednote. Pri primerjalnem proučevanju raznih književnosti opozarja na napako, da se slične snovi in slični motivi proučujejo hrez ozira na umetniško obliko. Pisec se ne zadovolji samo z ugotavljanjem nedostatkov, ampak podaja tudi konkretne smernice za proučevanje literatüre v smislu svojih zahtev. Glede slovanskih književnosti predlaga sintetični študij na temelju literarnih slogov in tokov, v ozki zvezi s podobnimi gibanji v svetovni književnosti, ker ho se na ta način še jasneje pokazal pomen slovanstva in posameznih slovanskih narodov v kulturnem razvoju človeštva. Obširna izvajanja A. Voznesenskega zaslužijo vsjo pozornost. Ker so važna ne samo za ozek krog znanstvenikov, ampak v enaki meri za posredovalce literarnih znanosti po srednjih šolah, bi bilo umestno prevesti jih v slovenščino.

Nova pota v literarni zgodovini odkriva tudi P. Sakulin, priznani idejni voditelj ruskih marksističnih književnih zgodovinarjev. Sakulin opozarja, da je literarna znanost vobče upoštevala, zlasti v novejši dobi, samo pisano književnost priznanih literatov, ne pa ustne književnosti, ki se še vedno razvija kot izraz prav ljudske duše. Tudi iz književnosti veje duh posameznih razredov. Literarni zgodovinar ga ne sme zabrisati, ampak proučevati in pokazati pri tem organsko enotnost vsega literarnega procesa.

Več študij je posvečenih posameznim slovanskim književnikom, njihovim medsebojnim odnosom ter posameznim dobam v literarnem razvoju.

J. Matl podaja v nemščini sintetičen pregled romantike in realizma vseh južnih Slovanov v 19. stoletju. Bavi se s slogom, snovjo, motivi in umetniškimi vrednotami teh dveh tako važnih književnih struj. Albert Pražák se peča s sedanjim stanjem slovaške literarne zgodovine in njenimi nalogami v bližnji bodočnosti. Važne in zanimive podatke prinašata in objasnjujeta študiji J. Rozenkranca o Turgenjevu in Saltikovu ter Zoje Rozove o Sumarkovu in Krylovu. M. Szykowski piše o poljskih vplivih na češki preporod, J. Janów pa primerja ruski in poljski literarni razvoj od XVI. do XVIII. stoletja. J. Golašek ocenjuje ogromni zgodovinski pomen »Księci narodu polskiego« Adama Mickiewicza in »Knyhy bytija ukrainkoho narodu« Ukrajinca Nikolaja Kostomarova in skuša dokazati, da je Kostomarovo delo nastalo pod Mickiewiczovim vplivom. Vsestransko prikazuje z marksističnega stališča kmetstvo in proletarsko poezijo v Sovjetski Rusiji G. Patrik.

Nazorno kaže, kako je revolucija razvezala tvorne sile v ruskih delavcih in kmetih in jih začela uveljavljati tudi v književnosti.

M. Laskaris opozarja na prevode srbohrvatskih narodnih pesmi v novogrščino, ki so bili do sedaj srbohrvatski literarni zgodovini nepoznani. Prevajal jili je znan občudovalec srbohrvatskih narodnih pesmi Nikola Tommaseo, ki je pisal po večini v italijanščini. Novogrške prevode je priročeval leta 1864. in 1865. v reviji *Χρυσάλλις*. Kolikor sem razbral iz primerov na dvanajstih straneh, je novogrški prevod precej svohoden, skuša pa ohraniti godbo glasov originala, kjer je to mogoče.

Romunski slavisti so objavili več prispevkov. Med njimi gre prvo mesto razpravi o slovansko-romunski literaturi XV. do XVII. stoletja. Napisal jo je P. Panaitescu. Ta del literarne zgodovine zanemarjajo slavisti, češ, da je sestavni del romunske književnosti, romunski znanstveniki pa se za to dobo ne brigajo, češ, da je ta literatura v resnici slovanska, ker je pisana v slovanskem duhu in jeziku. Obširno razpravlja Panaitescu o začetku slovanskih literarnih vplivov na Romune, zlasti bolgarskih in srbskih, natančneje se bavi z versko in svetovno književnostjo, s slovanskimi tiskarnami v nekdanjih romunskih kneževinah in z renesanco slovanske književnosti v Romuniji v XVII. stoletju.

Med lingvističnimi razpravami bo zanimala tudi zgodovinarja studija poljskega znanstvenika Le hr · S p l a w i ŋ s k e g a, ki skuša posvetiti v temo praslovanskih narečij. Velikega praktičnega pomena so izvajanja H. B a t o w s k e g a o perečem problemu transliteracije sedanje »graždanke«, t. j. pisave pravoslavnih Slovanov.

Knjigi so dodani francoski posnetki, seznam lastnih imen in besed ter stvarno kazalo. Delo je izredno bogata zakladnica pri študiju ne samo slovanskega literarnemu zgodovinarju in jezikoslovcu, ampak tudi zgodovinarju. Nekatere razprave so sicer izšle že prej v različnih časopisih, vendar pa je večina izmed njih pristopna samo v največjih knjižnicah. Zato je lili umesten sklep redaktorjev, da so izdali vsa predavanja, opravičljiva pa je tudi nepraktična oblika predelane knjige. Cena 250 Kč (560 Din) je za tako delo razmeroma zelo nizka. Vso pohvalo zaslužijo izdajatelji, uredniki in Državna tiskarna v Pragi, ker je delo skoraj brez tiskovnih napak, kar pri tisku v 15 jezikih pač ni malenkost. J. Š e d i v ý.

Wengert Hermann, Die Stadtanlagen in Steiermark. Graz 1932. 84 str. 4°.

V naši domači literaturi je, če izvzamemo Steleta in Mačkoviška, proučevala tip mesta edino geografija. Pri Francozih in Nemcih si podajajo v tem študiju roko zgodovina, geografija, umetnost in arhitektura. V srednji Evropi, kjer sega postanek mest večinoma v srednji vek, v nasprotju z zapadno in južno Evropo, kjer obstaja kontinuiteta mest od starega veka, in vzhodno Evropo, kjer so mesta, razen nekaterih vojaških in upravnih središč, novejšega izvora, so Nemci proučevali predvsem v srednjem veku nastala mesta, in to v kolonizacijskem ozemlju vzhodno od Labe. Alpsko kolonizacijsko ozemlje je ostalo manj raziskano. Pri študiju nemških in čeških mest ngotovljena načela je Wengert uporabil v pričujoči študiji, potem ko je deloma o tem poročal že v *Blätter für Heimatkunde* 1932, in podal sliko vseli štajerskih mestnih naselij v srednjem veku kot tipov selišč.

Po nastoju imamo po Wengertu mesta, ki so se razvila iz trgov (Maribor, Celje, Slov. Bistrica in Ptuj), nadalje mesta, ki so nastala kot novi trgi v bližini starejših selišč (Slovenjgradec in Radgona) in mesta, ki so bila kot taka ustanovljena na zeleni trati (na Slov. Štajerskem tega tipa nimamo). V izobliki mestnega tipa odločujejo primarni (trg, ohramba, pridobivanje življenjskih potrebščin) in sekundarni (ulice, ceste) elementi, ki so se v toku časa strnili v eno. Tvorini mestni elementi nastopajo že pri trgih, kjer zazidajo tržani okolico trga v mestnem smislu besede z enakomerno širokimi stavbami (v Brežicah n. pr. 10 m), ki se raztezajo od trga nazaj po 80—100 m, (n. pr. v Mariboru). Število stavb okoli trga je bilo sorazmerno majhno in je znašalo v Mariboru 30—40. Primitivno obliko trga najdemo v Ptuj v razširjeni Prešernovi ulici, pa tudi v Mariboru, kjer je trg na vzhodu razširjena

Koroška cesta. Z ustanovitvijo mest se polagoma razvijejo ceste iz trga in proti trgu, kjer so se naseljevali zlasti obrtniki, ki rahijo vodo, in oni ki so živeli od prometa. Nezazidani prostor pa je ostal ob mestnem zidu (Slovenjgradec). Središče mesta je ostal trajno trg. Vzporedno s trgovinami so nastale gospodarske ulice, ki so omogočale vhod v gospodarska poslopja od zadaj in izven trga; ohoje so zvezale prečne ulice. Vae ulice so pravilno razporejene, kar izhaja iz parcelacije zemljišč in iz geometrične miselnosti gotike. Težnje po smotrenem redu v mestni zazidavi najdemo že v XIV. stoletju n. pr. v Ptujju. Za nadaljnje tipologiziranje mest so važne cerkve, samostani, gradovi, bolnice, ki so stale vedno izven trga, in one ceste, ki so služile daljnemu prometu. Kjer so se razvila mesta iz trgov, so se razvijali navedeni gradbeni principi, v kolikor so to dopuščale zemljepisne prilike (Celje, Maribor, obratno Ptuj).

V podrobnih ohranavi poedinih mest je Slovenjgradec primer neposredno ustanovljenega mesta s podolžnim trgovinami, Radgona pa mesta, kjer imamo trg pravokotno na podolžno mestno os. Ostala naša mesta so primeri, ki kažejo razvoj iz predhodno že obstoječega trga.

Wengert izhaja iz predpostavk tehnike, za katere mu služijo zgodovina in zemljepis samo kot sekundarna oporišča.

Z zemljepisnega vidika spadajo vsa naša mesta v vrsto kolonizacijskih selišč in predstavljajo prvotno samo večji tip mestne vasi. Izjemo v tem oziru tvori Celje, kar pa razloži rimski izvor mesta. Sigurno moremo izvajati tudi Ptuj s središčem v Prešernovi ulici iz rimskih temeljev. Za rimski most vemo, da je prečkal Dravo pri današnjem muzeju in neposredna okolica ptujске mestne ž. cerkve je vsebovala rimske starožitnosti; zvezo med obema pa tvori prav Prešernova ulica. Za kontinuiteto ptujškega selišča govorijo tudi staroslovenski grobovi pod Gradom in zgodnje ime civitas, o čemer je domneval že Pirchegger, da izhaja iz rimske dobe. To in pa geomorfologija ozemlja med Gradom in Panoramom potrjuje izvor srednjeveškega Ptujja iz rimskega selišča ter odklanja naziranje o trgovski cesti na levem bregu Drave med Ptujem in Mariborom, za katero tudi nimamo nohenih zgodovinskih podlag in za katero tudi niso obstajali predpogoji v terenu, pa tudi ne v daljnem prometu in trgovini, katere pomen Wengert med razvojnimi silami naših mest daleko precenjuje (Kulischer).

Če je pri Ptujju potrebno poudariti zgodovinsko osnovo, pa moramo drugje, n. pr. pri Slov. Bistrici poudariti zemljepisno osnovo. Pri tem je važno, da Wengert v isti meri podcenjuje kmetijstvo v naših srednjeveških mestih, kakor precenjuje pomen velike trgovine. Izraziti agrarni značaj naših mest po franciscejskih mapah, iz katerih je rekonstruiral Wengert srednjeveške tipe naših mest, dokazuje našo predpostavko o izvoru mest iz kolonizacijskih vasi. Pri Slov. Bistrici imamo na črti Gradišče - Šolska ulica vzporedno s potokom Bistrico potekajoče kmetijsko selišče, ki ga križa nad Gradiščem velika cesta in katerega trgovski in mlajši značaj je evidenten.

V tipu mest so nadalje važne takozvane gospodarske ulice. Na Slovenskem Štajerskem so te razvite kot vzporedne ulice k mestni osi, to je k trgu. Za tip mesta so enako važne prečne ulice, ker se kot dovozne ulice razvijejo v tesnih, majhnih širinah, proti katerim so s trgovinami vzporedne ulice relativno široke (Mariborski koledar 1933), vsled česar haš dovozne ulice rešijo vprašanje o izvoru tesnih in ozkih mestnih ulic.

Primerov o ustanovitvi naših trgov na Slov. Štajerskem nimamo. Večinoma nahajamo kraje kot trge že prvič omenjene in prav tako ne vemo ničesar o ustanavljanju naših mest na zeleni trati. Kot tipi selišč pa se nam predstavljajo trgi in mesta prvotno kot večje kolonizacijske vasi, katere spoznamo kot trge ali mesta po zgodovinskih podatkih, sejmskih in mestnih pravicah, ali pa po nazivih, ki kažejo njih privilegirani značaj. Za razvoj tipov mest in za njih povečavo so važni privilegiji, ki mesta z obrtjo in trgovino razširijo. Ustanovitve selišča samega pa mora hiti agrarnega značaja, ker o meščanstvu v dobi naturalnega

gospodarstva ne moremo govoriti, in pa ker so naša mesta že do pred 100 leti nosila izrecno agrarni značaj.

Srednjeveški tip mesta se zato druží s tipom kolonizacijske vasi, (n. pr. Brežice, Slovenjgradec), loči se pa od njega tam, kjer se širi mesto na rimskih temeljih (Celje), ali kjer so ga vojaški in zemljepisni razlogi pretvorili (Ormož). Razlika med vasjo in mestom pa nastopi, ko privilegiji po nastopu denarnega gospodarstva privilegirana selišča povečajo in razvijejo, pri čemer sodelujeta tudi plemstvo in cerkev.

Oprema Wengertovega dela je vzgledna. Poleg jasnih tločrtov ponazorujejo posamezne mestne primere prvovrstni aerofotografični posnetki, ki kažejo pot, po kateri moramo hoditi tudi mi.

Franjo Baš.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

I. — Redni letni občni zbor se je vršil dne 11. decembra 1932 ob 10. uri v čitalnici študijske knjižnice. Otvoril ga je radi obolelosti predsednika dr. Fr. Kovačiča podpredsednik dr. Jos. Tominec, ki je opravičil zadržanega predsednika in ugotovil sklepčnost. V nadaljnjih hesedah je podčrtal tradicijo društva in ugotovil, da je društvo delovalo v smislu že ustaljene tradicije tudi v preteklem letu.

Nato je poročal tajnik han. arhivar Fr. Baš:

Odhor je imel v preteklem poslovnem letu 8 odhоровih sej, odposlat in prejel pa je 614 dopisov. Na zunaj izgleda, da je postalo tajniško delovanje v primeri s prejšnjim letom manj živalno; dejansko pa ima ta padec svoj vzrok v reorganizaciji ekspedicije ČZN in v stremljenju, da se kar največ vprašanj reši v osebnih stikih in z osebnimi intervencijami. Društvo šteje 3 častne in 509 rednih članov. Padec članstva ima svoj vzrok v vedno težji gospodarski krizi, ki jo ZDM čuti tudi pri subvencijah. Izostala je državna podpora, pač pa je ZDM stala vedno ob strani v prvi vrsti kralj. banska uprava Dravske banovine in mestna občina mariborska. Z njuno pomočjo je ZDM šlo preko vseh težkoč ter ni v svojem delu zaostalo, ampak napredovalo. To moramo poudariti radi tega, ker so letos morale vse naše znanstvene organizacije omejiti svoje delo, medtem ko je naše društvo napravilo korak naprej. Naše glasilo ČZN, ki je dosedaj izhajal dvakrat na leto, je v stremljenju, da upostavi ožje stike med društvenim odborom in članstvom, začel izhajati štirikrat na leto. Radi programa za 1933 sta se sicer morali strniti številki 3-4 ČZN v eno, zato pa je izšla priloga AZN v povečanem obsegu. Odhor je pripravil za 1933 izdajo posebne ptujske številke, za katero se je vršil dne 14. VII. v Ptujju sestanek s sodruđniki in z Muzejskim društvom v Ptujju. Na novo je stopil ČZN v zameno z Besedo o sodobnih vprašanjih v Ljubljani in z Biblioteca Comunale Vincenzo Joppi v Vidmu (Udine). Nadaljevala se je publikacija umetnostnih spomenikov z izdajo drugega zvezka M. Maroltove Dekanije Celje, ki inventarizira cerkvene umetnine celjske okolice. Žal, da ta lepa publikacija ni našla odziva v javnosti. Danes, ko se vsepovsod poudarja kulturna samobitnost, obvladujejo našo javnost prevodi in tuji duševni proizvodi, prezira pa se baš tisto, kar kaže domačinstvo v svojem najvišjem poletu. Prevzemanje iz velikega sveta prevladuje in radi tega bo ena velikih bodočih društvenih nalog, da v javnosti poglobi domačinsko zavest in stik s preteklostjo domače grude. Kajti naša kultura mora rasti iz domačih tal, tujina ji more dati samo delovne metode in idejne vidike. Če upoštevamo to dejstvo, potem šele moremo ponovno potrditi velik pomen in potrebo po društvu, kakor je naše. Naša prosveta je sicer prodrla do zadnje gorske vasi in

med vse stanove, zajela je povsod površine, manjka pa ji globine in stikov z rodno zemljo. Zato je toliko bolj razveseljivo, ko je doseglo ZDM uspeh v ustanovitvi Banovinskega arhiva v Mariboru. Kralj. hanska uprava Dravske banovine je po uvidenosti pomočnika lana dr. O. Pirkmajerja prevzela z odloki I. No. 168/5 od 16. VI. 1932 in I. No. 489/3 od 26. VI. 1932 v svojo upravo arhivalije ZDM. Nova znanstvena ustanova je dohila prostore v dveh sobah sreskega načelstva, tako da so ji dane začetne možnosti razvoja. ZDM ho tudi v nadalje sodelovalo na izgraditvi Banovinskega arhiva, kakor je delovalo na razvoju arhiva dosedaj. To je dokazalo, ko je na eni strani pripravilo arhivski pravilnik in poslovnik, na drugi strani pa z zbiranjem arhivalij. V preteklem letu je ZDM pridobilo korespondenco dr. Fr. Rosine (daroval dr. Igor Rosina), kupilo na licitaciji v Puhenštajnu graščinske arhivalije, pridobilo po društvenem predsedniku občesno zupučino dr. G. Gregorčeca, pisatelj Fr. Ks. Meško je daroval svojo korespondenco, notar O. Ploj korespondenco J. Ajleca, J. Mravljak pa prepise vuzeniških in dravograjških arhivalij ter biografiji P. Kresnika in J. Pistorja. V. Novak je daroval sliko Petra Novaka, E. Baumgartner italijanska vojna lepaka, dr. M. Kovačič resolucijo »Jadrana«, dr. P. Strmšek isto in zagrebški visokošolski letak, ravnateljstvo klasične gimnazije osmrtnice gymn. profesorjev, J. Gotec akte iz Celja in iz vojne 1848-49 v Severni Italiji, dr. Fr. Mišic akte o njegovem izgonu s Koroškega, N. Vrabl arhivalije falskega broda in dr., razni izdajatelji pa sodobne lepake predvsem z gospodarsko vsebino. Vse to je ZDM pridobilo brezplačno, za kar se darovalcem iskreno zahvaljuje. Poleg puhenštajnskih arhivalij je kupilo edino rokopisno kroniko trga Planine, katero je napisala A. Wambrechtsamer. Kakor pri arhivu je ZDM sodelovalo tudi pri študijski knjižnici z oddajo zamen, z nakupovanjem knjig in s sodelovanjem pri reševanju aktualnih vprašanj, kakor pri nastavitvi naslednika D. Žunkoviču in pri vprašanju eventualne premestitve knjižnice, oziroma čitalnice. Smisel za našo preteklost in naše pokojne kulturne delavce je poizkusilo vzhuditi z vzdavo spominske plošče na rojstni hiši A. Aškercu (ČZN XXVII, str. 115—118). Skupno z Muzejskim društvom v Mariboru je sodelovalo pri vseh vprašanjih, ki se tičejo preteklosti in zunanosti Maribora, kakor pri poizkusu, da se renovira steber za večno luč pri stolnici, in pri določevanju prostora za mariborsko pravoslavno cerkev. Deloma so s tem v zvezi tudi sestanki zgodovinarjev, ki so se vršili od jeseni vsakih štirinajst dni in na katerih so se obravnavali problemi, kakor prvi narodnostni spor v Mariboru (J. Glaser), prazgodovinske najdbe v Mariboru (Fr. Baš) ali problemi mariborske znanstvene organizacije. Sestanki zgodovinarjev imajo namen, ojačiti stike med društvom in društveniki ter buditi čut za znanstveno delo in kritično sodelovanje. Negaodne so bile dosedanje razmere v društvenem tajništvu, ki ni imelo primernih prostorov, tako da je bilo trajno gost študijske knjižnice. Ko se je poleti izselila Uradniška menza iz pritličnih prostorov v kazino, je ZDM napravilo pri mestni občini potrebne korake, da dobi del teh prostorov. Delo društva v teku enega leta je samo člen v verigi daljšega delovanja. Ko polagamo danes račune, smemo s ponosom poudariti, da smo šli naprej. Kdor ne napreduje, nazaduje. Storili smo to, kar je bilo v naših močeh, in poročamo o tem, kar se je doseglo. O namerah in poizkusih, ki smo jih začeli, ne govorimo, kajti o njih homo mogli govoriti tedaj, če bodo in kadar bodo uspeli.

Tajnikovo poročilo je vzel odbor soglasno na znanje. Za tajnikom je poročal blagajnik, upravnik Niko Vrabl. Iz njegovega poročila posnemamo:

Pregled računov za poslovno leto 1932 (od 3. decembra 1931 do 7. decembra 1932) kaže 243.944.72 Din prometa, in sicer 93.831.77 Din dohodkov, 13.801.— Din prebitka pri skladu za topografijo umetnostnih spomenikov in 19.464.20 Din ostalega prebitka, izdatkov pa 116.907.05 Din.

Med dohodki moramo z zahvalo omeniti kot najvišjo postavko podpore v skupnem znesku 55.942.— Din: iz državnega proračuna za 1931/32 15.000.— Din, od kralj. hanske nprave v Ljubljani 32.000.— Din, od mariborske mestne občine 6.000.— Din, od denarnih

zavodov 1.303.— Din (med temi: 1.000.— Din od Spodnječatarske ljudske posojilnice v Mariboru) ter 1.639.— Din od zasebnikov.

Na članarini je bilo vplačano 18.200.30 Din: 6 članov je plačalo za 1929, 23 članov za 1930, 98 članov za 1931, 202 člana za 1932, 18 članov za 1933 in 2 člana za 1934.

Najvišja postavka med izdatki so stroški za društveno glasilo ČZN s prilogo AZN, in sicer 56.884.— Din: za tisk, vezavo in klíšeje 43.665.— Din in za honorarje 13.219.— Din.

Druga važna društvena publikacija je drugi snopič Mzroltove Dekanije Celje, za katerega je bilo 34.031.50 Din izdatkov: 28.325.— Din za tisk, klíšeje in vezavo, 5.706.50 Din pa za honorarje in fotografije. Zaradi tega visokega izdatka in ker so znašali dohodki na naročnini samo 4.110.— Din, podpore pa v ta namen ni bilo nobene, se je moral primanjkljaj 16.186.30 Din kriti iz rednih društvenih dohodkov.

Za pomnožitev knjižnice je društvo izdalo 3.297.39 Din, za arhiv 1.242.— Din.

Izdatki za Levatikovo proslavo so znašali 159.50 Din, za vzdavo spominske plošče Antonu Aškercu pa 1.179.50 Din.

Končni prebitek znaša letos samo 10.130.62 Din. Ker krije redna članarina komaj eno tretjino stroškov za Časopis z Arhivom, hode moglo društvo svoje glasilo s prilogo izdati v dosedanjem obsegu samo, če se podpore ne bodo znižale.

Ko je občni zbor soglasno odobril blagajnikovo poročilo, je poročal knjižničar, ravnatelj Janko Glaser. Njegovo poročilo je vključeno v poročilu o študijski knjižnici.

V imenu preglednikov računov je poročal starešina drž. tožilstva dr. I. Jančič, ki je izjavil, da so pregledniki pregledali računске knjige in priloge ter našli vse v popolnem redu. Predlaga absolutorij s pohvalo, kar občni zbor soglasno sprejme.

Pri volitvah preglednikov računov so bili izvoljeni za prihodnje leto dr. Ivan Jančič, odvetnik dr. Andrej Vebler in dvorni svetnik v pokoju dr. Jos. Kronvogel.

Pri slučajnostih je poročal ravnatelj J. Glaser, da obstoji namera, dvigniti družalni pomen velike kazinske dvorane s tem, da se ji priklopi od študijske knjižnice čitalnica in da se premesti del knjižnice v pritličje v prostore bivše uradniške menze, knjižnični prostori v pritličju in v prvem nadstropju pa se zvežejo s polžastimi stopnicami. Velika kazinska dvorana bi se v tem slučaju oddala v uporabo oficirskemu zboru kot oficirski dom. Po daljši debati, katere so se udeležili dr. I. Jančič, N. L. Vrabl, mag. pharm. Fr. Minařik, J. Glaser in tajnik, je bila soglasno sprejeta resolucija: Občni zbor ZDM, ki je solastnik študijske knjižnice, uvideva potrebo po oficirskem domu v Mariboru, smatra pa, da zahteva dosedanji in predvideni hodoči razvoj študijske knjižnice, da se ji zasuřurajo vsi dosedanji prostori in da se ji v svrbo nadaljnega razširjenja priključi tudi velika kazinska dvorana. V slučaju, da bi se to ne zgodilo, bi bila odvzeta študijski knjižnici v dobrem letu možnost za nadaljnji razvoj. Pri tem opozarja občni zbor tudi na velike materijalne izdatke, ki bi bili potrebni v slučaju vsakega premešćanja študijske knjižnice; ti izdatki bi ne dvignili razvoja študijske knjižnice, valed česar bi bili v času današnje gospodarske krize še posebno neupravičeni.

Mag. pharm. Fr. Minařik je razložil vsebino arhivalij na graščini Fali. Na njegovo tozadevno vprašanje mu je tajnik pojasnil, da zadeva pridolovitve falskega arhiva zaenkrat še ni aktualna, da pa za sedaj tudi ne obstoji nevarnost, da bi odšel falski arhiv v tujino. Banovinski arhiv ima stvar v evidenci.

S tem je bil dnevni red izčrpan in podpredsednik je ob 11.55. uri zaključil občni zbor.

II. — Proslava tridesetletnice ZDM. Dne 17. marca 1933 je poteklo 30 let od ustanovitve sestanka ZDM. Ko sta prejela predsednik Zgodovinskega in Muzejskega društva prelat dr. Fran Kovačič in blagajnik Zgodovinskega ter preglednik računov Muzejskega društva pravnik Niko I. Vrabl s najvišjega mesta odlikovanji za svoje kulturno delo, sta sklenila odbora Zgodovinskega in Muzejskega društva slovesno proslaviti društveni tridesetletnici; Muzejsko društvo v Mariboru se je proslavi priključilo kljub temu, da je ono eno

leto starejše od Zgodovinskega, ker dopolni mariborski muzej letos trideset let svojega obstoja.

Proslava tridesetletnice obeh društev se je vršila dne 19. marca v veliki kazinski dvorani. Ob 1/4 na 11. uro jo je otvoril podpredsednik ZDM dr. Jos. Tominašek z daljšim govorom, v katerem je poudarjal, kako sta ZDM in MDM pod vodstvom predsednika in s krepkim sodelovanjem blagajnika, oziroma preglednika računov pomen, ki ga ima zgodovina za življenje, praktično uveljavila z ustanovitvijo muzeja, arhiva in knjižnice, ZDM samo pa še z izdajanjem ČZN. Vse te ustanove so vzrastle iz nič; oh svojem nastoju je bilo zlasti ZDM brez ugleda, danes pa obhajamo proslavo tridesetletnice v krogu zastopnikov vsega kulturnega Maribora. Pozdravi na to zastopnika Dravske hanovine, pomočnika bana dr. O. Pirkmajerja, mestnega načelnika v Mariboru dr. F. Lipolda, rektorja univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani dr. M. Slaviča, zastopnika knezoškofa lavantinskega stolnega dekana dr. M. Vraberja, ravnatelja mariborskega hogoslovnega učilišča dr. F. Cukalo, zastopnika komandanta mesta podpolkovnika Nikoliča, sreska načelnika za Maribor levi in Maribor desni breg, dr. M. Ipavca in M. Makarja, starešino drž. tožilstva dr. I. Jančiča, senatorja dr. M. Ploja, ravnatelje mariborskih srednjih šol M. Mastnaka, dr. M. Herica, F. Kadunca, M. Dolenca in J. Priola, zastopnika Muzejskega društva v Ptujju J. Smodiča, predsednika Ljudske univerze v Mariboru inž. J. Kukovca, zastopnike vseh mariborskih kulturnih organizacij in vse članstvo. Predlaga hrzovjavo Nj. Veličanstvu kralju: »Zgodovinarji, zbrani na proslavi tridesetletnice Zgodovinskega in Muzejskega društva v Mariboru, izražajo svojo globoko udanost vrhovnemu čuvarju znanosti Njegovemu Veličanstvu Aleksandru I., kralju Jugoslavije, ki je edina in največja garancija za razvoj znanosti v našem narodu.« Brzovjavo so navzoči z ovacijami sprejeli. Nato prosi mestnega načelnika dr. F. Lipolda, da prevzame predsedstvo.

Dr. Fr. Lipold se zahvali za pozdrave in prevzame predsedstvo, da dokumentira s tem, da je ves Maribor za ustanovami, ki slavijo danes tridesetletnico. Poudarja zasluge dr. Fr. Kovačiča, ki je pred 30 leti zbral v Mariboru krog delavcev, katerim je pokazal nacionalno važnost naše severne meje. ZDM je dvignilo Slovence v Podravju do sposobnosti zadostiti velikim kulturnim nalogam, ki so pomagale političnemu delu. Z rešitvijo svojih kulturnih nalog je ZDM odločevalo pri določitvi naših severnih mej; ZDM je krojilo meje pri zeleni mizi na isti način, kakor jih je krojil general Maister na terenu. Skoro v istem času je bilo ustanovljeno MDM, ki je zavrlo odtok zgodovinskega gradiva v Gradec. Po prevratu je nastal iz muzejskih zbirk ZDM, MDM in lavantinskega škofijskega muzeja današnji muzej; mestna občina je knjižnici obeh društev povzdignila v današnjo študijsko knjižnico, banovina pa je iz društvenih zbirk arhivalij ustanovila Banovinski arhiv; nastale so tri znanstvene ustanove, na katere more biti Maribor ponosen. Manjka nam samo še Galerija slik; ko bo Maribor imel tudi to, potem bomo mogli govoriti o mariborski akademiji.

Tajnik obeh društev, han. arh. Fr. Baš je podal zgodovinski pregled in znanstveni pomen dela obeh društev. Inicijativa za vsako znanstveno ustanovo mora iziti iz naroda in iz naroda mora izhajati akcija, ki pripravi z organiziranim delom temelje javnim ustanovam. Pred ustanovitvijo ZDM smo imeli na Slov. Štajerskem vrsto znanstvenih delavcev, ki so delali brez smotrenega programa. Celo z njihovo pomočjo je odhajalo naše zgodovinsko in muzejsko gradivo v tujino izven narodnih mej. Z ustanovitvijo ZDM in MDM je to prenehalo, začele so nastajati v Mariboru znanstvena knjižnica, arhivska in muzejska zbirka, in kot eksekutiva dela ZDM je nastal 1905 Časopis za zgodovino in narodopisje. V skladu z našim narodnim življenjem je njegova vsebina predvsem književnozgodovinska (Glonar, Kidrič, Ilešič, Žigon) in v skladu z našim prepovedom nas vodi ČZN tudi na vzhod med Hrvate (Ilešič). Radi teritorialnega delokroga je močno poudarjena krajevna zgodovina, katero proučavajo Kovačič, Kaspret, Kos, Dolenc, Mravljak s socialnega, Kovačič, Stegenšek in Ljubša s cerkvenozgodovinskega, Stegenšek in Stelč z umetnostnozgodovinskega, M. Kos

pa s političnozgodovinskega vidika. Zgodovinski, filološki značaj imajo razprave Štreklja in Kelemine, ki nas uvajajo v narodopisje, katerega zastopajo Kovačič, Kotnik in Košir-Möddendorfer. Posebna izdanja, zlasti Kovačičeve kronike in Maroltovo inventariziranje umetnin iz dekanije Celje dopolnjujejo ČZN z večjimi deli, ki niso mogla najti mesta v ČZN. ČZN pa je prihajal med ljudstvo, v mesto in na deželo, in zato so važna poročila, ki so informirala tudi povprečnega izobraženca o vseh znanstvenih delih pri nas in o nas. Večino tega, kar danes vemo o Slov. Štajerskem, so zbrali ČZN in posebna izdanja ZDM.

Knjižnica ZDM je zbirala predvsem stiriaca. Pred veliko vojno so hile naše znanstveno ustanove regionalno organizirane. Ljubljana je zbirala v prvi vrsti cariolica, za Štajersko je bilo središče v Gradcu. Ko je prišel prevrat, smo imeli edino kolikortoliko popolno zbirko stiriac v Mariboru; s tem je najlepše pripomoglo ZDM univerzi v Ljubljani, radi katere je bilo tudi ustanovljeno.

Slično je z arhivom. Oh ustanovitvi ZDM je bilo v glavnem zaključeno zbiranje srednjeveškega arhivalnega gradiva, katerega je vodil J. Zahn. Da nismo zopet na isti način prišli ob novoveške arhivalije, kakor je bil to slučaj s srednjeveškimi, in da nismo izgubili vsega, kar se tiče našega narodnega življenja v XIX. stoletju, je zopet zasluga ZDM. V svojem muzeju je ZDM polagalo največjo važnost na domače narodopisje. S tem je lepo dopolnilo zbirke MDM, ki so predvsem prirodopisne, zlasti je popolna zbirka ptic, rudnin in lea, arheološke in lokalno mariborske (Hajdina in Poštela), ter umetnostnih zbirk 1896 ustanovljenega škofijskega muzeja, ki vsebuje gotiko, predvsem pa domači barok.

Če hi ne bilo ZDM in MDM, hi zijala danes največja znanstvena vrzel baš v Podravju. Danes pa že more ZDM misliti na samostojno izdajanje zgodovinskega gradiva in MDM zavezanja z organiziranim prirodoslovnim študijem po svojem poljudnem glasilu Izvestje MDM.

Narodnostne borbe so tekme med narodi na političnem, gospodarskem, prosvetnem in znanstvenem polju. Da smo se v tej tekmi, kar se tiče znanosti, Slovenci uveljavili v Podravju, gre zasluga ZDM in tu v prvi vrsti njegovemu ustanovitelju in današnjemu predsedniku prelatu dr. Fr. Kovačiču. Vsaka doba pa prinese svoje naloge. Tega se zavedata tudi ZDM in MDM, zavedata pa se pri tem tudi večnega cilja znanosti: naprej k resnici in preko resnice k popolnosti!

Nato je povzel hesedo pomočnik bana g. dr. O. Pirkmajer, ki se je zahvalil za pozdrave in čestital društvoma k tridesetletnici. Z najvišjega mesta je prislo odlikovanje za dva najaktivnejša društvenika, za prelata dr. Fr. Kovačiča in upravnika N. I. Vrabla; prvemu je podeljen red Jugoslovanske krone III., drugemu pa IV. stopnje. Jugoslovanska krona se podeljuje za zasluge za državo. Podrobno delo ZDM je budilo narodno zavest in s tem pomagalo pri obranjanju slovenske kulture v Podravju. Mi vsi se zavedamo žrtev, ki so ustvarile našo državo. Odlikovanji dr. Fr. Kovačiču in N. I. Vrablu pa sta še posebno pomembni, ker je z njima izraženo priznanje, da je umstveno delo bilo predpogoj in priprava za novo jugoslovansko državo. Zatem je podal izčrpano sliko življenjskega dela dr. Fr. Kovačiča in delovnega mu druga N. I. Vrahla, izročil obema odlikovancema odlikovanji in jima priarčno čestital.

Po izročitvi odlikovanj je zapel oktet pod vodstvom Fr. Avsenaka primerno pesem, nato se je v imenu obeh odlikovancev zahvalil dr. Fr. Kovačič. Red Jugoslovanske krone ga spominja na polet jugoslovanske ideje. V drugem razredu gimnazije mu je odprl St. Vraz s svojimi deli pogled v široki slovanški svet in od takrat je nosil v srcu slovanako idejo. Kar je bilo nekoč nemogoče, to smo dosegli in danes smo na jugu združeni v eni državi. Kralj nam je simbol edinstva; v svojem in v imenu obeh društev zagotavlja, da bosta obe društvi delovali v dosedanjem duhu tudi v naprej. Resnica je moč, ki se ji mora ukloniti tudi krivica. Z delom za resnico bomo pripomogli k naši veliki državni stavlji. Naj blagoslovi Bog Nj. Veličanstvo, da hi po njem postala Jugoslavija veselo bivaliče vsem, ki imajo v

njej svojo domovino! Prosi g. pomočnika bana, da tolnači na najvišjem mestu zalvalo obeli odlikovancev za podeljeni odlikovanji.

Dr. Fr. Lipold čestita društvoma in odlikovancema ter se posebej zahvaljuje dr. Fr. Kovačiču za prelepe besede ljubezni kralju in Jugoslaviji.

V imenu ZDM čestita odlikovancema dr. Jos. Tomjinašek, ki poudarja pri dr. Fr. Kovačiču njegovo iskrenost, plemenitost, marljivost, narodno zavest in življenje z društvoma, pri N. I. Vrablu pa njegove realne zbirateljske sposobnosti, vsled česar mu želi, da ostane še dolgo društveni hlagajnik, ker drugega njemu enakega društvo ne bi moglo dohiti.

Prof. A. Vales je čestital predsedniku MDM kot možu, ki je z besedo in vzgledom vzbujal in vzhudil veselje do muzejskega dela v odboru in izven odbora; v istem smislu je čestital tudi N. I. Vrablu.

Inž. J. Kukovec je opozarjal na dr. Fr. Kovačiča, ki je podpredsednik Ljudske univerze in človek širokega srca. Nikdar ne bo pozabil Kovačičevega govora ob desetletnici Ljudske univerze, kjer je govoril o pomenu Slomškega. In nimamo danes Slovence, ki bi po plemenitosti, skromnosti in narodni zavesti bolj sličil Slomšku kakor naš prelat Kovačič. V imenu Ljudske univerze, kateri je bil vedno na razpolago, mu iskreno čestita z željo še na mnoga leta. Nato mu je izročil v znak hvaležnosti Zgodovinskega in Muzejskega društva ter Ljudske univerze lorovov venec. Enako čestita drugemu odlikovancu N. I. Vrablu, s katerim vežejo Ljudsko univerzo trajne vezi, in ga prosi še za nadaljnje sodelovanje.

Rektor univerze kralja Aleksandra I. dr. M. Slavič izreka čestitke ZDM in MDM, prelatu Kovačiču in upravniku Vrablu. Slomšek in Tiskovno društvo sv. Cirila sta osvojila Maribor narodno, Narodni svet vojaško, ZDM pa znanstveno. V Ljubljani nismo mogli izpolniti univerze, ne univerzitetne knjižnice, in ne ustanoviti Akademije znanosti. Šele v zadnjem času je univerzitetni odhor začel z akcijo, da se to ureniči. V Mariboru pa ste ustanovili malo akademijo, ki je Slovcem v čast, Jugoslaviji pa v ponos. Današnja prošláva naj ho samo pobuda za nadaljnje delo, ki naj rodi iste sadove, kakor jih je rodilo dosedanje.

Stolni dekan dr. Maks Vrabler čestita v imenu knezoškofa dr. A. Karlina, v imenu pomožnega škofa dr. I. Tomažiča, v imenu stolnega kapitlja in v imenu vse škofije ter zaključí s prisrčnim: Bog Te ohrani, Bog naj izpolni vse čestitke v prospelj ZDM in MDM!

V imenu hogoslovja je čestital društvoma in odlikovancema ravnatelj dr. Fr. Čukala: Redek je, ki uživa sadove svojega dela in plodove semena, ki ga je sejal. Vi, gospod prelat, inate to ugodje, da lahko gledate na lepe sadove, ki jih je rodilo Vaše delo. Tega se veselí zavod, profesorski zbor, slušatelji in ravnateljstvo zavoda. Z Vami se veselimo, z Vami pa bomo tudi stali ob ramí pri nadaljnem delu!

Ravnatelj J. Glaser je čestital v imenu Študijske knjižnice, ki bi je hrez ZDM ne bilo. Njen inicijator in idejni utemeljitelj je prelat Kovačič, z upravnikom Vrablom pa sta njena največja pospeševalca in darovalca. Slučaj je nanesel, da ohhaja olenem s tridesetletnico obeh društev študijska knjižnica desetletnico, odkar je javna in splošno dostopna. Zahvaljuje se za njeno ustanovitev gospodu prelatu, oha odlikovanca pa prosi za isto naklonenost tudi v bodoče.

Tajnik Fr. Baš prečíta došle čestitke, ki so jih hodisi pismeno, hodisi hrzovjavno poslali: Tiskarna sv. Cirila v Mariboru, dr. Al. Trstenjak, sreski načelnik v Dol. Lendavi, dr. M. Dolenc, univ. prof. v Ljubljani, dr. Fr. Stelè, sponi. konservator in ban. spom. referent v Ljubljani, V. Skrabar, javni notar v Rogatecu, D. Žunkovič, podpolk. v p. v Ptujú, dr. M. Kos, univ. prof. v Ljubljani, Leonova družba v Ljubljani, Braća hrv. znaja v Zagrebu, dr. B. Šaria, univ. prof. v Ljubljani, Geografsko društvo na univerzi v Ljubljani, dr. Fr. Kotnik, prosv. inspektor v Ljubljani, Narodna galerija v Ljubljani, Istorijsko društvo v Novem Sadu, Slovenska Matica v Ljubljani, Društvo »Šola in dom« v Mariboru, inspektor K. Prijatelj v Beogradu, Jugoslavenska akademija v Zagrebu, kr. Srpska akademija v Beogradu, Slovensko lovsko društvo v Mariboru, dr. Fr. Ilešič, univ. prof. v Zagrebu, Muzejsko

društvo za Slovenijo v Ljubljani, dr. Fr. Lukman, univ. prof. v Ljubljani, Znanstveno društvo v Ljubljani in Muzejsko društvo v Celju.

Oh 12. uri 20 minut je zaključil mestni načelnik dr. Fr. Lipold proslavo, se zahvalil vsem za obisk, zlasti pomočniku bana dr. O. Pirkmajerju in čestital še enkrat društvouma in odlikovancema z željo, naj napredujeta društvi tudi v bodoče.

Študijska knjižnica v Mariboru.

1. Statistika. Knjižnica se je v l. 1932. pomnožila za 1155 knjig v 1483 zvezkih, 273 periodik v 369 zvezkih, 86 zemljevidov in 2 rokopisa. Od tega so prispevali: Študijska knjižnica sama (ŠK) 670 knjig v 884 zvezkih in 157 periodik v 219 zvezkih, Zgod. društvo (ZD) 477 knjig v 591 zvezkih, 109 periodik v 139 zvezkih, 86 zemljevidov in 2 rokopisa, Muzejsko društvo (MD) 8 knjig v 8 zvezkih in 7 periodik v 11 zvezkih. Nad $\frac{2}{3}$ prirastkov je prispevalo ZD. Način pridobitve je bil (v oklepajih število zvezkov):

A. N a k u p. ŠK: 583 (788) knjig in 60 (108) periodik; ZD: 6 (6) knjig in 4 (4) periodike; MD: 6 (6) knjig in 5 (9) periodik — skupaj 595 (800) knjig in 69 (121) periodik. Od nakupov navajamo (razen slov. novosti, ki jih načeloma nabavljamo vse) nekaj večjih imenoma: Pauly-Wissowa, Realenzyklopädie der klass. Altertumswissenschaft; Slov. glasnik 1862—1864; Cerkevni glasbenik 1878—1889; Grafička revija 1923—1932; Južnoslov. filolog 1925—1930; Jireček K., Istorija Srba; Maretič T., Gramatika i stilistika hrv. ili srp. knjiž. jezika; Thaller Z., Vode i rihe Jugoslavije; Nušić B., Izabrana dela; Krleža M., Sabrana djela; Senoa A., Sabrana djela; Bokšan S., Nikola Tesla u. sein Werk; Jubiläums-Festbuch der Gottscheer 600-Jahrfeier; Haberlandt M. in A., Die Völker Europas; Menghin O., Weltgeschichte der Steinzeit; Bab J., Das Theater der Gegenwart; Sternberg Fr., Der Imperialismus; Smith A., Natur u. Wesen des Volkswolstandes; Hoffmann W., Südost-Europa; preko 80 knjig iz ostaline barona Gödela, med njimi Wertheimer E., Graf Julius Andrássy; Friedjung H., Österreich von 1848 bis 1860; isti, Der Kampf um die Vorherrschaft in Deutschland; Haunier J. v., Geschichte des Osmanischen Reiches; Gregorovius F., Geschichte der Stadt Rom; Ranke L., Die röm. Päpste; Voigt G., Enea Silvio de Piccolomini; Lea H. Ch., A history of the inquisition; Duchesne L., Histoire ancienne de l'église; Hergenröther J., Photius; Krumbacher K., Geschichte der byzantinischen Litteratur; Dante, La divina commedia (Udine 1823—1828); razen tega nadaljevanja periodik in kontinuand, navedenih v poročilu za 1931 (ČZN 1932, 62).

B. D a r o v i. ŠK: 61 (68) knjig in 65 (79) periodik; ZD: 441 (548) knjig, 44 (65) periodik, 86 zemljevidov in 2 rokopisa; MD: 2 (2) knjigi — skupaj 504 (618) knjig, 109 (144) periodik, 86 zemljevidov in 2 rokopisa. Darovalci (v oklepaju število darovanih predmetov; Maribor ni naveden): arhivar F. Baš (6), prof. J. Benešič v Varšavi (3), ga. H. Bezjak (1), P. Bogatyrev v Pragi (1), kaplan A. Boštele pri Sv. Benediktu v Slov. gor. (1), Fr. Bulič v Splitu (1), dr. Fr. Crnek (1), ga. A. Dev (12), S. Dinjnik (5 čestitk h godovanju J. K. Kersnika), prof. H. Druzovič (1), J. Glaser (1), učitelj A. Godec v Ljubuški (1), šol. upravitelj V. Grčar (13 zabojev časopisja, med tem zlasti Delavska politika in Volkstimme, drugo večimonta dvojnica), H. Gruber v Razvanju (3), B. Heric (1), A. Horsák v Uh. Hradištu (1), dr. Fr. Hlešič v Zagrebu (1: Slov. bčela II, 1, 1851), dr. J. Jeraj (1), desetar moške kaznilnice J. Jurca (1), učitelj A. Knafelc v Markovcih (5 prekmurskih tiskov), J. Korunan na Činžatu (1), dr. Fr. Kovačič (49 in Kozlerjev Zemljevid Slov. dežele), dr. M. Kovačič (2), dr. J. Kronvogl (1), B. Kryl v Ljutomeru (73 — med drugim: Šafařík, Slov. narodopis 1842, Kollár, Cestopis 1843), prof. dr. Fr. Lukman v Ljubljani (2 rokopisa), gen. R. Maister (5), bančni uradnik J. Maležič (20), župnik Fr. Ka. Meško v Selah (1), mr. ph. Fr. Minařík (3), J. Mravljak v Vuzenici (30), prof. dr. M. Murko v Pragi (1), M. M. Pavičević v Zagrebu (2), A. Režek v Beogradu (2), paznik A. Robas (6), H. Sax (1), dr. K. Schöneumann v Berlinu (1),

M. Sobotkiewicz (3), R. Stergar (2), J. K. Strakaty v Pragi (1), dr. P. Strmšek (18), učiteljica E. Sešek pri Sv. Bolfenku pri Središču (10), ravn. dr. J. Šebinger v Ljubljani (1), ga. A. Tinti (2), ravn. dr. J. Tominec (9), dr. V. Travner (4), prof. Fr. Vodnik v Ljubljani (1), B. Voglar (1), upravnik N. Vrahel (250 — med drugim: Ljubič, Ogledalo), učitelj v p. Fr. Zacherl v Ljutomeru (71 — med drugim: Dajnko, Abecedna knjižica 1833, Sto cirkvenih pesmi 1833), bogoslovec I. Zelko (3: prekmurski tiski), dekan P. Zagar pri Novi cerkvi (26 — med drugim: Rupnik, Peisne 1784, Šimonc, To terpleine inu smrt 1794, Suppan-tschitsch, Ausflug von Cilli nach Lichtenwald 1818), prof. L. Zimbrek (1), ga. H. Žitnik-Heinz (2), dr. J. Zmave (7); razen tega naslednje inatitucije: Masarykova Akademie práce v Pragi (2), Biblioteka comunale di Udine (7), Numismatičko društvo v Zagrebu (2), Ekonomat direkcije pošte in telegrafa v Ljubljani (1), Geogr. vojni institut v Beogradu (85 zemljevidov), Nolit v Beogradu (1), ravnateljstvo klas. gimn. (1), ravn. real. gimn. (1), ravn. vinarske in sadjar-ske šole (1), ravn. univ. knjižnice v Pragi (1), Senat kraljevine Jugoslavije v Beogradu (3), Tipografia consorziale v Trstu (1), Ljudska tiskarna (1), Marihorska tiskarna (8), Tiskarna Jadran v Slovenjgradcu (1); končno uprave sledečih časopisov: Bogoljub, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slov. čebelar, Domoljub (s 3 prilogami), Domovina, Gasilec, Naš glas, Poštni glasnik, Sokolski glasnik (s Sok. prosveto), Vojni invalid, Jutro (z Mladim jutrou), Kralje-stvo hožje, Kmetški list, Trgovski list, Lovec, Slov. narod, Pobod, Poštar, Naša radost, Sadjar in vrtnar, Slovenec, Slovenija, Sokolič, Svoboda, Učiteljski tovariš (s Prosveto in Objavami), Salezijanski vestnik, Vigred, Vrtec (z Angelčkom), Zdravje, Zvonček, Žika v Ljubljani, Bul-letin de droit tchécoslovaque v Pragi, Časopis za zgod. in narodopisje (z AZN), Slov. gospo-dar (z Našim domom), Zenski list, Mariborski Večernik Jutra, Mariborer Zeitung v Mari-boru, Nova doba, Slov. hmeljar, Deutsche Zeitung v Celju, Odmev v Zagrebu, Narodna sloga v Ptujju. — Dvojnice med naštetimi darovi niso izkazane.

C. Z a m e n a. ŠK: 1 (1) knjiga; ZD: 30 (37) knjig in 61 (70) periodik; MD: 2 (2) perio-diki — skupaj 31 (38) knjig in 63 (72) periodik.

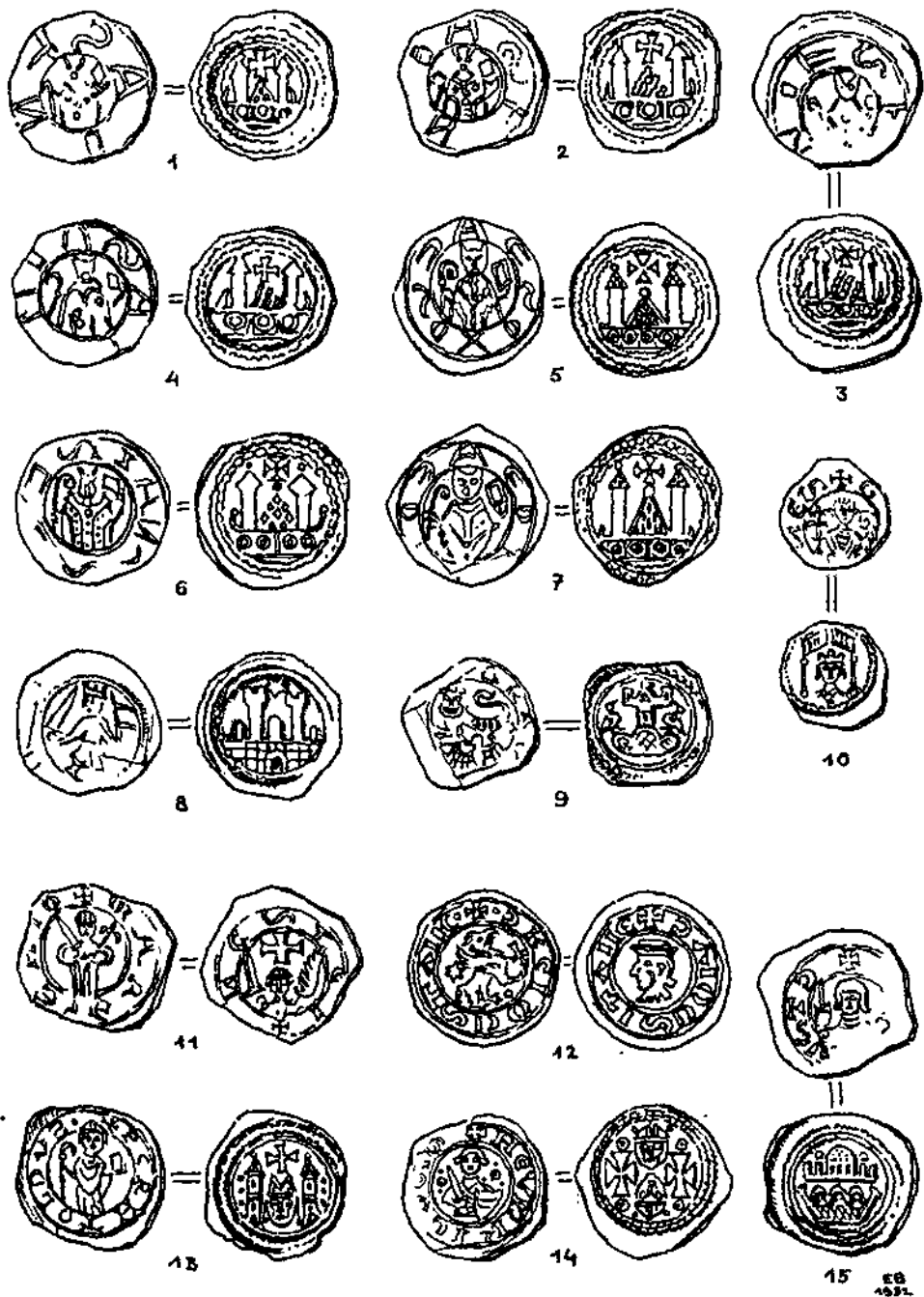
Č. D o l ž n o s t n i i z v o d i. ŠK: 25 (27) knjig in 32 (32) periodik.

V e z a n i b j e b i l o 1196 knjig, oziroma časopisov.

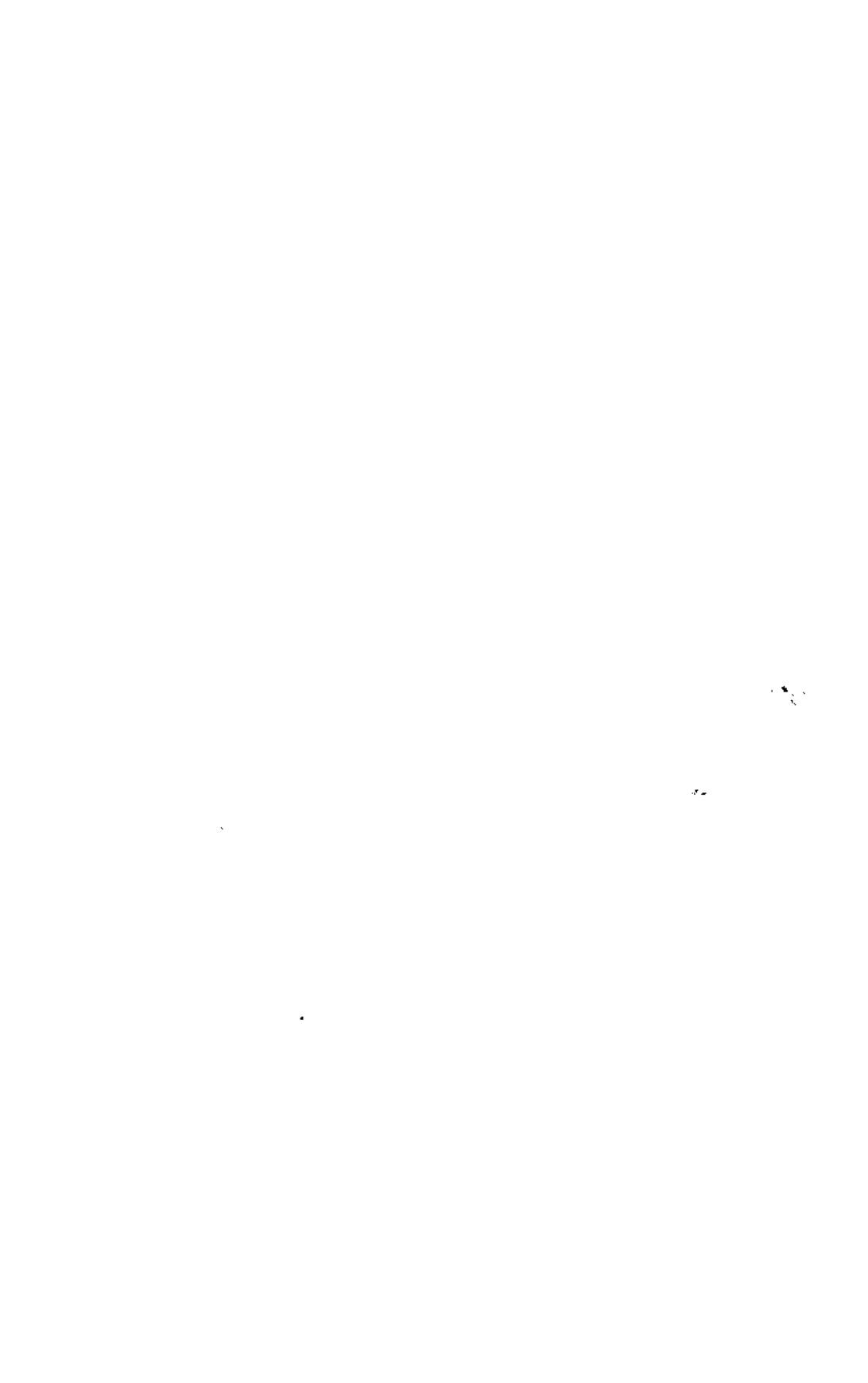
I z p o s o j e v a l c e v j e š t e l a knjižnica 559, ki so si izposodili 14.801 knjigo. Obisko-valcev čitalnice je bilo povprečno 30—40 dnevno.

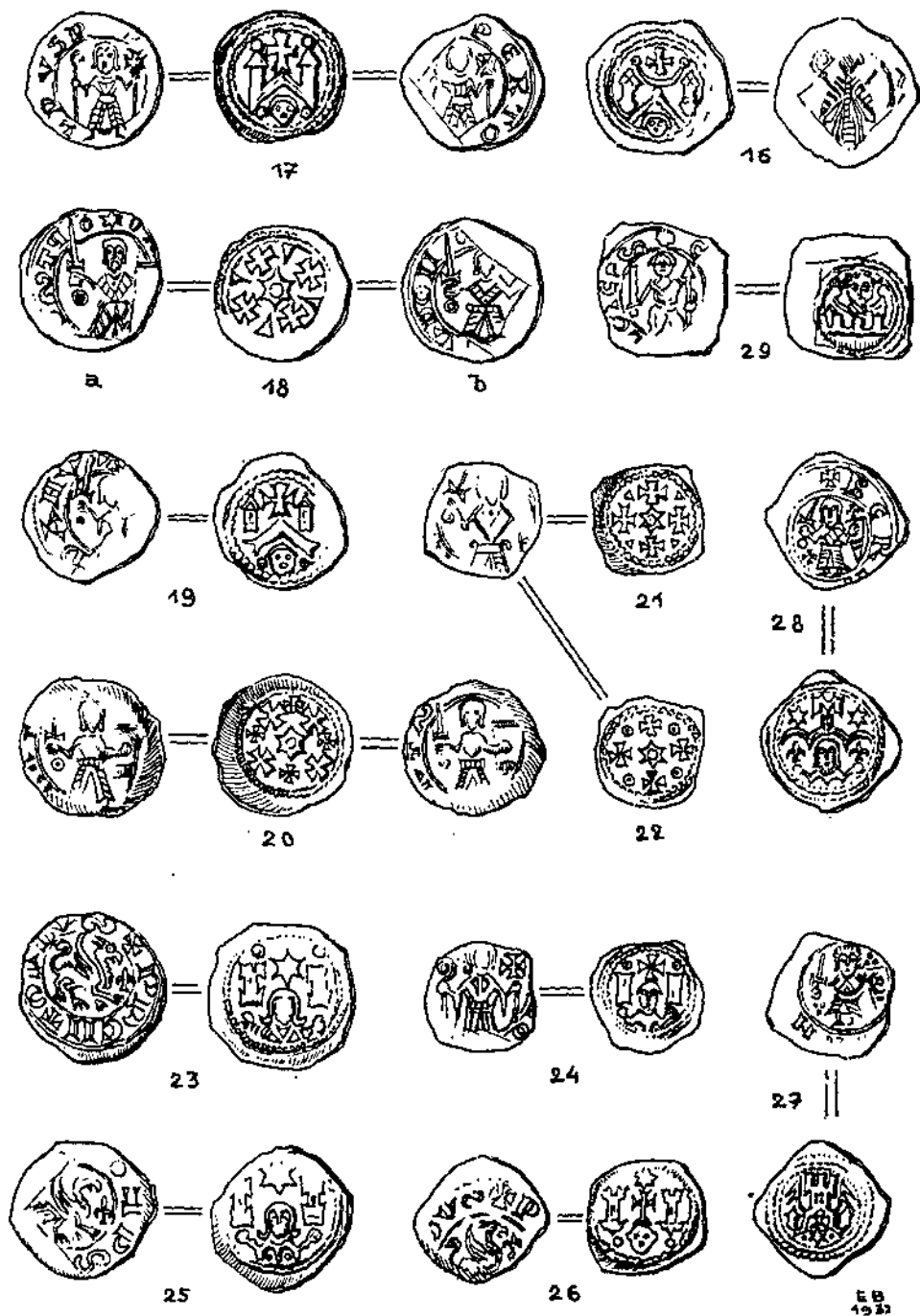
2. P r e j e m k i i n i z d a t k i. A. Od mestne občine je prejela knjižnica 58.000.— Din dotacije, razen tega dobila za prodane dvojnice 500.— Din, skupno torej 58.500.— Din. Od te vsote se je izdalo 43.288.90 Din za nakup knjig in revij, 10.219.25 Din za vezavo, 4.991.85 Din za opremo in raznovrsten drobiž. — B. I z p o s o j n i n a j e z n a š a l a (skupno s pristojbinami za izkaznice) 15.026.— Din, k temu izkupiček za makulturni papir 180.— Din in prebitek iz l. 1931. 82.80 Din, skupni prejemi lastne blagajne torej 15.288.80 Din. Od tega se je porabilo za nakup knjig 12.017.65 Din, za vezavo 1.080.25 Din, za opremo in razen drobiž 2.172.65 Din; prebitek 18.25 Din se je prenesel v novo proračunsko leto. Izposojnina se je uporabila v prvi vrsti za nakup leposlovja.

3. R a z n o. Nanovo se je postavilo eno stojalo v čitalnici, eno v sobi vzhodno od ve-like dvorane. V last in uporabo štud. knjižnice je prešlo 8 vitrin, ki so bile napravljene l. 1931. o priliki razstave slovenskih mest. Polovica teh vitrin je radi pomanjkanja prostora shranjena začasno na galeriji velike dvorane, druga polovica je nameščena v čitalnici in je namenjena v prvi vrsti prirejanju razstav. — Prva razstava je bila posvečena Slomšku ob sedemdesetletnici njegove smrti (od 25. septembra do 1. oktobra); obiskalo jo je 30 razre-dov tukajšnjih šol, razen tega mnogo drugega občinstva. Pozneje je bilo razstavljeno gradivo iz prvih let mariborske čitalnice. — Radi namere, da bi se knjižnici dosedanja čitalnica odvzela in se ji v to svrhu dodelili drugi prostori, je kuratorij knjižnice vložil obsežno spo-menico. Do konca leta vprašanje še ni bilo rešeno.

K članku: Baumgartner E., Kovnici Slovenjgradec in Kamnik.

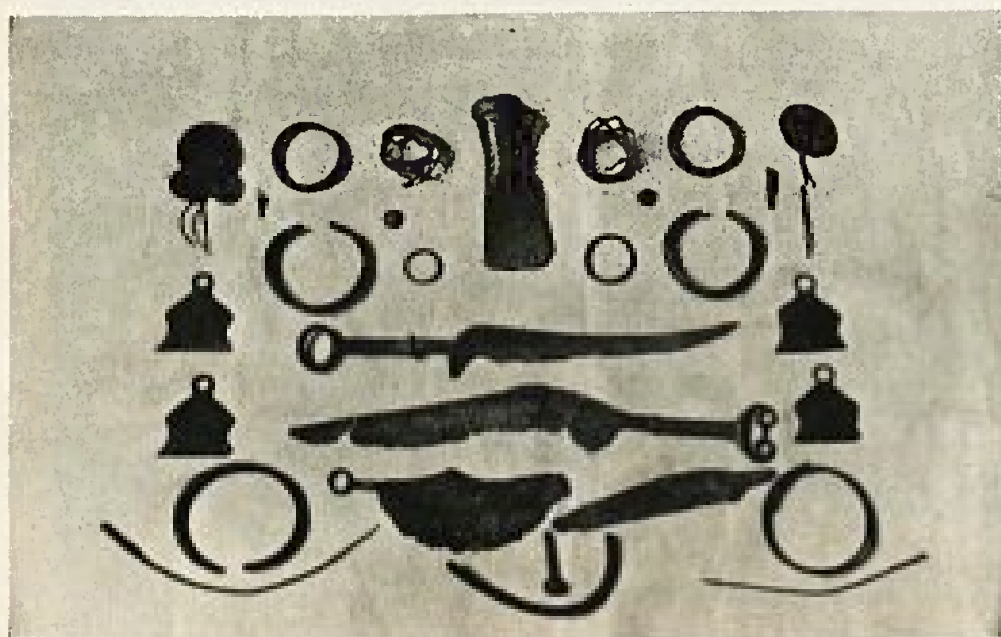

K članku: Baumgartner E., Kovnici Slovenjgradec in Kamnik.

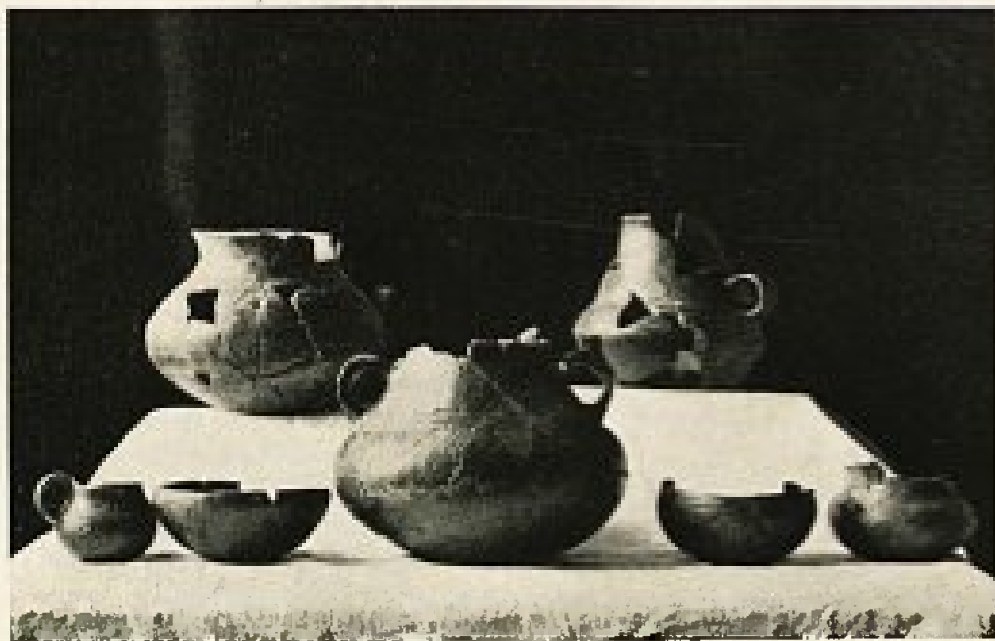

Slika št. 27. Primeri bronastih predmetov z livarna na huškem Pohorju — Spécimens d'objets de bronze de la fonderie hallstattienne du Hoško Pohorje.

Slika št. 28. Primeri bronastih predmetov s pokopališča ob Koroščevi ulici v Mariboru — Spécimens d'objets de bronze du cimetière hallstattien de Maribor.

Sliki št. 29 in 30. Prva keramika s hallstattskega pokopališča v Mariborn — Premières trouvailles de cérames dans le cimetière hallstattien de Maribor.

